

บทที่ 4

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาบริบทของสังคมไทยและสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไปท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีผลต่อรูปแบบของครอบครัว ตลอดจนการเรียนรู้ของครอบครัวในยุคใหม่ วิธีการเรียนรู้ของพ่อแม่ รวมทั้งการสนับสนุนการเรียนรู้ โดยดำเนินการศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ จุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อให้เกิดการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพของครอบครัวในปัจจุบัน โดยในบทนี้จะนำเสนอผลจากการศึกษา ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาบริบทและแนวโน้มต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และปรับตัวของครอบครัว

ผลการศึกษา พบว่า อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และด้านอื่นๆ ล้วนส่งผลต่อรูปแบบของครอบครัวในปัจจุบันอย่างมาก ดังนั้น การเรียนรู้และปรับตัวของครอบครัวให้ “เท่าทัน” ต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง

2. การศึกษา “โจทย์การเรียนรู้สำหรับครอบครัวยุคใหม่”

เป้าหมายของการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว ครอบครัวจำเป็นต้องเรียนรู้ทั้งในเรื่องความหลากหลายของบริบทโลก การสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวโดยรวม และบทบาทการเลี้ยงดูลูกหลานในครอบครัว รวมทั้งการเสริมสร้างทักษะชีวิตที่จำเป็นให้เด็ก

3. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว

การเรียนรู้มีหลายแบบทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อาทิ

- การเรียนรู้เพื่อสนองความต้องการของตนเอง
- การเรียนรู้แบบเฉพาะเรื่องเน้นการแก้ปัญหาตามสถานการณ์ของพ่อแม่ผู้ปกครอง
- การเรียนรู้แบบแลกเปลี่ยนประสบการณ์ภายใต้กระบวนการดูแลช่วยเหลือ (Group Support)
- การเรียนรู้แบบรวมกลุ่มหรือจากเครือข่าย (Network) กลุ่มพ่อแม่และชุมชน และ
- การเรียนรู้โดยการจัดการความรู้ของครอบครัวและชุมชน

โดยเป้าหมายการเรียนรู้ในแต่ละแบบนี้ต่างมุ่งเน้นให้ครอบครัวสามารถ “เรียนรู้” และ “ปรับตัว” ต่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ และนำมาซึ่งความเข้มแข็งของครอบครัวได้ นอกจากนี้ การศึกษาปัจจัยที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว รวมทั้งแหล่งเรียนรู้ที่สนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ของครอบครัวยังเป็นประเด็นที่จะช่วยทำให้แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

1. การศึกษาบริบทและแนวโน้มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และปรับตัวของครอบครัว

การประมวลความรู้เกี่ยวกับแนวทางการจัดการศึกษาในการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวของนานาชาติ ผู้วิจัยได้การสำรวจและศึกษาเอกสารงานวิจัยในประเทศต่างๆ โดยศึกษาจากองค์กรที่หรือสถาบันที่ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านยุทธศาสตร์การศึกษา และงานด้านการเรียนรู้ของครอบครัว รวมทั้งงานด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว ทั้งจากองค์กรในระดับนานาชาติ และองค์กรระดับประเทศ จากการสืบค้นสิ่งพิมพ์และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ทางเว็บไซต์ต่างๆ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมปัจจุบันและบริบทแวดล้อมต่างๆ ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของครอบครัว จากนักวิชาการของสถาบันที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว แนวคิดการเรียนรู้ของครอบครัวทั้งในอดีตและปัจจุบัน รวมทั้งรายงานและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะยุทธศาสตร์การเรียนรู้ด้านครอบครัว เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยโดยตรงจากหน่วยงานสำคัญที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการกำหนดยุทธศาสตร์ดังกล่าว โดยผลของการศึกษามีดังนี้

1) บริบทและแนวโน้มการเปลี่ยนของโลกยุคใหม่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของครอบครัว

บริบท แนวโน้มและกระแสการเปลี่ยนแปลง

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ทำให้ครอบครัวจำเป็นต้องเรียนรู้กระแสสังคมโลกเพื่อให้สามารถเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกเพื่อที่สมาชิกในครอบครัวจะรู้ว่า ควรยืนอยู่ตรงจุดไหน ควรจะไปทิศทางใด ด้วยวิธีการเรียนรู้แบบใด อันจะทำให้สามารถอยู่ในสังคมโลกได้อย่างเท่าทัน แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของกระแสสังคมในอนาคตมีดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ เราจะพบระบบโครงสร้างเศรษฐกิจเปลี่ยนจาก “ระบบเศรษฐกิจแห่งชาติ” มาเป็น “ระบบเศรษฐกิจโลก” ซึ่งทุกประเทศจะสังกัดอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจเดียวกัน โดยตั้งแต่ในช่วงปี 1900 เป็นต้นมา มีนักวิชาการหลายๆ ท่าน อาทิ H.G. Wells เขียนถึงเรื่องนี้ไว้ในหนังสือชื่อ "One World State" ในปี 1939 ได้นำเสนอว่า ในโลกยุคนี้ต่างต้องการให้เกิดรัฐบาลโลก (World Government) เพื่อทำหน้าที่แก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองและผลประโยชน์ระหว่างชาติต่างๆ ด้วย “การทำโลกให้เป็นโลกเดียว (One World)” หรือ “การจัดระเบียบใหม่ให้แก่โลก (One World Order)” หลังจากนั้นก็มีนักเศรษฐศาสตร์สังคมอีกหลายท่านที่สนับสนุนแนวคิดนี้ เช่น ในปี 1946 Bertrand Russell ได้สนับสนุน “แนวคิดการจัดตั้งรัฐบาลโลกเพื่อสร้างสันติภาพถาวร” ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Arnold Toynbee ในปี 1888 ที่เสนอ “ให้มีการจัดตั้งรัฐบาลโลกเพื่อหลักประกันความอยู่รอดของมนุษยชาติ” หรืองานของ Lionel Curtis (1938) ที่เขียนในหนังสือชื่อ Commonwealth of God ได้เสนอ “ให้อเมริกาและอังกฤษรวมตัวจัดตั้งรัฐบาลโลก”

แนวคิดการจัดตั้งรัฐบาลโลกนี้ได้ขยายตัวออกไปจากกลุ่มนักธุรกิจและชนชั้นขุนนางที่ต้องการผลประโยชน์ เช่น เกิดการรวมตัวขององค์การความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ธนาคารโลกในปี 1944 กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และองค์การสหประชาชาติ ในปี 1945 ขึ้นมา เกิดตลาดร่วมยุโรป ที่ปัจจุบันพัฒนามาเป็นสหภาพยุโรป หรือ EU และในที่สุดเกิดองค์การการค้าโลก (World Trade Organization หรือ WTO) ในปี 1995 และชัดเจนขึ้นจากข้อเขียนของ Philip C. Jessup ในนิตยสาร Foreign Affairs (1922) ที่กล่าวว่า "...ตราบใดที่ประเทศต่างๆ ในโลกนี้ยังถูกแยกให้เป็นอิสระจากกันและกัน สันติภาพ และความรุ่งโรจน์ที่จะมีต่อมวลมนุษยชาติย่อมไม่อาจปรากฏเป็นจริงขึ้นได้และ กว่าจะที่จะมีการคิดค้นสร้างสรรค์ระบบความร่วมมือระหว่างชาติขึ้นมาได้ จริงๆ ปัญหาที่แท้จริงในขณะนี้ น่าจะอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรที่จะทำให้มีรัฐบาลโลกเกิดขึ้น..."

แนวคิดดังกล่าวได้ส่งผลให้แนวโน้มทางด้านเศรษฐกิจในอนาคตเปลี่ยนแปลงไป อาทิ "การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจจะไม่ได้ยึดถือลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว" ดังเช่นในอดีตที่ผ่านมา แต่จะยึดความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรม ศาสนาเป็นหลัก นับเป็น การสร้างเครือข่ายใหม่ในระดับนานาชาติ นอกจากนี้ "การแข่งขันในเวทีการค้าโลก จะทวีความรุนแรงขึ้นมาก" ภายใต้อัตกถกของการลดข้อจำกัดทางการค้า การลดภาษีรายได้ส่วนบุคคลลงเรื่อยๆ ในประเทศต่างๆ ทั่วโลก และแนวคิดการลดการลงทุนของรัฐบาลเพื่อให้เกิดกระจายตลาดตัวของทุนลงสู่ระดับภูมิภาคและท้องถิ่นมากขึ้น

ทรัพยากรและวัตถุดิบในการผลิตที่สำคัญที่สุดของโลกในอนาคตจะเป็นวัตถุดิบที่ใช้ไม่มีวันหมดสิ้นนั่นคือ "ทรัพยากรด้านสื่อสารสนเทศ จะกลายมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการผลิต" เราพบว่าแนวโน้มการขยายตัวของธุรกิจอิเล็กทรอนิกส์หรือการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (electronic commerce) ดูเป็นแนวโน้มสำคัญที่มีบทบาทในทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเติบโตของการใช้ระบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์หรืออีดีไอ (electronic data interchange) เป็นเครื่องมือในการแข่งขันทางการค้าตั้งแต่ระดับระหว่างภูมิภาค ระหว่างอุตสาหกรรม จนถึงระดับระหว่างบริษัทในภูมิภาคต่างๆ เช่น ภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก กับภูมิภาคประชาคมร่วมยุโรป หลายๆ ประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย จีน สหรัฐอเมริกา ไต้หวัน ซึ่งได้ใช้ EDI เป็นเครื่องมือการบริการข้อมูลที่ใช้สนับสนุนงานการค้าระหว่างประเทศ เช่น ท่าเรือ กรมศุลกากร บริษัทขนส่ง ธนาคาร อุตสาหกรรมภายในประเทศ เช่น อุตสาหกรรมค้าปลีก อุตสาหกรรมการผลิต อุตสาหกรรมการเงิน ตลอดจนบริษัทต่างๆ ที่ใช้ระบบดังกล่าวเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและเพื่อประโยชน์ในการแข่งขัน

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงบทบาทและลดขนาดการทำงานของโรงงานอุตสาหกรรม สำนักงาน และองค์กรต่างๆ รวมทั้งการย้ายฐานการผลิตไปยังประเทศในโลกที่สามที่มีค่าครองชีพและต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่า (Thomas L. Friedman, 2005) และผลพลอยได้จากการพัฒนาระบบและรูปแบบเศรษฐกิจเป็นแบบ "หนึ่งเดียว" นี้ได้ทำการติดต่อสื่อสารระหว่างประเทศและทวีปจำเป็นต้องมีประสิทธิภาพ ดังนั้นการพัฒนาการสื่อสารด้วยเคเบิลใยแสงจึงได้รับการพัฒนาขึ้น เพื่อให้การส่งข้อมูล

ข่าวสารสามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็วในเวลาอันสั้น ในส่วนของพลังงานที่ใช้ในการผลิตนั้นเปลี่ยนจากอารยธรรมที่ขึ้นอยู่กับการใช้พลังงานจากแหล่งเดียว มาสู่อารยธรรมการใช้พลังงานที่ขึ้นอยู่กับพลังงานจากหลายแหล่งที่มั่นคง ได้แก่ พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานน้ำ พลังงานความร้อนจากโลก พลังงานนิวเคลียร์ ฯลฯ มากขึ้น

แนวโน้มเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของนานาประเทศที่หันมาเน้นการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชาติ (Interdependency) ควบคู่กับ “การแข่งขัน” เพื่อความเป็นผู้นำทั้งในระดับภูมิภาคและระดับนานาชาติที่สูงขึ้น

ด้านสังคม แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงบริบททางด้านสังคมของกระแสสังคมโลกในอนาคต กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านต่างๆ ทั้งนี้นับแต่สังคมก้าวสู่ยุคดิจิทัลที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคม โดยอิทธิพลของเทคโนโลยีดังกล่าวไม่เพียงแต่นำพาข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดนมา แต่ยังเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไปสู่สังคมข่าวสาร (Information sociality) เพื่อตอบสนองความต้องการของคนและกระแสสังคมโลกยุคใหม่ที่มีแนวโน้มก้าวไปสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (knowledge-based economy)

อิทธิพลของแนวโน้มดังกล่าวได้ผลักดันให้เกิดกระแสสังคมบริโภคและการแข่งขันซึ่งส่งผลต่อความต้องการบริโภคข้อมูลข่าวสารให้มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้อัตราการขยายตัวของเทคโนโลยีการสื่อสาร และปริมาณผู้เข้าถึงเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสารที่เติบโตและเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันการเกิดช่องว่างเกิดช่องว่างของการเข้าถึงความรู้และเทคโนโลยีหรือที่เรียกว่า “ช่องว่างทางดิจิทัล” (digital device) ที่สูงตามไปด้วย ดังเช่นงานของ Michael Marien (2010) ที่กล่าวในหนังสือชื่อ Global Foresight ในปี 2025 จะเกิดช่องว่างระหว่างประเทศในซีกโลกเหนือและทางใต้ที่ขยายตัวกว้างมากขึ้น (the north-south device) ซึ่งผลกระทบของแนวโน้มนี้จะทำให้เกิด “มลภาวะทางข้อมูล” (information pollution) (จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์, 2548) นั่นคือ สังคมที่จะเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารความรู้ในปริมาณที่มหาศาลทั้งข้อมูลที่ “มี-ไม่ประโยชน์” ข้อมูล “ความจริง-มายาคติ” จนนำไปสู่วิกฤตการณ์ทางสังคมที่แบบเรียกว่าสังคมที่ “ล้นข้อมูล” ซึ่งเป็นสิ่งที่นานาชาติประเทศเองต่างก็ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการเตรียมการรับมือกับอนาคตดังกล่าว ดังนั้น ครอบครัว สังคม และคนในรุ่นใหม่มักจำเป็นต้องปรับตัวและเท่าทันต่อกระแสการไหลบ่าของข่าวสารข้อมูล ความรู้ ความสามารถและการจัดการทั้งในด้านการรู้จักคัดกรอง แยกแยะ เลือกรับข้อมูลความรู้ต่างๆ จึงเป็นทักษะชีวิตที่จำเป็นสำหรับคน ครอบครัว และสังคมในอนาคต

ผลกระทบจากอิทธิพลของการพัฒนาด้านเทคโนโลยี ข้อมูลสารสนเทศ ได้ส่งผลให้ “ความเป็นปัจเจกชนมีความสำคัญมากขึ้น” เพราะเวลาส่วนใหญ่จะถูกใช้ไปกับเทคโนโลยี ดังนั้นสถานการณ์ด้านครอบครัวภายใต้อิทธิพลด้านสังคมดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดแนวโน้มการแต่งงานที่ลดลง อัตราการหย่าร้างที่สูงขึ้น และอัตราการเกิดลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว เราจะพบว่า คนในวัยทำงานจะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันโดยไม่ได้แต่งงานสูงขึ้น และอัตราแม่ที่เลี้ยง

ลูกคนเดียวเพิ่มสูงขึ้นด้วย ด้วยเหตุนี้ ภาพโครงสร้างของครอบครัวและรูปแบบของครอบครัวแบบพ่อ-แม่-ลูกในอนาคตจึงเปลี่ยนแปลงไปเป็น “รูปแบบครอบครัวยุคใหม่” ที่อาจจะมีทั้งพ่อหรือแม่-ลูก พี่น้อง

นอกจากนี้ บริบทของสังคมในอนาคตจะการพัฒนาในรูปแบบความเป็นสากล (กระแสโลกาภิวัตน์) ของการดำเนินชีวิตที่เห็นได้ชัดเจนจากกลุ่มวัยรุ่นในเมืองใหญ่ของประเทศต่างๆ ทั่วโลก จะพัฒนารูปแบบการดำเนินชีวิต “สากล” เหมือนๆ กันทั้งการแต่งกาย อาหาร ดนตรี และแบรนด์ (Brand) ของสินค้าเป็นต้น ซึ่งนับเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบ “ทั้งโลก” ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดความเป็นสากล คือ อิทธิพลของข่าวสารที่แพร่กระจายอย่างรวดเร็ว รวมทั้งการเดินทางที่ใช้เวลาน้อย นาน ตลอดจนการค้าขายระหว่างประเทศ และขณะเดียวกัน อาจมีกระแส “โยยหาความเป็นท้องถิ่น ชุมชน” มากขึ้น ความเป็นท้องถิ่น หรือกระแสท้องถิ่นภิวัตน์ (ประเวศ วะสี, 2551) ถูกเรียกกลับมาใช้อีกครั้งเพื่อเป็นเครื่องมือฟื้นฟูจิตสำนึกของผู้คนและรากเหง้าของสังคม ส่งผลให้เกิดการเสาะหาค่านิยมแบบเก่า ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ภาษา ศิลปะและวรรณคดี นับเป็นโลกยุคแห่งการฟื้นฟู จนเกิดโอกาสทางอาชีพให้แก่หนุ่มสาวรุ่นใหม่จำนวนมากมาย ตลอดจนจะมีการศึกษาเรื่องจิตวิญญาณมากขึ้น และมีกิจกรรมทางศาสนาที่เชื่อมโยงไปถึงการปฏิบัติที่หลากหลาย อาทิ การวิปัสสนา การเล่นโยคะ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า แนวโน้มสังคมและอิทธิพลของกระแสสังคมฐานความรู้และเศรษฐกิจการ แข่งขันได้เป็นแรงขับให้คนต้องบริโภคข้อมูลความรู้มากขึ้น กระแสปัจเจกนิยมผลักดันให้คนในสังคมอนาคตจะมีความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น (Individual) รูปแบบของการสื่อสาร การเรียนรู้ และโครงสร้างการทำงานยุคใหม่ที่อยู่บนฐานของบ้าน (home-based) การทำงานแบบทางไกล และการ ขึ้นกับตัวบุคคล โดยนับนี้คนยุคใหม่จึงต้องรู้จักใช้เวลาอย่างคุ้มค่า และใช้ชีวิตอย่างสมดุล กิจกรรมสำหรับ เวลาว่าง ซึ่งคือสิ่งสำคัญสำหรับพลเมืองยุคใหม่ ซึ่งแนวโน้มคือการเรียกร้องให้สมาชิกในสังคมรู้จักใช้เวลา ว่างเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ครอบครัวและสังคม และใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิต

บทวิเคราะห์โฉมหน้าการศึกษาไทยในอนาคตของนายวิชัย ตันศิริ (2539) ได้วิเคราะห์ แนวโน้มของสังคมไทยในอนาคตไว้ว่า “...สังคมไทยจะเป็นสังคมสามยุคสามสมัยที่เชื่อมต่อกัน คือ ยุคเกษตรกรรม ยุคอุตสาหกรรม และยุคข่าวสาร...” ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อค่านิยม วิถีชีวิต ความเชื่อ และ วัฒนธรรมที่แตกต่างกันเป็นผลให้เกิดช่องว่างระหว่างผู้คนที่จำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน ดังนั้น “คนในสังคมจึง ต้องการองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่มีประโยชน์และทรงพลัง สามารถนำมาใช้ในการปรับแนวคิด ค่านิยม และ อุดมการณ์ต่างๆ” ให้สามารถผสมผสานกลมกลืนกันได้ มีความเป็นปึกแผ่นท่ามกลางความหลากหลาย ของแนวคิด มีความเป็นเอกภาพท่ามกลางความแตกแยกและความขัดแย้ง

นอกจากนี้ ยังได้มีการคาดการณ์สังคมไทยในอนาคตว่า น่าจะเป็นสังคมที่มีพัฒนาการที่ ยั่งยืน มีความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาทางจิตใจ เป็นสังคมที่ตระหนักใน คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสังคมเปิดที่สามารถ เรียนได้ตลอดเวลา เป็นสังคมที่ยืดหยุ่นและทางสายกลาง ดังนั้น สามารถสรุปสาระสำคัญได้ว่าสังคมไทย ในอนาคตน่าจะประกอบด้วยมิติ 4 ประการ

- (1) สังคมแห่งปัญญาชน (Intellectual Society) เป็นสังคมที่ยกย่องนักคิด นักปราชญ์ นักประพันธ์ และศิลปินมีบรรยากาศที่ส่งเสริมความรู้และการเรียนรู้ ผู้นำทางความคิดสามารถจัดตั้งตักศิลา หรือวิทยาลัยของตนเอง และมีการแลกเปลี่ยนผลการวิจัยซึ่งกันและกัน
- (2) สังคมวิทยาศาสตร์ (Scientific Society) เป็นสังคมที่พื้นฐานการศึกษายึด กระบวนการวิทยาศาสตร์ซึ่งทำให้คนในสังคมมีบุคลิกภาพที่ยืดหยุ่นผล และหลักฐานข้อมูลเป็นข้อพิสูจน์สิ่งถูกผิด และมีอิทธิพลต่อแนวทางการดำเนินชีวิตของเขา เชื่อมั่นในความเจริญก้าวหน้าของสังคม
- (3) สังคมแห่งความเป็นพลเมืองดี (Civil Society) เป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมของความเป็นพลเมืองดีที่มีคุณธรรมเป็นสังคมที่ยึดกฎหมาย และกระบวนการของกฎหมายเป็นหลักของการปกครอง เป็นสังคมที่มีพลเมืองมีจิตสาธารณะ(Public Spirit) เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ รู้จักช่วยตนเอง และรวมกลุ่มเพื่อช่วยตนเอง และปกป้องผลประโยชน์ของสาธารณะ
- (4) สังคมแห่งนักบุกเบิกทางเศรษฐกิจและการจัดการ (Entrepreneurial Society) เป็นสังคมที่สมาชิกในสังคมมีบุคลิกภาพของการแสวงหา และวัฒนธรรมแห่งความเหตุผล ซึ่งทำให้กล้าคิด กล้าทำ กล้าเสี่ยงต่อการบุกเบิกแนวคิดใหม่ๆ ออกมา

โดยสรุปภาพอนาคตของการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมดังที่กล่าวมานี้ ทำให้เกิดแนวโน้มการพัฒนาความคิดค้นองค์ความรู้ใหม่ตลอดเวลาส่งผลให้ความรู้วิชาต่างๆ ที่มีอยู่เดิมล้าสมัย ด้วยบริบทสังคมดังกล่าวจำเป็นอย่างที่เราต้องมีการเรียนรู้และปรับตัวตลอดเวลา ให้การเปลี่ยนแปลงและสามารถอยู่รอดในโลกที่ไร้พรมแดน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์การพัฒนาอันเป็นผลจากขอบเขตของสถานที่และเวลานั้น ทำให้การเรียนรู้ต้องเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่อให้รู้เท่าทันและสามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดต่างๆได้ และเพื่อนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในสถานการณ์ได้อย่างทันที่

ตารางที่ 13 : การเปรียบเทียบระหว่างกระบวนการทัศน์เก่ากับกระบวนการทัศน์ใหม่ทางการศึกษา

กระบวนการทัศน์เก่า	กระบวนการทัศน์ใหม่
<ul style="list-style-type: none"> ● มองโลกแบบแยกส่วน โดยเชื่อว่าองค์ประกอบย่อยของวัตถุสามารถดำรงอยู่อย่างอิสระ ดังนั้นจึงเชื่อการดำรงอยู่ของปัจเจกชน 	<ul style="list-style-type: none"> ● มองโลกแบบองค์รวม โดยเชื่อว่าทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันและเกี่ยวเนื่องกัน ดังนั้นจึงเชื่อในการดำรงอยู่ของกลุ่มชน
<ul style="list-style-type: none"> ● เชื่อในเรื่องการแข่งขัน การแสวงหากำไร และหลักวิวัฒนาการที่คนที่แข็งแรงเท่านั้นที่จะดำรงอยู่ได้ 	<ul style="list-style-type: none"> ● เชื่อในความร่วมมือการประสานประโยชน์และสันติภาพ

<ul style="list-style-type: none"> ● เชื่อว่ามนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติและสามารถเอาชนะธรรมชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> ● เชื่อในความประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ และต้องเคารพธรรมชาติ
<ul style="list-style-type: none"> ● เชื่อในเรื่องหลักกรรมคุณย์อำนาจและเชื่อประชาธิปไตย 	<ul style="list-style-type: none"> ● เชื่อในการกระจายอำนาจและประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม
<ul style="list-style-type: none"> ● เน้นความสำคัญของวัตถุ 	<ul style="list-style-type: none"> ● เน้นความสำคัญของพลังงานและจิตวิญญาณ
<ul style="list-style-type: none"> ● เน้นความสำคัญของเศรษฐกิจ 	<ul style="list-style-type: none"> ● เน้นความสำคัญของคุณค่าความเป็นมนุษย์
<ul style="list-style-type: none"> ● เชื่อว่าความจริงต้องเป็นระบบและมีความแน่นอน 	<ul style="list-style-type: none"> ● เชื่อว่าโลกตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงและหลากหลาย
<ul style="list-style-type: none"> ● Text-based Learning 	<ul style="list-style-type: none"> ● IT Based Learning

ด้านการเรียนรู้และการศึกษา ผลของการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมตามกระแสของสังคมโลกนั้น ส่งผลต่อการปฏิรูปการเรียนรู้ สังคมเกษตรกรรมถือเป็นสังคมในยุคแรกของสังคมโดยเฉพาะประเทศไทยที่เน้นความกว้างขวางและใหญ่โตของพื้นที่การเกษตร ซึ่งเป็นดัชนีชี้วัดความเจริญและความมั่งคั่งของประเทศ ในยุคต่อมาสังคมอุตสาหกรรมจะให้ความสำคัญกับการใช้ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรหรือทุน เป็นดัชนีชี้วัดความเจริญและความมั่งคั่งของประเทศ สำหรับยุคแห่งสังคมเทคโนโลยีสารสนเทศจะอาศัยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและอำนาจในการเข้าถึง รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากข้อมูล ข่าวสาร สำหรับสังคมแห่งการเรียนรู้ ใช้ความสามารถในการครอบครองความรู้ หรือการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ครบถ้วนสมบูรณ์เป็นตัวชี้วัดความเจริญ และการได้มาซึ่งอำนาจ เป้าหมายของการศึกษาในทศวรรษหน้าจะเน้นการสร้าง “สังคมแห่งปัญญา” โดยหัวใจของการจัดการศึกษาจึงมุ่งสร้างคนในประเทศ ให้มีปรัชญาของการมองโลกที่ถูกต้อง เพราะเป็นพื้นฐานของกระบวนการทัศน์และวิธีคิดที่จะสามารถอยู่ในสังคมในอนาคตได้

รูปแบบของการศึกษาในอนาคตที่จะสร้างปัญญาให้คนในสังคมนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการพัฒนาระบบการศึกษาที่สมดุลระหว่างทฤษฎีและความเป็นจริง สมดุลระหว่างท้องถิ่นและความเป็นสากล เน้นการคิดวิเคราะห์และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ ควบคู่กับการพึ่งพาเทคโนโลยีที่จะสนับสนุนในก้าวข้ามไปสู่ความเป็นเลิศได้ในที่สุด ดังตัวอย่างของการสร้างเครือข่ายปัญญาวิถี (ไพพรรณ เกียรติโชติชัย, 2541: 55) ได้กล่าวถึง การสร้างปัญญาในช่วงวัยต่างๆ ในสามารถปรับตัวและเท่าทันในสังคมที่เปลี่ยนแปลง อาทิ

- การสร้างปัญญาเด็กวัยเรียนโดยให้ความสำคัญในเรื่องการส่งเสริมกิจกรรมด้านความรู้ ความคิดสร้างสรรค์การวางรากฐานและลักษณะชีวิตและค่านิยมที่ติงาม

การพัฒนาการเลือกรับข่าวสารสำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการส่งเสริมการเสียดสและการรวมกลุ่ม

- การสร้างปัญญาในวัยทำงาน จะส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตคุณค่าการดำเนินชีวิตที่ติงามและส่งเสริมการเสียดสและการรวมกลุ่มทางสังคม
- การสร้างปัญญาคนในชุมชน จะให้ความสำคัญและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การรวมกลุ่มและการเสียดสเพื่อส่วนร่วมการสร้างสรรคภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

แนวโน้มดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าไม่เพียงแต่กระบวนทัศน์ทางการศึกษาที่จะเปลี่ยนไป หากแต่ยังสะท้อนถึงโฉมหน้าใหม่ของการเรียนรู้ในอนาคตด้วย กล่าวคือ แนวโน้มของการศึกษายุคใหม่จึงเป็นการศึกษาในหลายรูปแบบ แต่จุดเน้นสำคัญอยู่ที่การเสริมสร้างความรู้และทักษะอันพึงประสงค์แก่เยาวชนอันเป็นทักษะหรือความรู้ที่จำเป็นต่อการประสบความสำเร็จในโลกอนาคตที่เต็มไปด้วยการแข่งขันอย่างเข้มข้น

การปรับกระบวนทัศน์ นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในลักษณะต่างๆ ให้สอดคล้องกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มากขึ้น ภายใต้กระแสการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษารอบสอง ตั้งแต่ปี พ.ศ.2552-2561 (อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2552) พบว่า แนวโน้มการศึกษาในอนาคตมุ่งให้ความสำคัญต่อโอกาสเรียนรู้ตลอดชีวิต

- การเป็นสังคมความรู้ (Learning Society) ผลจากการศึกษากระแสการเปลี่ยนแปลงของทั้งโลก พบว่าสังคมได้ให้ความสำคัญและมุ่งไปยังโครงสร้างการผลิตที่ซับซ้อนและการพึ่งพิงเทคโนโลยีที่มากขึ้น ส่งผลให้แรงงานยุคใหม่ ต้องมีความรู้ ทักษะ และความสามารถในการแก้ปัญหาที่สูงขึ้น
- การศึกษาเพื่อกลุ่มเป้าหมายกว้าง (Mass Education) พบว่าความต้องการการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของคนทุกเพศทุกวัยทุกอาชีพจะค่อยๆ เปลี่ยนโรงเรียนให้เป็นศูนย์สรรพวิทยาการของชุมชนที่มีกิจกรรมการเรียนรู้หลากหลายและมีระบบเทียบโอนที่ตีระหวางการศึกษาในระบบ นอกกระบวน และตามอัธยาศัย เพื่อให้คนสามารถเรียนรู้ต่อยอดไปได้จนเต็มศักยภาพ และบทบาทของการศึกษาทางเลือกจะเป็นยอมรับและได้รับความสนใจมากขึ้น เพราะมีความสอดคล้องกับความต้องการและรูปแบบการชีวิตของผู้คนในอนาคตมากขึ้น
- การเรียนรู้จากทุกที่ทุกเมื่อ (education on-demand) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศจะช่วยให้โรงเรียนสามารถหยิบยื่นประโยชน์จากการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้น เร็วขึ้น จนไปสู่ทุกที่ทุกเมื่อ (anytime-anywhere learning) ในอนาคตอันใกล้ การเรียนรู้และการพัฒนาเทคโนโลยี

ในทศวรรษต่อไปจะขึ้นกับความเป็นไฮเทคของนวัตกรรมที่หลากหลาย (digital library network /portable multimedia communication / high speed computer / voice-operated computer / translation technology)

- การมีนักจัดการแบบมืออาชีพ (professionalism) ความคาดหวังและการตรวจสอบจากสังคม ประกอบกับทรัพยากรที่รัดตัวจะกดดันให้การบริหารการศึกษาต้องคุ้มค่าง่ตัว ด้วยนักบริหารจัดการที่อิงแบบธุรกิจที่ไม่มุ่งกำไรมากขึ้น
- การศึกษาเพื่อเยียวยาสังคม (social illness) อาการเจ็บป่วยทางสังคม การทำร้ายประหัตประหารกัน ความเครียดในชีวิตสมัยใหม่ ทำให้เรื่องคุณธรรม จริยธรรม และความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณเป็นโจทย์ใหญ่ต่อไปของการศึกษาทุกระดับ
- การศึกษาเพื่อตัวตนทางวัฒนธรรมและการดูแลตนเองของชุมชน (localization vs globalization) กระแสการผสมผสานทางวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ ประกอบกับการรู้เท่าทันข่าวสารข้อมูลและการมีอำนาจปกครองตนเองมากขึ้น จะทำให้ชุมชนเรียกร้องและแสดงความมีตัวตนทางสังคมวัฒนธรรมและการเมืองมากขึ้น

พรชูลี อาชวบำรุง (2541: 82) ได้กล่าวว่ารูปแบบและเป้าหมายของการศึกษาอันเป็นผลจากการปฏิรูปเพื่ออนาคตในศตวรรษที่ 21 นั้น ได้เปลี่ยนแปลงไป

ตารางที่ 14 : รูปแบบและเป้าหมายของการศึกษาอันเป็นผลจากการปฏิรูปเพื่ออนาคตในศตวรรษที่ 21

รูปแบบการศึกษา	เป้าหมายของการศึกษา
เอกัตบุคคล (INDIVIDUAL)	เพื่อช่วยสร้างความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับบุคคลอื่นๆ ได้
ระหว่างบุคคล (INTERNATIONAL)	เพื่อช่วยให้ตนเองร่วมกับกลุ่มบุคคลอื่นๆ ช่วยกันเปลี่ยนแปลงองค์กรที่ขาดวุฒิภาวะ
องค์กร (ORGANIZATION)	เพื่อช่วยให้รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่เกิดขึ้นและจะถ่ายทอดให้แก่บุตรหลาน
ชุมชน (COMMUNITY)	เพื่อช่วยให้เข้าใจมโนทัศน์หลักทางสังคมและวัฒนธรรมและความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลง
ชาติ สังคม วัฒนธรรม (NATIONAL)	เพื่อช่วยให้เข้าใจบทบาทของประเทศและบทบาทของตนที่ยังประโยชน์แก่ประเทศ
นานาชาติ (INTERNATIONAL)	เพื่อช่วยให้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว
สากล (UNIVERSAL)	เพื่อช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นสากล

ศาสตราจารย์เฮนรี่ จามริก (2541) ได้สะท้อนวิสัยทัศน์ว่าด้วยการศึกษาไทยในหนังสือ
 ฐานคิด: สู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย ว่าการจัดการศึกษาไทยในศตวรรษที่ 21 จะต้องสอดคล้องกับ
 บริบทของสังคมไทยในปัจจุบันที่ต้องสามารถแก้ไขปัญหาของประเทศไทยที่กำลังประสบปัญหาได้ด้วย
 ดังนั้น ทิศทางการจัดการและบริหารการศึกษาไทยในศตวรรษที่ 21 จะต้องมีแนวโน้มที่มุ่งพัฒนาประเทศ
 ไทยใน 4 ฐาน ได้แก่ ฐานเศรษฐกิจ ฐานชุมชน ฐานปัญญา ฐานสิ่งแวดล้อม

- (1) ฐานเศรษฐกิจ การจัดการศึกษาต้องมุ่งพัฒนาให้บุคคลและชุมชนสามารถ
 พึ่งตนเอง โดยใช้ประโยชน์สูงสุดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรท้องถิ่น
- (2) ฐานชุมชน การจัดการศึกษาต้องมุ่งพัฒนาสมาชิกของชุมชน ให้มีคุณภาพที่
 สามารถช่วยตัวเองได้ในด้านปัจจัยสี่ และสามารถรวมตัวเป็นชุมชนที่เข้มแข็งไว้
- (3) ฐานปัญญา การจัดการศึกษาต้องมุ่งพัฒนาให้ทุกส่วนของชุมชน เป็นแหล่ง
 เรียนรู้ของคนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นเครือข่าย
- (4) ฐานสิ่งแวดล้อม การจัดการศึกษาต้องมุ่งพัฒนาความสมดุลของธรรมชาติ
 แวดล้อม กับวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยสามารถพึ่งพากันอย่างยั่งยืน

ประเด็นเรื่อง “ความเหลื่อมล้ำของความรู้ (Knowledge Divide)” ทั้งในระดับระหว่าง
 ประเทศและในระดับประเทศนั้น เป็นผลจากความไม่เท่าเทียมกันของความสามารถและความจริงจังใน
 การพัฒนาองค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษา (Education) ข้อมูล ข่าวสาร (Information) และการวิจัย
 (Research) ของประเทศหนึ่งเมื่อเทียบกับประเทศอื่นๆ และการพัฒนาองค์ความรู้ของคนในประเทศที่มี
 ความแตกต่างกัน ทำให้ประเทศที่มีการพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่องจะเกิดความได้เปรียบทางการแข่งขัน
 (Competitive Advantage) ในสังคมเศรษฐกิจการเมืองโลกที่อาศัยองค์ความรู้ในการพัฒนามากกว่า
 ปัจจัยทางทรัพยากร (Comparative Advantage) ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อประเทศ ดังข้อมูลรายงาน
 ประจำปีของ World Bank เมื่อปี 2007 พบว่ามีการจัดลำดับประเทศของ Knowledge
 Economy Index (KEI) 2007 Rankings ซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวโน้มของ
 การศึกษาการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้งในระบบและนอกระบบ โดยสังคมจำเป็นต้องปรับตัวเข้าสู่ภาวะระบบ
 เศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge Economy) ซึ่งความรู้มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว มีการใช้วิทยาศาสตร์
 และเทคโนโลยีในทุกส่วนของภาคการผลิต เพื่อลดต้นทุน เพื่อเพิ่มผลิตภาพ และเพื่อลดการพึ่งพิงแรงงาน
 ที่ขาดแคลน ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ประชากรในทุกเพศ ทุกวัย ต้องปรับตัวให้เข้ากับแนวโน้มดังกล่าว
 ด้วย

นอกจากนี้ เรื่องประเด็นเรื่อง “การเรียนรู้และการปรับตัวคนยุคใหม่ ครอบครัวยุคใหม่”
 ต่อแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี ดังเช่นบทความเรื่อง Being Digital ของ Nicolas
 Negroponte (1995) และ The Invisible Computer (1999) ที่พูดถึงเรื่องการวิถีชีวิตในวันนี้ว่า “...เรา
 เข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างเห็นได้ชัด แม้กระทั่งเพื่อนเรายังกลายเป็น“ฟิคเชล” ในโซเชียลเน็ตเวิร์คอย่าง
 Facebook และ Twitter และขณะเดียวกัน คอมพิวเตอร์ในปัจจุบันได้ย้ายเข้าไปอยู่ในมือถือ หรือแท็บ

เล็ดที่ผู้บริโภคทั่วไปสามารถเรียนรู้ใช้งานได้ด้วยตนเอง แทนที่จะต้องเป็นเหล่าบรรดา Geek หรือ Nerd ทั้งหลายอย่างเช่นในอดีต...”

แนวโน้มเทคโนโลยี"เปลี่ยนโลก"ปี 2011
<ul style="list-style-type: none"> ● อนาคตแนวโน้มผู้คนจะให้ความสนใจใช้ Smart Phone และ Tablet มากขึ้น เนื่องจากพกพาสะดวก ใช้งานง่าย ● เทคโนโลยี 3D จะได้รับการพัฒนาและออกแบบให้สามารถใช้งานในชีวิตประจำวันได้โดยง่าย อาทิ เราสามารถนั่งดูโทรทัศน์แบบสามมิติได้โดยไม่ต้องอาศัยแว่นตา และอาจมีการพัฒนาไปสู่นวัตกรรม 3D บนโทรศัพท์มือถือ ● กระแสของสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ จะถูกผสมผสานเข้ากับเทคโนโลยีมากขึ้น อาทิ การเพิ่มจำนวนของ E-Book, Digital Magazine ทำให้ผู้บริโภคมีทางเลือกในการรับสื่อได้ง่าย และรวดเร็วมากขึ้น ● นอกจากนี้ Social Network อาทิ Facebook Twitter จะสามารถตอบสนองการทำงานได้มากขึ้น เช่น สามารถพูดคุย ส่งข้อความและจัดการไฟล์เอกสารต่างๆ ได้ ● รวมไปถึงการบริโภคสินค้าต่างๆ แนวโน้มจะเป็นการซื้อสินค้า และบริการผ่านเครือข่ายสังคมดิจิทัลมากขึ้น

โลกาภิวัตน์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม การศึกษาของ Andy Green (1997) เรื่อง Education, Globalization and the Nation State งานของ Noel F. McGinn (1997) เรื่อง The Impact of Globalization on National Education Systems และ Satish Tandon (2005) เรื่อง Globalization: Impact on Education. พบว่าแนวโน้มกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีผลต่อบริบททางการศึกษา และวัฒนธรรม จะเป็นการครอบงำ (Dominant) ผ่านทางข้อมูล-ข่าวสาร การปฏิวัติทางเทคโนโลยี สารสนเทศทำให้มีการเชื่อมโยงสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็ว โลกถูกเชื่อมด้วยข้อมูลข่าวสารและส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลข่าวสารจากโลกตะวันตกฝ่ายเดียวหรือจากประเทศซึ่งมีอำนาจเศรษฐกิจและการทหารที่เหนือกว่า การครอบงำและสร้างกระแสข่าวตามที่จะเป็นประโยชน์ต่อการเมืองและเศรษฐกิจของตะวันตกเป็นการครอบงำทางข่าวสาร และวัฒนธรรมซึ่งมีผลต่อความเชื่อของมนุษยชาติในการที่จะต้องบริโภคข่าวสาร การบริโภคสินค้า บริการ และวัฒนธรรมของตะวันตกนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องได้สร้างค่านิยมผ่านทางข้อมูลข่าวสาร ซึ่งสามารถสรุปได้ 4 ลักษณะ ดังนี้

- (1) ค่านิยมทางการเมือง ทุกประเทศในโลกต้องเป็นแนวประชาธิปไตยแบบตะวันตก ซึ่งประเทศต่างๆ หากจะต้องมีรูปแบบการเมืองการปกครองในแบบเดียวกัน มิฉะนั้นก็จะถูกคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ หรือใช้กำลังทหารเข้าไปปลดปล่อยให้เป็นประชาธิปไตย โดยไม่สนใจต่อความพร้อมหรือวิถีชีวิตของคนในประเทศเหล่านั้น ซึ่งการเมืองในระบบประชาธิปไตย เมื่อถูกผ่านการครอบงำ

ผ่านทางข้อมูลข่าวสารจากโลกตะวันตก ก็จะทำให้ประชาชนมีค่านิยมที่จะเลือกผู้นำที่มีแนวความคิดแบบการค้าเสรีหรือ เป็นนายทุนเศรษฐกิจแบบตะวันตกไปเป็นรัฐบาล ซึ่งก็จะมี การแก้ไขกฎเกณฑ์ กฎหมาย เพื่อเปิดโอกาสให้บริษัทข้ามชาติสามารถเข้าไปแข่งขันกับธุรกิจท้องถิ่น ซึ่งมีความอ่อนแอกว่า ซึ่งจะมีผลต่อ จะต้องมีการพึ่งพาโลกตะวันตก

- (2) ค่านิยมทางเศรษฐกิจ โลกจะมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ มีการแบ่งงานกันทำ (Division of Labor) โดยถือหลักการว่าที่ ไหนถูกก็ผลิตหรือซื้อที่นั่น โดยต่างฝ่ายจะใช้มาตรการทางภาษีให้มันน้อยที่สุด โดยโลกตะวันตกก็จะมี การปกป้องธุรกิจที่ไม่สามารถแข่งขันกันได้ในรูปแบบของ การกีดกันทางการค้า ในแบบที่เรียกว่า NTB (Non-Tariff Barrier) การค้าของโลกจะตกอยู่ภายใต้ กติกา WTO (World Trade Organization) ที่โลกตะวันตกไม่กี่ประเทศเป็นผู้ บังการ และข้อตกลงในลักษณะที่เป็นทวิภาคี จากหนังสือ Limits to Free Trade: Non-Tariff Barriers in the European Union, Japan and United States พบว่า ได้แก่ ที่มาในรูปแบบของ FTA ซึ่งหาก WTO ไม่สามารถเอื้อ ประโยชน์ก็จะ มีการทำข้อตกลงความร่วมมือในระดับภูมิภาค เช่น ASEAN , NAFTA , APEC เป็นต้น ต้องเข้าใจว่าการค้าเสรีของ Globalization นั้นเป็น ความเสรีบนความไม่เท่าเทียมกัน จึงไม่ใช่ความยุติธรรมทางการค้า
- (3) ค่านิยมทางสังคม โดยการครอบงำทางสังคมวัฒนธรรม โดยผ่านทางข้อมูล ข่าวสาร ทำให้การค้าของโลกจะเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิมนุษยชน (Human Right) การบริโภคนิยม (Consumerism) การนิยม วัตถุ (Materialism) รวมถึง อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Environment) ซึ่งจะอนุรักษ์เฉพาะในสิ่งที่ประเทศด้อย พัฒนาไม่พร้อม แต่โลกตะวันตกพร้อม
- (4) ค่านิยมการปกป้องทางการค้า (Protectionism) การค้าโลกาภิวัตน์ จะทำมา พร้อมกับ การปกป้องทางการค้าในรูปแบบของลิขสิทธิ์ ซึ่งส่วนใหญ่เจ้าของ ลิขสิทธิ์ก็จะมาจากโลกตะวันตก ซึ่งจะใช้ลิขสิทธิ์เป็นเครื่องมือในการปกป้อง สินค้าและบริการ นอกเหนือจากนี้การใช้มาตรการทางการเงิน ผ่านกองทุน ต่างๆ เช่น IMF , ADB Bank ซึ่งมักจะมีเงื่อนไขที่เป็นประโยชน์ต่อธุรกิจ ข้ามชาติ ก็จัดเป็นส่วนหนึ่งของการปกป้อง รวมทั้งการใช้มาตรการที่ป้องกัน ผู้ก่อการร้ายของ Terrorism ก็อยู่ในกระแสของโลกาภิวัตน์เช่นกัน

กระแสโลกาภิวัตน์และผลกระทบต่อประเทศไทย (Global Trends and Implications to Thailand) นักเศรษฐศาสตร์หลายท่านต่างยอมรับกันว่า กระแสโลกาภิวัตน์มีอิทธิพลต่อภาวะ เศรษฐกิจและสังคมของประเทศต่างๆ ในโลก โดยเฉพาะประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เชื่อมโยง และพึ่งพิงกับต่างประเทศสูง ดังเช่นประเทศไทย จากการประมวลผลการศึกษาและคาดการณ์ของ

นักวิชาการหลายท่านได้ข้อสรุปถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโลกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เป็นประเด็นสำคัญและ เกี่ยวข้องกับการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ อาทิ การเปลี่ยนแปลงลักษณะโครงสร้างประชากร (The New Demographics) ประชากรของโลกจะเพิ่มขึ้นจาก 6.1 พันล้าน ในกลางปี 2001 เป็น 7.8 พันล้านในปี 2025 (เพิ่มขึ้นร้อยละ 28 หรือร้อยละ 1.2ต่อปี) ทั้งนี้ ร้อยละ 95 ของประชากรที่เพิ่มขึ้นจะอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะในเขตเมือง แนวโน้มประชากรโลกจะมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงโครงสร้างและพฤติกรรม โดยประชากรสูงอายุ (มากกว่า 50 ปีขึ้นไป) จะมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น ในขณะที่ประชากรวัยหนุ่มสาว (Young Generation) จะมีสัดส่วนลดลง โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้ว ทั้งนี้ เนื่องจากอัตราการเกิดของประเทศพัฒนาแล้วต่ำลง ประกอบกับคนจะมีสุขภาพดีและอายุยืนมากขึ้นนอกจากนั้น ค่านิยม และพฤติกรรมของประชากร จะเปลี่ยนแปลงไปเร็วมากจนยากที่จะคาดเดา

การเปลี่ยนแปลงลักษณะประชากรทั้งหมดดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลกระทบสำคัญ คือ การสิ้นสุดของตลาดเดียว (The End of Single Market) เดิมตลาดของประเทศที่พัฒนาแล้วจะมีลักษณะ Homogeneous โดยมีกลุ่มวัยรุ่นเป็นผู้ครอบครองตลาดส่วนใหญ่ แต่ต่อไปในอนาคต ตลาดจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน อย่างชัดเจน คือ (1) เกิดตลาดของผู้สูงอายุ ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่จะเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพและเพื่ออำนวยความสะดวกในการใช้ชีวิตประจำวันทดแทนความเสื่อมประสิทธิภาพของร่างกาย การให้บริการเพื่อความบันเทิง เช่น การท่องเที่ยว เป็นต้น และ (2) เกิดตลาดของกลุ่มวัยรุ่น ผลิตภัณฑ์และบริการส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่ตอบสนองต่อความสะดวกและรวดเร็วในการใช้ชีวิตประจำวัน ความฟุ่มเฟือยในรูปแบบต่างๆ แม้กระทั่งการศึกษาซึ่งจะมีรูปแบบที่เป็นการศึกษาที่ฟุ่มเฟือยของลูกคนมั่งมีเงิน (New Luxury Youth Market) โดยเฉพาะในตลาดศึกษาต่อเนื่องของผู้ที่มีพื้นฐานการศึกษาดีอยู่แล้ว ขณะนี้กำลังเป็นธุรกิจที่เติบโตเร็วที่สุด เนื่องจากครอบครัวที่มีลูกคนเดียวมักจะลงทุนค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาของลูกสูงมาก ทำให้ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษาต่อหัวเท่ากับค่าใช้จ่ายการศึกษาในอดีตของเด็ก 4-5 คนรวมกัน การใช้ผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่ใช้เทคโนโลยีสูง เช่น Nanotechnology และ Material Technology เป็นต้น รวมทั้งก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่เรียกว่า “Culture Product” ที่มีความเหมือนกันในวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ การบริโภค และผลิตภัณฑ์ เช่น สินค้าจำพวก Franchise ต่างๆ สัญญาของปรากฏการณ์ดังกล่าวปรากฏให้เห็นแล้วในธุรกิจบริการ ด้านการเงิน(Financial Services) ที่ขณะนี้การค้ำหุ้นในตลาดสินค้าประเภท High Technology ลูกค้ำ ส่วนใหญ่เป็นของคนอายุน้อยกว่า 45 ปี ส่วนการลงทุนในตลาดกองทุนอื่น (Mutual Fund) ที่เน้นในเรื่องของการลงทุนเพื่อการออม ลูกค้ำจะเป็นผู้สูงอายุ

การระงับประมาณ รายจ่ายเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะกับประเทศกำลังพัฒนาซึ่งโครงสร้างของประชากรวัยสูงอายุที่มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นมาก จะมีผลต่อค่าใช้จ่ายของรัฐบาลที่จะเพิ่มขึ้นจากเงินสงเคราะห์ผู้สูงอายุ เบี้ยบำนาญ และค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล เช่นเดียวกับประเทศกำลังพัฒนาที่แนวโน้มดังกล่าวก็จะเพิ่มขึ้นเช่นกันแต่ในอัตราที่ต่ำกว่า ขณะเดียวกันการเคลื่อนย้ายแรงงานจากประเทศกำลังพัฒนาไปสู่ประเทศพัฒนาแล้ว(Mobility of Labour) โดยเฉพาะแรงงานฝีมือหรือแรงงานที่มีความรู้

(Skilled Labor/Knowledge Labor) ซึ่งเป็นที่ต้องการและมีบทบาทมากในระบบเศรษฐกิจ ในทางตรงกันข้ามจะมีการเคลื่อนย้ายแรงงานที่มีทักษะต่ำไปยังประเทศกำลังพัฒนาเพื่อลดจำนวนแรงงานในประเทศที่พัฒนาแล้ว เศรษฐกิจโลกจะเป็นตัวซ้ำเติมให้เกิดความยุ่งเหยิงของโครงสร้างการทำงานในสังคมที่กำลังพัฒนา โดยการสร้างให้เกิดการจ้างงานที่ขาดเสถียรภาพ งานที่ต้องการความชำนาญหลายอย่างอาจถูกลดระดับลง หรือถูกทดแทนด้วยแรงงานที่ต่ำกว่าระดับจริง นอกจากนั้น จะก่อให้เกิดปัญหาเมืองใหญ่ (Mega City) ที่ต้องมีการวางแผนการพัฒนาเมืองที่ป้องกันและจะไม่ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม ทางเศรษฐกิจ ทางโครงสร้างพื้นฐาน และทางด้านสิ่งแวดล้อม

โลกาภิวัตน์ยังก่อให้เกิดภาวะกำลังการผลิตส่วนเกิน (Overcapacity) ในสินค้าและบริการ ซึ่งเกิดขึ้นจากหลายสาเหตุด้วยกัน ได้แก่ การเข้ามาใหม่ของประเทศกำลังพัฒนา เช่น จีน และเม็กซิโก เป็นต้น การหดตัวของความต้องการ (Demand Contract) การเพิ่มผลิตภาพ (Productivity) ของประเทศต่างๆ ทั่วโลก อันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและนวัตกรรม รวมทั้งการเพิ่มขึ้นในความรู้ ความสามารถและทักษะฝีมือแรงงาน ก่อให้เกิดผลกระทบสำคัญ 2 ประการคือ

- (1) ภาวะ “Global Deflation” ราคาสินค้าส่วนใหญ่ทั่วโลกมีราคาถูกลง โดยเฉพาะสินค้าที่สามารถผลิตได้ในประเทศกำลังพัฒนาที่มีค่าแรงงานถูก เช่น ประเทศจีน เป็นต้น การแข่งขันจึงอยู่ในลักษณะของการลดต้นทุนการผลิต โดยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต หรือการเป็นผู้นำ ในการคิดค้นประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ออกสู่ตลาดอย่างต่อเนื่อง
- (2) ภาวะ “Growth with Unemployment” อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจโลก จะสูงขึ้น เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในช่วงปี 1960 และ 1970 อันเนื่องจากแรงกดดันทางการเมือง เพื่อให้มีมาตรฐานการครองชีพดีขึ้น การมีนโยบายเศรษฐกิจที่ดีขึ้น การเพิ่มขึ้นในการค้าและการลงทุนกับต่างประเทศ การกระจายตัวของเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology: IT) และภาคเอกชนมีพลวัต(Dynamic) มากขึ้น อย่างไรก็ตาม การขยายตัวทางเศรษฐกิจดังกล่าวกลับก่อให้เกิดปัญหาการว่างงานมากขึ้น ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ในภาคอุตสาหกรรมซึ่งใน 20 ปี ข้างหน้า มีการคาดการณ์ไว้ว่าผลผลิตภาคอุตสาหกรรมในประเทศพัฒนาแล้วจะเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 2 เท่า ในขณะที่การจ้างงานในอุตสาหกรรมจะลดลงเหลือเพียงร้อยละ 10-20 ของกำลังแรงงานรวม ทั้งนี้ เป็นผลจากการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยี ซึ่งการลดบทบาทของภาคอุตสาหกรรมในฐานะผู้สร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศจะนำไปสู่การรวมพลังของกลุ่มคนมากขึ้น เพื่อให้รัฐเข้ามาปกป้องทางการค้าในรูปแบบใหม่ (The New Protectionism) เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นกับสินค้าเกษตร แต่ภาวะการ

ว่างงานดังกล่าวจะบรรเทาได้ในระดับหนึ่งจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมและอาชีพทางด้านบริการที่มีแนวโน้มเพิ่มความสำคัญขึ้นมากในอนาคต

ภาวะการพึ่งพิงและร่วมมือระหว่างกันมีมากขึ้น (More Interdependent) ในทุกระดับ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitics) ได้แก่ การขยายตัวขององค์กรทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองระดับโลกขนาดใหญ่ เช่น WTO และ IMF เป็นต้น การปรับเปลี่ยนรูปแบบของขั้วอำนาจจาก Bipolar มา เป็น Multipolar ปัญหาผู้ก่อการร้ายข้ามชาติ (Terrorism) ซึ่งทำให้ประเทศต่างๆ ต้องอยู่ภายใต้ข้อจำกัดมากขึ้น อันนำไปสู่ความต้องการที่เพิ่มขึ้นในการเจรจาต่อรองและการสร้างความร่วมมือ ระหว่างประเทศในรูปแบบที่หลากหลายทั้งในระดับทวิภาคี (Bi-lateral) ในระดับภูมิภาค (Regional) และระดับโลก เพื่อสร้างความสมดุลของอำนาจทางการเมืองและทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศและภูมิภาคทั้งที่มีอยู่เดิมและที่เกิดขึ้นใหม่ในระดับประเทศ ถึงแม้รัฐจะเข้าไปมีบทบาทในเวทีโลกมากขึ้น แต่ภาคธุรกิจและองค์กรที่ไม่แสวงหากำไรจะมีบทบาทมากขึ้นทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศเช่นเดียวกัน จึงต้องอาศัยความร่วมมือของทั้งภาครัฐและเอกชน โดยแนวโน้มในอนาคตพลเมืองจะยังคงใช้การเมืองนำการดำเนินธุรกิจเนื่องจากการเมืองจะมีการปรับตัวเพื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการปรับโครงสร้างของรัฐบาลให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก ให้มีความสามารถในการสร้างความร่วมมือ เพื่อแสวงหาประโยชน์จากการเพิ่มขึ้นในการเคลื่อนไหวของข้อมูล เทคโนโลยีสมัยใหม่ การอพยพ และอิทธิพลของภาคธุรกิจและองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร

ภาวะการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นอันเกิดการจากได้รับผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ดังกล่าว ยังชี้ให้เห็นว่าความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมถูกบดบังด้วยวัฒนธรรมโลกที่เน้นความทันสมัยเป็นหลัก ซึ่งทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นกลายเป็นความด้อยค่าที่ถูกมองข้ามไปนำมาซึ่งความเป็น “พหุ” ความเป็น “อื่น” และสร้างแตกต่างจนนำไปสู่ปัญหาต่างขั้วมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวโน้มในมิติชุมชนและวัฒนธรรม กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมยุคใหม่ได้มีผลกระทบต่อชุมชนโดยตรงทั้งในแง่ของการทำให้ชุมชนล่มสลาย หรือแม้แต่การกระตุ้นให้เกิดแรงต้านและการต่อสู้ของขบวนการชุมชน โดยนัยนี้กระแสการพัฒนาชุมชนจึงมีแนวโน้มหลากหลาย อาทิ งานของไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2545: 89) ที่กล่าวว่า

- (1) การ “ทวงคืน” ความสำคัญให้กับชาวบ้าน วัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาและคุณค่าแบบชาวบ้านมากขึ้น หรือที่เรียกว่า “indigenization”
- (2) การ “เรียกร่อง” การศึกษาท้องถิ่นในรูปแบบของเครือข่ายและขบวนการประชาชนในระดับรากหญ้า (grassroots movements) และ
- (3) การ “ริเริ่ม” แนวความคิดการพัฒนาแบบที่ให้ชุมชนเป็นตัวตั้ง (community-based development) นอกจากนี้ ยังมีกระบวนการทำให้ความเป็นท้องถิ่น (localization) ถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ด้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ ในปัจจุบัน เริ่มเห็นภาพของชุมชนที่เข้มแข็งจึงเกี่ยวโยงกับการใช้ “วัฒนธรรม

ชุมชน” “ทุนทางสังคมของชุมชน” และ “เศรษฐกิจชุมชน” เป็นฐานในการสร้างเข้มแข็งในอนาคต

แนวโน้มของชุมชนยุคใหม่ที่เข้มแข็งในระยะยาวนั้น มิใช่เพียงแค่การยึดความเป็นท้องถิ่นนิยม (localism) หากแต่ต้องมีการประสานระหว่างความเป็นท้องถิ่น (local) กับความเป็นสากล (global) นั่นคือการสร้างความเป็น “ชุมชนลูกผสม” (hybridist community) ที่เชื่อมต่ออัตลักษณ์ของตนเองกับกระแสโลก หรือเรียกว่าชุมชน “โลกาภิวัตน์ท้องถิ่น” (glocal) ที่สามารถยืดหยุ่นหรือปรับตัวกับกระแสโลกาภิวัตน์ได้ และยังสามารถต่อรองหรือแทรกแซง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกระแสการพัฒนาภายนอกกับท้องถิ่นที่จะมีผลต่อการแปรสภาพชุมชน (transformation) ไปสู่ความเป็นโลกาภิวัตน์ท้องถิ่นได้ด้วย ซึ่งแนวโน้มที่ตามมาคือทางเลือกของการสร้างชุมชนยุคใหม่ที่ว่านี้ เช่น การปรับแต่งโครงสร้างสังคมใหม่ (social reorganization) ให้เกิดกลไกการเชื่อมต่อทางสังคมและการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กลับชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น (Roxann Prazniak and Arif Dirlik อ้างถึงใน จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์, 2548)

ภาพรวมแนวโน้มความเป็นสากลและกระแสโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมที่หลั่งไหลเข้าสู่สังคมประเทศต่างๆ ผ่านการท่องเที่ยว การค้า ตลอดจนสื่อบันเทิงและสื่อสารสนเทศทุกรูปแบบ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประเด็นเรื่อง “พหุวัฒนธรรม” นี้มิได้มีนัยแต่ในระหว่างคนที่ “ต่างที่-ต่างถิ่น-ต่างชาติพันธุ์” เท่านั้น แต่ยังมีนัยต่อการเตรียมคนรุ่นใหม่ ครอบครัวยุคใหม่ และชุมชนยุคใหม่ให้สามารถพร้อมรับและปรับตัวกับวัฒนธรรมที่หลากหลายในประชาคมนานาชาติได้อย่างมีเอกลักษณ์และศักดิ์ศรีด้วย

แนวโน้มโลกกับผลกระทบต่อสถาบันครอบครัว

สุภาวดี หาญเมธี (2554) ได้สรุปแนวโน้มโลกที่กระทบครอบครัวไทยในรายงานการระดมความคิดและการค้นคว้าเอกสาร เรื่อง “การเปลี่ยนผ่านของครอบครัวไทย”(2554) พบว่าบริบทของโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป ระบบการศึกษาที่อ่อนแอ การบริหารงานของรัฐบาลวิสัยทัศน์และไร้ประสิทธิภาพซึ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับภัยธรรมชาติ ความฉับไวเทคโนโลยี เศรษฐกิจโลกเดียว และวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ครอบงำ ดังนั้นเราควรพิจารณาแนวโน้มที่มีผลกระทบต่อรูปแบบและการเรียนรู้ของครอบครัวไทย ดังนี้

ตารางที่ 15 : แนวโน้มโลกที่กระทบต่อรูปแบบและการเรียนรู้ของครอบครัวไทย

แนวโน้มโลกที่กระทบต่อรูปแบบและการเรียนรู้ของครอบครัวไทย
(1) ยุคของการสื่อสารทันที
(2) โลกเศรษฐกิจไร้พรมแดน
(3) การอพยพเคลื่อนย้ายข้ามโลก อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน
(4) มนุษย์ถูกผลักเข้าไปอยู่ในบริบทเดียว
(5) ทำอย่างไร จะปกป้องธรรมชาติจากน้ำมืออันโหดร้ายของมนุษย์
(6) ความไม่แน่นอนในทุกสิ่งทุกอย่าง

- (7) การขยายตัวของเมืองขนาดใหญ่
- (8) การเรียนรู้และทำธุรกิจ ผ่านอินเทอร์เน็ต
- (9) การเกิดสังคมบริการใหม่ การงานอาชีพเปลี่ยนไป
- (10) การพัฒนาของจีนและอินเดีย
- (11) ความยากจน
- (12) ยุคปัจเจกนิยมครองโลก
- (13) ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลสูงขึ้น
- (14) มีการค้นคว้าเกี่ยวกับสมองมนุษย์ละเอียดมากขึ้น และลึกซึ้งมากขึ้น
- (15) ยุคผู้หญิงเป็นผู้นำ
- (16) ลัทธิชาตินิยม วัฒนธรรมนิยม ท้องถิ่นนิยมแบบคลั่งนำไปสู่ความขัดแย้งและสงคราม
- (17) ผู้สูงอายุเพิ่มจำนวนมากขึ้น
- (18) รัฐบาลประสิทธิภาพและมีการบริหารที่ไม่เข้มแข็ง
- (19) เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์โลก ที่ต้องนิยามคำว่า “ครอบครัว” ใหม่

ตัวอย่างแนวโน้มที่มีผลกระทบต่อรูปแบบและการเรียนรู้ของครอบครัวไทย อาทิ

- “ยุคของการสื่อสารทันที” ส่งผลให้เกิดรูปแบบการเลี้ยงดูลูกหลานแบบออนไลน์เพิ่มขึ้น พ่อแม่จะคอยติดตามความเคลื่อนไหวรวมทั้งการอบรมสั่งสอนลูกหลานผ่านทางโทรศัพท์มือถือ รวมถึงโปรแกรมพูดคุยทางอินเทอร์เน็ตมากขึ้น ไลฟ์สไตล์ของครอบครัวได้รับอิทธิพลจากโซเชียลเน็ตเวิร์ก ทำให้ละเลยการสื่อสารกับคนใกล้ตัว การพัฒนาทางเศรษฐกิจของจีนและอินเดีย ทำให้สินค้ามีราคาถูกลง เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการใช้จ่ายของครอบครัว แต่ส่งผลกระทบต่อการผลิตของไทย
- “การอพยพเคลื่อนย้ายข้ามโลก อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน” ส่งผลให้เกิดครอบครัวจำเป็นต้องเลี้ยงดูลูกโดยการสอดแทรกความรู้และทักษะต่างวัฒนธรรมเข้าไปในวิถีชีวิตประจำวันด้วย เพื่อส่งเสริมในลูกๆ และคนในครอบครัวได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งบุคคลที่มาจากวัฒนธรรมนั้น อย่างเท่าเทียม อันจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสันติสุขแก่มนุษยชาติในอนาคต
- “การขยายตัวของเมืองขนาดใหญ่” ภาพของความเจริญที่พาโตะสนุกเกอร์ เข้าไปถึงหมู่บ้านพร้อมถนนลาดยาง หรือสื่อลามกเข้าไปถึงห้องนอนพร้อมๆ กับคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต และจำนวนร้านเหล้า คาราโอเกะที่เข้าไปถึงพื้นที่เมืองทุกเมือง พร้อมๆ กับแผนพัฒนาการลงทุนในจังหวัดทุกจังหวัดนั้นล้วนสะท้อนให้เห็นด้านมืดของสังคมเมือง สังคมทุนนิยม บริโภคนิยมได้ชัดขึ้นว่า “ความขยายตัวของเมือง และความเจริญที่เข้าสู่ชนบท” การสนับสนุนการทำลายระบบสังคมจากการกระตุ้น และสนับสนุนการอพยพแรงงานออกนอกพื้นที่ และชุมชนของตนเองจำเป็นต้องแลกมาด้วยสภาพ

ครอบครัวที่ห่างเหินและแตกแยกมากขึ้น เด็กและเยาวชนต่างถูกหล่อหลอมด้วยสภาพพื้นที่ร้ายๆ และปัจจัยเสี่ยงๆ มากขึ้นทุกวัน

- **“ความยากจน”** สังคมโลกาภิวัตน์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับสังคมโลกและสังคมไทยในหลายมิติ ครอบครัวจำเป็นต้องมีการปรับตัวของวิถีคิด ขนบธรรมเนียม ประเพณี สถาบันดั้งเดิมให้เข้ากับแนวโน้มใหม่ของโลกเศรษฐกิจที่ไร้พรมแดนที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ส่งผลต่อสถานะความมั่นคงทางการเงินของครอบครัวการ ใช้เงินเป็นตัวชี้วัดศักดิ์ศรีของมนุษย์ ทำให้คนดิ้นรนหา “เงิน” มาเพื่อรักษา หรือ เพิ่มพูนศักดิ์ศรีของตนเอง โดยไม่สนใจว่าจะได้มาโดยวิธีใด ครอบครัวจำนวนมากจะอพยพเข้าเขตเมืองเพื่อแสวงหาโอกาส ทำให้ที่อยู่อาศัยแออัด ส่งผลกระทบทางกายภาพกับครอบครัว และสาเหตุของความยากจนในชนบทไทย ได้แก่ การติดอบายมุข ขาดความรอบคอบในการใช้ชีวิต เลียนแบบ การบริโภคต่างๆ
- **“ยุคปัจเจกนิยมครองโลก”** การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่รวดเร็วที่มาพร้อมกับลัทธิปัจเจกนิยมก็คือ การเสื่อมสลายของชุมชนและระบบครอบครัว เมื่อระบบสื่อมวลชนนำวัฒนธรรมบริโภคออกไปสู่ชนบทอย่างกว้างขวาง ย่อมสั่นคลอนระบบคุณค่าแบบเดิมที่เชื่อมร้อยให้ชุมชนเข้มแข็ง คนรุ่นพ่อแม่ในชนบทปัจจุบันเริ่มอยากได้ อยากมีเหมือนคนในเมืองหรือเมืองหลวง เริ่มอยากให้ลูกหลานเรียนมหาวิทยาลัย เพื่อเป็น “เจ้าคนนายคน” ตามค่านิยมสมัยใหม่ ทั้งคนหนุ่มสาวที่เข้ามาทำงานตามโรงงานในเมืองก็รับเอาคุณค่าแบบเมืองกลับไป ด้วย ชุมชนที่เคยเป็นแหล่งให้ความมั่นคงทางวัตถุแบบพอเพียงและเป็นแหล่งให้ความ อบอุ่นทางจิตใจแก่ผู้คนด้วยสายใยความสัมพันธ์ทางเครือญาติและชุมชนก็อ่อนแอ ลงได้ด้วย การพึ่งพาอาศัยกันน้อยลงไป การแข่งดีแข่งเด่นมากขึ้น ยิ่งทันสมัยมากเท่าไร สายใยในครอบครัวก็พึ่งพาอาศัยกันยากขึ้นตามลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้เยาวชนย่อมขาดที่พึ่งที่สำคัญที่สุดไปอีกแหล่งหนึ่ง และเกิดช่องว่างทางการสื่อสาร ทำให้เกิดความไม่เข้าใจในครอบครัวเพิ่มมากขึ้น
- **“ยุคผู้หญิงเป็นผู้นำ”** โดยผู้หญิงมีบทบาทในดูแลครอบครัวมากขึ้น ทำทั้งงานในบ้านและหารายได้ ส่วนบทบาทของพ่อก็มีแนวโน้มใช้เวลากับการเลี้ยงลูกและทำงานบ้านสูงขึ้น ซึ่งทั้งหมดนี้ส่งผลให้ต้องนิยามคำว่า “ครอบครัว” ใหม่ เพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านองค์ประกอบ สัมพันธภาพ และบทบาทหน้าที่ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงจากโลกาภิวัตน์
- **“ผู้สูงอายุเพิ่มจำนวนมากขึ้น”** แต่สังคมยังไม่มีความรู้มากพอในการจัดการคุณภาพชีวิต การสร้างความหมาย และคุณค่า ครอบครัวที่ผู้สูงอายุเลี้ยงเด็กตามลำพัง และครอบครัวที่มีเด็กพิการและเจ็บป่วยเรื้อรัง ยังเป็นบริการแบบแยกส่วน แบ่งพื้นที่

รับผิดชอบตามนโยบายรัฐในเชิงสถาบันขาดการมองคนแบบองค์รวมของครอบครัว เน้นบริการเชิงสงเคราะห์ตัวเงิน มากกว่าบริการเชิงป้องกัน ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนา ขาดการจัดบริการด้านอาชีพและรายได้ ที่อยู่อาศัย และกระบวนการยุติธรรม โดย ปัญหาเรื่องสวัสดิการที่ครอบครัวเฉพาะส่วนใหญ่เผชิญคือ ความไม่มั่นคงของอาชีพและ รายได้ การเข้าถึงสิทธิสวัสดิการ อันเนื่องมาจากการขาดความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับ สิทธิ ขาดข้อมูลการรับบริการและขาดหลักฐานรองรับฐานะบุคคล ปัญหาเรื่องการ ช่วยเหลือทางกฎหมาย เนื่องจากครอบครัวลักษณะเฉพาะขาดความรู้ ความเข้าใจ ดังนั้น ในอนาคตแนวทางการสนับสนุนทางสังคมผ่านครอบครัวของเด็ก จากภาคีเครือข่าย ต่างๆ น่าจะนำไปสู่การปรับตัวทางสังคมที่ดีขึ้น

- “รัฐขาดประสิทธิภาพและมีการบริหารที่ไม่เข้มแข็ง” ระบบสังคมการเมือง ปัจจุบันทำให้ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสังคมขยายขึ้น ไปเรื่อยๆ เยาวชนที่มาจาก ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า ย่อมมีโอกาสมากกว่าในการแข่งขันได้แต่ทาง สังคม เยาวชนส่วนใหญ่ที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่าย่อม กลายเป็นพวกแพ้อุบัติ ออกให้รู้สึกว่าเป็นพลเมืองชั้นสองชั้นสามในสังคม ซึ่งตอกย้ำ ความรู้สึกด้อย ความรู้สึกตนดีไม่พอ ที่ถูกสร้างมาจากระบบการศึกษาและคุณค่าแบบ บริโภคนิยมมากขึ้นยิ่งไปอีก จะแก้ปัญหาคุณธรรม หรือศีลธรรมของเยาวชนได้อย่างไร จริงจัง ดังนั้น ในอนาคตชุมชน ท้องถิ่นต้องเข้ามาบริหารจัดการสังคมครอบครัวของ ตนเองเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในครอบครัว

2) บริบทและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโลกมีผลต่อรูปแบบของครอบครัวยุค

ใหม่

การศึกษาลักษณะและรูปแบบของครอบครัวไทยในเอกสารเรื่อง “ครอบครัว : พื้นฐาน ปัญหาสังคมที่น่าเป็นห่วงในปัจจุบัน” สามารถสรุปเป็นสาระสำคัญได้ว่า “...ลักษณะครอบครัวไทยตั้งแต่ ในสมัยโบราณมาถือได้ว่าเป็นครอบครัวที่มีความสงบสุข และมีความอบอุ่นในด้านความสัมพันธ์ระหว่าง สมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างดียิ่ง ทั้งนี้เนื่องมาจากค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของ คนไทยที่ได้รับการอบรมสั่งสอนสืบทอดต่อกันมา นั่นคือ “เด็กต้องรักเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ ลูกหลานจะต้อง มีความรักความกตัญญูต่อบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่” ซึ่งสิ่งเหล่านี้หาได้ไม่่ง่ายนักในสังคมทางซีก โลกตะวันตก...” ลักษณะเด่นสำคัญของครอบครัวไทย สรุปได้ดังนี้

- (1) ลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่แล้วเป็นครอบครัวขยาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบท สมาชิกในครอบครัวประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติผู้ใหญ่
- (2) การยอมรับให้ผู้ชายหรือสามีเป็นผู้นำครอบครัว สามีเป็นช่างเท้าหน้า ภรรยาเป็น ช่างเท้าหลัง สามีมีหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูให้ความจุนเจือในทางเศรษฐกิจ

- (3) ลูกเป็นโช่ทองคล้องใจพ่อแม่ รวมไปถึงปู่ ย่า ตา ยาย หรือ พี่ป้า น้า อา ด้วย จะเห็นเมื่อเวลามีเด็กเล็กในครอบครัวผู้ใหญ่
- (4) ความผูกพันทางสายโลหิตของสมาชิกในครอบครัวมีมาก ในทำนองเดียวกันญาติพี่น้องจะช่วยเหลือเผื่อแผ่กันและกัน ความรักในครอบครัวไทยจะเป็นดังนี้คือ
  - ความรักและเคารพระหว่างสามภรรยา
  - ความรักของบิดามารดาต่อบุตร
  - ความรักและความกตัญญูต่อผู้เคยอุปการะ
  - ความรักในสายเลือด
- (5) การให้ความเคารพเชื่อฟังกันตามลำดับอาวุโสของสมาชิกในครอบครัว การเน้นระบบอาวุโสจะมีมาตั้งแต่เด็กในครอบครัวไทย น้องจะต้องเคารพเชื่อฟังพี่ ป้า น้า อา และญาติผู้ใหญ่อื่นๆ
- (6) ลูกผู้ชาย ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้สืบสกุล นั่นคือ จะต้องคอยระมัดระวังความประพฤติให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม ถ้ามีความประพฤติเสียหาย ก็เท่ากับเป็นการทำลายชื่อเสียงวงศ์สกุล
- (7) ลูกๆ จะต้องแสดงความกตัญญูทวดเทีต่อบิดา มารดา กล่าวคือ เป็นหน้าที่ของลูกที่จะต้องให้การอุปการะเลี้ยงดูท่านเมื่อยามท่านเข้าสู่วัยชรา
- (8) ภรรยาถึงแม้จะไม่ใช่นำครอบครัว แต่ภรรยาจะมีบทบาทอย่างมากในครอบครัว โดยอิทธิพลเหนือฝ่ายชายในการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา และการมีอำนาจควบคุมด้านการเงินในครอบครัว รวมถึงการใช้เสียงอำนาจในครอบครัว

การเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในยุคโลกาภิวัตน์และยุคข้อมูล (Information Age) ที่ได้กล่าวมาในตอนต้นนั้น ไม่ว่าจะอิทธิพลของภาวะเศรษฐกิจและสังคม ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การหลั่งไหลของชาวต่างประเทศและวัฒนธรรมต่างประเทศ ได้ส่งผลให้ลักษณะครอบครัวไทยในปัจจุบันจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนไปหลายประการ อาทิ

- (1) มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวจากครอบครัวขยายที่มีขนาดใหญ่มาเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีขนาดเล็ก มีผลทำให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวเริ่มเห็นห่างออกจากกัน ทำให้ครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่เป็นจุดรวมยึดเหนี่ยวของบุคคลได้
- (2) โอกาสของสตรีในการศึกษาและในการประกอบอาชีพมีมากขึ้น สามี ภรรยาเป็นจำนวนไม่น้อย ได้ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ทั้งบุตรไว้กับคนใช้หรือสถานรับเลี้ยงเด็กเป็นผู้ดูแลแทน ทำให้บุตรขาดความรักและความอบอุ่นจากพ่อแม่
- (3) พ่อแม่ไม่ได้รับความรักความเอาใจใส่ลูกเท่าที่ควร บางคนสนใจแต่เรื่องการประกอบอาชีพและงานสังคมจนไม่มีเวลาคุณภาพให้ลูก

- (4) พ่อแม่ในสมัยนี้ไม่ได้ให้การฝึกอบรมสั่งสอนลูกเหมือนแต่ก่อน ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นครูคนแรกของลูก ไม่ได้ปลูกฝังอบรมศีลธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ดี เพื่อจะได้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
- (5) ความเจริญทางวัตถุและลัทธิบริโภคนิยม (consumerism) ทำให้ครอบครัวไม่น้อยให้ความสนใจแต่การแสวงหาวัตถุและทรัพย์สินสมบัติ ไม่ได้ให้ความสนใจในเรื่องศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมเช่นแต่ก่อน ไม่ได้นำบุตรเข้าวัดเช่นพ่อแม่ ปู่ย่าตายายในสมัยก่อน พ่อแม่ห่างเหินจากศาสนา ทำให้ขาดที่พึ่งและหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจ
- (6) ครอบครัวเป็นจำนวนไม่น้อยต้องประสบปัญหาต่างๆ ซึ่งทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่นและมั่นคง เช่น ปัญหาการเงินและการครองชีพ มีรายได้ไม่พอกับรายจ่ายใช้เงินเกินฐานะ มีหนี้สินล้นพ้นตัว
- (7) ปัญหาการขาดความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ไม่ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสม ไม่เป็นสามีที่ดี ภรรยาที่ดี พ่อที่ดี แม่ที่ดี ลูกที่ดี ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทแตกแยกกัน นอกจากนี้ยังมีปัญหาสุขภาพอนามัย เช่น สมาชิกของครอบครัวติดยาเสพติด เป็นต้น
- (8) ครอบครัวเป็นจำนวนไม่น้อยเป็นครอบครัวแตกแยก มีการหย่าร้าง แยกกันอยู่ การละทิ้งมากขึ้น
- (9) สื่อมวลชนโดยเฉพาะโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ต่างมีอิทธิพลต่อค่านิยม พฤติกรรม การใช้จ่ายของครอบครัวและสมาชิกในครอบครัว

จะเห็นได้ว่า บทบาทของครอบครัวได้ถูกสลดทอนและแปรสภาพไปจากอดีต ยิ่งในบางสังคม โครงสร้างครอบครัวแบบเดิมที่มีพ่อ-แม่-ลูก แทบไม่มีให้เห็นอีกแล้ว ทั้งๆ ที่ในอดีตครอบครัวนับเป็นหน่วยทางสังคมที่มีเล็กและมีพลังมากที่สุด โดยจะทำหน้าที่ในการหล่อหลอม ชัดเกล้าคนในครอบครัวด้วยความรัก ความเอื้ออาทร รวมทั้งการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ ตลอดจนจรรยาบรรณการดำเนินชีวิตของครอบครัวไทย ในปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากครอบครัวไทยในอดีต

ความหมายของครอบครัวมีความซับซ้อนจากเดิมมาก โดยปัจจุบันความสัมพันธ์กันทางโลหิตอาจไม่สามารถนิยามความเป็นครอบครัวเดียวกันได้ เราพบว่า ในปัจจุบันอาจสามารถนิยามของครอบครัวตามความสัมพันธ์ได้ดังนี้

- 1) ครอบครัวตามคิดแนวชีววิทยา หมายถึง กลุ่มคนที่เกี่ยวพันกันทางสายโลหิต และพันธุกรรม
- 2) ครอบครัวตามแนวคิดกฎหมาย หมายถึง บุคคล 2 คนที่จดทะเบียนสมรสกัน โดยบุตรที่เกิดจากบุคคล หรือได้รับการยินยอม เช่น การจดทะเบียนรับรองบุตรบุญ

ธรรมก็จะนับบุคคลเหล่านี้และบุตรว่าเป็นครอบครัวเดียวกันตามกฎหมาย ซึ่งในบางสังคมอาจมีครอบครัวของคนเพศได้

- 3) ครอบครัวตามแนวคิดเศรษฐกิจ หมายถึง คนที่ใช้จ่ายร่วมกันจากเงินงบประมาณเดียวกัน เช่น คู่สมรสที่แยกกันไปแล้ว แต่ยังคงมีพันธะทางศีลธรรมที่ต้องเลี้ยงดูบุตรหลาน
- 4) ครอบครัวตามแนวคิดสังคม หมายถึง กลุ่มบุคคลที่รวมกันอยู่ในบ้านเดียวกัน อาจไม่เกี่ยวพันทางสายโลหิตหรือกฎหมาย แต่มีปฏิสัมพันธ์กันโดยให้ความรักและความเอาใจใส่กัน มีความปรารถนาที่ดีต่อกัน

โดยสรุปนิยามของครอบครัวจะต้องประกอบด้วยบุคคล และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทั้งความสัมพันธ์ทางสายโลหิต ทางกฎหมาย ทางเศรษฐกิจ และทางสังคม

ปรากฏการณ์สังคมของไทยได้นิยามความเป็นครอบครัวและได้สะท้อนรูปแบบความสัมพันธ์ของครอบครัวในปัจจุบันได้ชัดเจนมากขึ้น อาทิ

ภาวะเศรษฐกิจและความไม่เท่าทันสื่อ ทำให้ครอบครัวแบบต่างๆ ไป อยู่ในภาวะการตกขอบทาง“ความรู้” “ไม่ทันลูก” และ “เลี้ยงลูกไม่เป็น” ส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวทั่วไปมักประสบปัญหาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูลูก ในกรณีนี้ทั้งพ่อและแม่ต้องทำงานทำให้เด็กขาดผู้ดูแล เด็กอาจถูกทอดทิ้ง นอกจากนั้นบริการรับดูแลเด็กปฐมวัยยังมีไม่เพียงพอ และมีปัญหาในเรื่องขาดผู้ดูแลที่มีคุณภาพ เนื่องด้วยความกดดันทางสภาวะเศรษฐกิจครอบครัว ทำให้พ่อแม่ไม่มีเวลาดูแลลูก เด็กจึงถูกปล่อยปละละเลย อันจะทำให้เกิดปัญหาในระดับครอบครัวและสังคมตามมา นอกจากนี้ ในกรณีที่พ่อแม่ขาดความเข้าใจในการเป็นพ่อแม่ที่มีคุณภาพและไม่สามารถเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาของเด็กตามวัย เกิดภาวะ “ตกขอบความรู้ของพ่อแม่” ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ที่รวมถึงการทำร้ายทารุณลูกด้วย และยังมีแม่อีกจำนวนมากที่ไม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ส่งผลให้เด็กไม่ได้รับการพัฒนาตามเกณฑ์มาตรฐาน

นอกจากนี้ เรายังสามารถจำแนกการเลี้ยงดูของครอบครัวในภาวะต่างๆ ได้ อาทิ

- **ครอบครัวที่เลี้ยงดูแบบปล่อยปละ (Laissez Faire)** ให้อิสระเสรี เพราะมีความเชื่อว่า “เด็กจะดีตัวเอง จะชั่วตัวเอง”
- **ครอบครัวที่เลี้ยงดูแบบปกป้อง (Protective)** พ่อแม่ผู้ปกครองจะให้ความสำคัญกับประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นหลักในการอบรมลูกหลาน โดยจะอบรมให้เด็กเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ เด็กจะถูกสั่งสอนไม่ให้เถียงผู้ใหญ่หรือแสดงความคิดเห็นคัดค้าน แม้ว่าจะไม่เห็นด้วยก็ตาม เพื่อรักษาความสามัคคีกลมเกลียวกันภายในครอบครัว
- **ครอบครัวที่เลี้ยงดูแบบเปิดเสรี (Pluralistic)** เน้นการอบรมสั่งสอนลูกๆ ให้รู้จักมีความคิดใหม่ๆ และกล้าที่จะแสดงออกซึ่งความคิดเห็นของตนเองโดยไม่ต้องกลัวว่าความคิดเห็นซึ่งอาจไม่ตรงกับผู้ใหญ่ในครอบครัวนั้น จะทำให้ผู้ใหญ่โกรธหรือไม่พอใจหรือเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ไม่ยึดติดกับความเชื่อหรือค่าประเพณี

- **ครอบครัวที่เลี้ยงดูแบบประนีประนอม(Consensual)** จะปลุกฝังและสอนให้เคารพและเชื่อฟังผู้ใหญ่ แต่ขณะเดียวกันก็สนับสนุนให้ลูกๆ สามารถแสดงความคิดเห็นโต้แย้งและกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นของตนเองได้

แนวโน้มนครอบครัวที่มีผู้หญิงเป็นผู้นำ ส่วนใหญ่ผู้หญิงมักจะเป็นผู้รับภาระการเป็นมารดาเพียงผู้เดียวโดยไม่ได้รับความช่วยเหลือจากผู้เป็นพ่อ(สามี)ในการฝึกอบรมเลี้ยงดูลูก ทั้งๆ ที่ลูกต้องการการเอาใจใส่และความรักจากทั้งพ่อและแม่ควบคู่กันไป อันจะเป็นผลให้เด็กมีพัฒนาการรอบด้านและสมดุลมากขึ้น รวมทั้งครอบครัวยังอบรมเลี้ยงดูโดยใช้วิธีการดั้งเดิม ซึ่งขัดต่อวิถีการเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรม และโลกในปัจจุบัน รวมทั้งค่านิยมที่เลือกปฏิบัติและมีอคติต่อเพศของลูก ทำให้เกิดผลเสียต่อโอกาสต่างๆ ของลูก

ปรากฏการณ์ข้างต้นสะท้อนความไม่เท่าทันต่อสื่อของเด็ก เยาวชน และครอบครัวควบคู่ไปกับความหลงใหลไปกับสิ่งเร้ารอบตัวทั้งทางวัตถุ จิตใจและทางเพศอย่างไม่สามารถควบคุมได้ สะท้อนให้เห็นภูมิทัศน์ที่อ่อนแอของเด็ก เยาวชนและครอบครัวไทยอย่างน่าวิตกยิ่ง พ่อแม่ผู้ปกครองน้อยคนที่จะรู้ที่กำลังเกิดอะไรขึ้นกับลูกของตนในขณะนี้หรือเมื่อรู้ก็มักสายเกินแก้

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วทำให้พ่อแม่ส่วนหนึ่งส่งเสริมปรนเปรอลูกๆ ให้มีค่านิยมทางวัตถุและบริโภคนิยม และเข้าใจผิดว่าสามารถใช้วัตถุทดแทนความรักความเอาใจใส่แก่บุตรได้ รวมทั้งความคิดในการให้การศึกษาเกินกว่าวัยและพัฒนาการของลูก ทำให้ลูกเกิดภาวะ “สำคัญความรู้ หรือข้อมูล” จนบางครั้งนำซึ่งภาวะเครียดในเด็ก

ครอบครัวแปรสภาพเกิดจากปรากฏการณ์เด็กและผู้สูงอายุยังคงถูกทอดทิ้ง ขณะเดียวกันก็พบว่า ปัจจุบันมีครอบครัวเดี่ยวถึงร้อยละ 55 และครอบครัวขยายลดลงเหลือร้อยละ 32.1 คิดเป็นจำนวนครอบครัวเดี่ยวประมาณ 16 ล้านครอบครัว และมีพ่อหรือแม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพังถึง 1.3 ล้านครอบครัว (สถาบันรามจิตติ, 2548) รวมทั้งมีผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งปีละ 2,804 คน และเด็กถูกทอดทิ้ง 8,013 คน (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว, 2548) ปรากฏการณ์ผู้สูงอายุในชนบทเป็นจำนวนมากถูกทอดทิ้งให้บริการเลี้ยงดูลูกหลานเนื่องด้วยพ่อแม่ไปประกอบอาชีพในเมือง รวมทั้งการถูกปล่อยให้อยู่ตามลำพังหรือต้องอยู่คนเดียวเป็นจำนวนมากขึ้น เพราะครอบครัวไม่สามารถเลี้ยงดูได้ ทำให้ผู้สูงอายุอยู่ในสภาวะยากลำบาก บางรายอาจมีประสบปัญหาด้านการเงินขาดสน รวมทั้งด้านร่างกายเจ็บป่วยไปจนถึงพิการ ทำให้ผู้สูงอายุเห็นว่าตัวเองหมดความสำคัญและถูกทอดทิ้ง รวมทั้งปรากฏการณ์การสัมพันธภาพในครอบครัวขาดความอบอุ่น การขาดให้เวลาแก่กันอย่างมีคุณภาพ ผลการสำรวจผู้ปกครอง 1,066 ครอบครัว ในเขตกรุงเทพมหานคร (มูลนิธิเครือข่ายครอบครัวร่วมกับศูนย์ประชาบดี สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546) พบว่า พ่อแม่ส่วนใหญ่ทำงานวันละ 7 - 9 ชั่วโมง โดยพ่อแม่ร้อยละ 43 รู้สึกห่างเหินกับลูก เนื่องจากในแต่ละวันมีเวลาทำกิจกรรมร่วมกับลูกเพียง 1 - 3 ชั่วโมง ในแง่ของเด็กเองก็รู้สึกห่างเหินกับพ่อแม่มากขึ้นด้วยเช่นกัน

ในทางเดียวกัน แนวโน้มครอบครัวเสื่อมสภาพในกลุ่มพ่อแม่วัยรุ่นนับวันยิ่งเพิ่มจำนวนมากขึ้น มีการคาดการณ์ว่าแนวโน้มพ่อแม่กลุ่มวัยรุ่นจะสูงขึ้นอย่างน่าตกใจ ซึ่งแนวโน้มเหล่านี้ล้วนจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และการดูแลเลี้ยงดูลูกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มของสถานการณ์เยาวชนที่ดูจะมีปัญหามากขึ้นในหลายๆ ประเทศ ทั้งในสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ญี่ปุ่น หรือแม้แต่ประเทศจีน ดังในรายงาน อาชญากรรมจากเยาวชนจีนที่มีการศึกษานับวันจะเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าคดีร้ายแรงอื่นๆ เช่น ข่มขืน และฆาตกรรมมีแนวโน้มลดลงก็ตาม แต่รายงานระบุว่าสถิติในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมา มีคดีปล้น และลักทรัพย์ 253,000 คดี และกว่า 3 ใน 4 ของอาชญากร มีอายุระหว่าง 14-25 ปี ซึ่งการประกอบอาชญากรรมของวัยรุ่นเหล่านี้ พบว่ามีแนวโน้มสูงขึ้น ส่วนหนึ่งมาจากการใช้อินเทอร์เน็ต และการดูแลของพ่อแม่ผู้ปกครองที่ไม่พอเพียง รวมถึงค่านิยมวัตถุของหมู่เยาวชนจีนรุ่นใหม่ เป็นต้น

ครอบครัวเสื่อมสภาพ จากปรากฏการณ์ความรุนแรงในครอบครัว จากรายงานสถิติจากโรงพยาบาล 70 แห่งของสาธารณรัฐ ในปี 2547 มีผู้กระทำความรุนแรงถึง 6,596 ราย มีสตรีที่ถูกทำร้ายถึง 3,335 ราย เด็กถูกทำร้ายถึง 2,626 ราย เฉลี่ยทุก 2 ชั่วโมงจะถูกทำร้าย 1 คน ส่วนใหญ่ด้วยฝีมือของคนใกล้ชิด เช่น สามี และบุคคลในครอบครัว และเกือบครึ่งหนึ่งเป็นความรุนแรงทางเพศ ซึ่งในทุกๆ เด็ก 10 คนที่ถูกล่วงละเมิดทางเพศ จะมีอย่างน้อย 1 รายที่ถูกกระทำโดยพ่อของตนเองนอกนั้นเป็นปู่ ตา น้า อา ลุง พ่อเลี้ยง ฯลฯ ใครบ้างจะรู้ว่า เด็กๆ ที่ถูกกระทำเหล่านี้เมื่อเติบโตขึ้นในวันหน้า เขาจะกลายเป็นคนเก็บกต ก้าวร้าวและกระทำความรุนแรงต่อผู้อื่นด้วยเช่นกันในเวลาต่อมา เมื่อโครงสร้างครอบครัวอ่อนแอ การทำหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวไม่สมบูรณ์

โดยสรุป ในอดีตครอบครัวเป็นศูนย์รวมของการอบรมเลี้ยงดู และการถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่สมาชิกในครอบครัว ปัจจุบันเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจสังคมเปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งการมีบริการทางสังคมที่เสริมขึ้นในหลายๆ ด้าน เช่น การศึกษา การอนามัย เป็นต้น ทำให้ครอบครัวผลักราคาความรับผิดชอบให้แก่บริการสังคมเหล่านั้น ความสับสนในหน้าที่และบทบาทของครอบครัวจึงเกิดขึ้น

ปัจจุบันภาวะการขาดความรู้ ขาดความเข้าใจในการดำเนินชีวิตครอบครัว โดยเฉพาะการติดยึดค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับการทำมาหากินหรือการหาเงิน และให้ความสำคัญด้านวัตถุและความร่ำรวยมากกว่าความร่มเย็นเป็นสุข และคุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัว แต่ละครอบครัวต่างดิ้นรนเอาตัวรอด ขาดความสัมพันธ์กับชุมชนและสังคมภายนอก ทำให้ขาดพลังร่วมกันในการแก้ปัญหาทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในระดับหมู่บ้านและชุมชน นอกจากปัญหาเกี่ยวกับรูปแบบและโครงสร้างของครอบครัวแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับข้อกฎหมายและบริการทางสังคม ที่เต็มไปด้วยข้อกฎหมายและระเบียบอีกมากที่ไม่ให้ความเสมอภาคและสิทธิมนุษยชนแก่สามีภรรยาและบุตร สังคมยังขาดบริการเพื่อช่วยเหลือแนะแนวปัญหาชีวิตครอบครัวและปัญหาผู้สมรส สังคมยังขาดบริการในการช่วยเหลือเอาใจใส่ดูแลผู้สูงอายุและเด็ก

รูปแบบของครอบครัวที่มีแนวโน้มจะมีปัญหาหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นครอบครัวเสี่ยงได้แก่

- **ครอบครัวแปรสภาพ** เป็นครอบครัวที่ขาดสมบูรณ์ทางองค์ประกอบ อาทิ การมีแต่พ่อหรือแม่เท่านั้น ปู่ย่าตายายหรือญาติผู้ใหญ่อยู่กับลูกหลาน รวมทั้งการปล่อยให้เด็กอยู่ตามลำพัง อาจรวมถึงครอบครัวที่พ่อแม่แยกกันอยู่อันเนื่องจากการประกอบอาชีพ การมีปัญหาระหว่างกัน การหย่าร้างที่เกิดจากความไม่เข้าใจ รวมทั้งการไม่รับผิดชอบภายหลังจากการหย่าร้าง เป็นต้น
- **ครอบครัวเสื่อมสภาพ** ครอบครัวที่ยากจนมากโดยพ่อแม่ทั้งสองคนหรือผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีรายได้และมีลูกที่จะต้องเลี้ยงลูกหลายคน ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่หรือสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยเรื้อรังหรือทุพพลภาพ
- **ครอบครัวหมดสภาพ** ครอบครัวเร่ร่อนไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งหรือครอบครัวที่ต้องโยกย้ายที่อยู่อาศัยเป็นเนืองๆ และครอบครัวที่สมาชิกในครอบครัวต้องโทษ คดีร้ายแรง ดิตยาเสพติด ฯลฯ

แนวโน้มและปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวมาได้เป็นแรงผลักดันให้นานาประเทศหันมาให้ความสำคัญกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางสังคมตลอดจนยุทธศาสตร์สำหรับครอบครัว เช่น การส่งเสริมความสัมพันธ์เกื้อกูลระหว่างโลกการทำงานกับชีวิตครอบครัว และการมีกลไกเช่นศูนย์หรือโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ในการให้การเรียนรู้หรือเตรียมความพร้อมให้แก่พ่อแม่ในการดำเนินชีวิตครอบครัวอย่างมีคุณภาพ นอกจากนี้ยังมีความพยายามแสวงหามาตรการใหม่ๆ ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของครอบครัว เช่น การส่งเสริมให้มีวันลาดูแลลูกหลังคลอดทั้งพ่อและแม่เพื่อไม่ให้ภาคธุรกิจเกิดความรู้สึกว่าเป็นอุปสรรคของการทำงานเพศเดียว การอนุญาตให้มีวันลาพิเศษ เช่น ลาดูแลบุตรลาไปร่วมกิจกรรมของโรงเรียนในโอกาสสำคัญๆ ตลอดจนการส่งเสริมให้พนักงานใช้วันลาหยุดงานในช่วงตรงกับโรงเรียนปิดเทอมเพื่อให้มีเวลาอยู่กับลูกมาก

สภาพของสังคมที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลง ครอบครัวต้องประสบกับวิกฤติปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป ทั้งเด็ก และผู้ใหญ่ต่างได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้ ดังนั้นการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวโดยการ “เพิ่มทักษะชีวิตด้านครอบครัว” ให้กับเด็ก และครอบครัวในแต่ละบริบทน่าจะเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและสังคมต่อไป

2. การศึกษา “โจทย์การเรียนรู้ของครอบครัวยุคใหม่”

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของครอบครัวไทยที่ได้กล่าวมานั้น มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งจะส่งผลให้ครอบครัวจำเป็นต้องเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ เป้าหมายของการเรียนรู้ของครอบครัวเกิดจากลักษณะของครอบครัว 9 ลักษณะนี้ คือ

- (1) องค์ประกอบของครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่จำเป็นต้องประกอบด้วย พ่อแม่ ลูกอีกต่อไป บางครอบครัวอาจมีเพียงคนเดียว หรือครอบครัวอาจจะหมายถึงผู้สูงวัย และเด็กเท่านั้น (โดยในอดีตครอบครัวอาจหมายถึงเฉพาะพ่อ แม่ และลูก)
- (2) ครอบครัวไม่มีความสามารถในการขัดเกลาทางสังคม ต่อคนรุ่นถัดไป บทบาทของการสั่งสอน ปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรมไม่ได้อยู่ที่ครอบครัวอีกต่อไป
- (3) ความสามารถในการเรียนรู้ของครอบครัวลดลง ทำให้สื่อต่างๆ เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของครอบครัว โดยเฉพาะเมื่อครอบครัวเติบโตท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม
- (4) แนวคิดเรื่องการสร้างครอบครัวให้เป็นปึกแผ่นนั้นกลายเป็นความคิดที่ล้าสมัยของคนในยุคปัจจุบัน
- (5) ช่องว่างระหว่างแม่กับลูกคนที่ 1 ห่างกันมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดช่องว่างทางการสื่อสารระหว่างรุ่นพ่อแม่ และลูกมากยิ่งขึ้น
- (6) การเติบโตทางร่างกายไปเร็วกว่าวุฒิภาวะในเรื่องต่างๆ เด็กๆจะเป็นหนุ่มสาวเร็วขึ้น ในขณะที่วุฒิภาวะและความผิตชอบในเรื่องต่างๆ โดตามไม่ทัน
- (7) ครอบครัวในปัจจุบันยังยึดติดกับค่านิยมภายนอก ที่ผลักดันให้ความต้องการของชีวิตไปตามกระแสของสื่อมวลชน และมีพลังอย่างมากในการสรรหา ซึ่งความต้องการภายนอกที่เป็นเรื่องสมมติตามกระแสบริโภคนิยม (Fake External Demand)
- (8) ครอบครัวไม่เชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง พ่อแม่ไม่เชื่อว่าตนเองจะเลี้ยงลูกได้ดีกว่าโรงเรียน
- (9) ครอบครัวในปัจจุบันเป็นโดดเดี่ยว เมื่อต้องเผชิญปัญหา ครอบครัวไม่สามารถจะเป็นแหล่งพึ่งพิง หรือ ปรึกษาปัญหาได้เช่นเดียวกับครอบครัวยุคก่อน

จะเห็นได้ว่า ลักษณะทั้ง 9 นี้จะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในครอบครัวอย่างมาก และกระทบต่อความเข้มแข็งของครอบครัว ซึ่งเป็นปัจจัยอันสำคัญที่ทำให้ครอบครัวมีความสุขได้

2.1 บริบทที่เปลี่ยนไปในการกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ของครอบครัว

การเปลี่ยนแปลงของครอบครัวที่เกิดขึ้นรวมถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น ทำให้ครอบครัวจะต้อง “เรียนรู้” และ “ปรับตัว” อย่างมาก ทั้งครอบครัวแบบเดิม และครอบครัวที่มีความเฉพาะ จะจะสามารถดำรงความเป็นครอบครัวได้อย่างไร เพื่อให้สามารถก้าวผ่านสิ่งที่เข้ามากระทบ และเพื่อก้าวสู่ความเข้มแข็งต่อไปได้

- การให้นิยามความหมายของครอบครัวใหม่ เนื่องจากครอบครัวได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว นิยาม ครอบครัวไม่ควรไปเน้นที่องค์ประกอบของสมาชิกแบบเช่นเดิม แต่ให้เน้นที่หน้าที่ของครอบครัวในการดูแล ดังนั้น ครอบครัวที่สมบูรณ์อาจไม่จำเป็นต้องมีครอบครัวโครงสร้าง “นั่นคือ ครอบครัวลูกก็ได้ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวก็สามารถเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ หากว่าเขาได้ทำหน้าที่ของครอบครัวได้อย่างสมบูรณ์ เป็นครอบครัวกลมเกลือกคนรุ่นใหม่ พร้อมทั้งพักพิง และโอบอุ้มสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว นอกจากนี้ การนิยามครอบครัวแต่ละแบบได้อย่างชัดเจนจะทำให้การทำงานเพื่อพัฒนาส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวได้อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักความหลากหลายในรูปแบบของครอบครัว และพลวัตที่เกิดขึ้น เพื่อการปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสม

- ความจำเป็นในการส่งเสริมครอบครัวที่มีรูปแบบหลากหลายให้มีความเข้มแข็งในแบบของตนเองโดยครอบครัวแต่ละแบบที่มีบริบทต่างกันย่อมมีความต้องการพื้นที่การเรียนรู้และการเสริมความสัมพันธ์อันดีต่อกัน รวมถึงการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างครอบครัวที่ต่างกันให้สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้เพื่อให้เท่าทัน และตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงให้มากขึ้น โดยการทำความเข้าใจถึงปัจจัยที่จะทำให้ครอบครัวมารวมกลุ่มกันได้ ซึ่งอาจมีความหลากหลายปัจจัย แต่หากเข้าใจก็จะสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมได้

- การตระหนักถึงบทบาทของสื่อและเทคโนโลยีต่างๆ ในการเป็นกลไกในสำคัญการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว โดยสื่ออาจเป็นได้ตั้งแต่กลไกที่เข้ามาทำหน้าที่ทดแทนครอบครัว แทนพ่อแม่ เช่น ในบทบาทของการเป็นเพื่อนเรียนรู้ให้เด็ก หรือการทำให้สื่อเป็นเครื่องสร้าง Social Network ระหว่างครอบครัว ก็จะเป็นอีกกลไกใหม่ที่สร้างความเข้มแข็งสู่ครอบครัวได้

- ครอบครัวศึกษาจะกลายเป็นวาทกรรมสำคัญในการจัดการศึกษาในอนาคต เพื่อให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน ครอบครัวจะต้องเรียนรู้ ยอมรับ และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเพื่อตั้งรับ และปรับตัวได้ โดยในการปรับตัวของครอบครัวนั้น มีปัจจัยที่ทุกคนในครอบครัวจะต้องช่วยกันสร้างเพื่อให้ครอบครัวมีความอบอุ่นได้ คือ การสื่อสารในครอบครัว การใช้เวลาร่วมกัน การแบ่งปันใส่ใจกันในครอบครัว รวมถึงการแสดงความรักการโอบกอด การมีข้อตกลงร่วมกัน แบ่งปันความรับผิดชอบ การห่วงใยสุขภาพคนในครอบครัว

ประเด็นเหล่านี้เป็นเป้าหมายของครอบครัวที่ต้องเรียนรู้ และร่วมกันสร้างให้เกิดขึ้น เพื่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเป็นไปอย่างเหนียวแน่น ดังนั้นการเปิดพื้นที่สำหรับเรียนรู้ของครอบครัวจึงยังเป็นอีกหนึ่งทางออกที่สำคัญเช่นกัน

ครอบครัวซึ่งกำลังเปลี่ยนผ่านไปยังทิศทางที่แตกต่าง เด็กไทยมีแนวโน้มจะเปลี่ยนผ่านไปเป็นเด็กเกาหลี เด็กอเมริกันมากขึ้น ในขณะที่ผู้ใหญ่แนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปเป็นผู้สูงอายุที่เดียวดาย แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงนั้น หากครอบครัวได้เรียนรู้เพื่อเท่าทัน โดยมีภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนดูแล โดยเฉพาะนโยบายภาครัฐที่เหมาะสม การเปลี่ยนผ่านของครอบครัวไทยก็ดูเหมือนจะไม่น่ากลัวอย่าง

ที่คิด ดังนั้น การพัฒนาทักษะชีวิตโดยเน้นกระบวนการส่งเสริมสนับสนุนให้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนมีทักษะชีวิตที่จำเป็น และสามารถดำรงชีวิตในสังคม ได้อย่างมีความสุข

2.2 โจทย์การเรียนรู้ใหม่ของครอบครัวภายใต้บริบทที่เปลี่ยนไป

ในศตวรรษก่อนมีรูปแบบต่างๆ ของครอบครัวอย่างแน่นอน จากประวัติศาสตร์สังคมแสดงให้เห็นว่า ตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 หลายๆ ภูมิภาคมีสัดส่วนของเด็กที่เกิดนอกสมรสสูง บางครั้งมากกว่าปัจจุบันเสียอีก ถ้าดูที่การลงทะเบียนตามโบสถ์เก่าและสมุดบันทึกของครอบครัว จะพบการแต่งงานครั้งที่สองและสามจำนวนมากและทุกประเภทของญาติร่วมบิดา มารดา การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากขึ้น ความสับสนที่มากขึ้น เมื่อมองผ่านๆ ถึงสิ่งที่ก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และข้อจำกัดของการเปรียบเทียบความเหมือนทางประวัติศาสตร์ ในศตวรรษต้นๆ จำนวนที่สูงของการแต่งงานและครอบครัวที่มีต่อเนื่องติดๆ กัน มีสาเหตุมาจากอัตราการตายที่สูง ขณะที่ในปัจจุบันนี้กลับเป็นผลมาจากอัตราการหย่าร้างที่สูงขึ้น ในสมัยอดีตเป็นเรื่องของชะตากรรมภายนอก แต่เดี๋ยวนี้เป็นการกระทำที่มีการไตร่ตรองเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของตนเอง นี่เป็นความแตกต่างที่สำคัญในระดับของการเรียนรู้และประสบการณ์ส่วนบุคคล ทักษะของสังคมและโครงสร้าง องค์ประกอบที่เปลี่ยนแปลงแบบนี้เกี่ยวข้องกับพลวัตที่เป็นอิสระ และขับเคลื่อนความเป็นปัจเจกนิยมพุ่งไปข้างหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง

นอกจากนี้ การสร้างครอบครัวที่ได้ถูกทำให้เชื่อว่าถูกต้องและเหมาะสม จริงๆ แล้วมันสอดคล้องกับอุดมคติที่ครอบครัวว่า “จนกว่าความตายจะพรากเราจากกัน” อย่างไรก็ตามในวันนี้ครอบครัวที่เกิดต่อเนื่องตามมาเป็นเครื่องหมายว่าอุดมคตินี้กำลังแตกสลาย เมื่อหนึ่งในสามของการแต่งงานจบลงในศาลและการหย่าร้างหรือจำนวนมากกว่านี้อีกในกรณีของประเทศตะวันตกอื่นๆ บางประเทศไม่มีใครสามารถอ้างได้อย่างจริงจังว่า การแต่งงานที่ยืนยาวชั่วชีวิตเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับนับถือโดยทั่วไป อุดมคติแบบเก่าๆ ค่อยๆ ถูกแทนที่ด้วยอุดมคติแบบใหม่ตามแนวที่ว่า “เราอยู่ด้วยกันตราบเท่าที่เราต้องการกัน” ซึ่งบอกเป็นนัยว่าชีวิตยังเปิดให้ทางเลือกใหม่ๆ สิ่งที่ตั้งใจดูความสนใจและสายสัมพันธ์ใหม่ๆ

1) การเรียนรู้เพื่อยอมรับบริบทโครงสร้างและสภาวะใหม่ของครอบครัวยุคใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น

สำหรับบทเรียนจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ถือเป็นความจริงที่ในสมัยก่อนมีแบบแผนอันหลากหลาย และไม่ได้มีประเภทของครอบครัวเพียงแบบเดียว แต่ทว่าความหลากหลายในสมัยนั้นขึ้นอยู่กับสภาวะการณ์ภายนอกเป็นหลัก แต่ทุกวันนี้ส่วนใหญ่ขึ้นกับการตัดสินใจของผู้คนเอง ผู้คนซึ่งไม่ได้มีชีวิตสอดคล้องกับต้นแบบที่ถูกเรียกว่าครอบครัวปกติ พวกเขากระทำเช่นนั้นเพราะการตัดสินใจแบบเก่าๆ อะไร “ปกติ” หรือ “เบี่ยงเบน” ไม่มีความหมายต่อพวกเขาอีกต่อไป หรือบางทีเป็นเพราะว่าพวกเขาได้ลองทำแล้วและพบว่าไม่สามารถทำได้ กล่าวให้ตรงประเด็นมากขึ้นคือ เราอาจพูดว่าสมัยก่อนเคยมีข้อยกเว้นมากมาย ทว่ามีกฎต่างๆ ที่แน่นอนยากจะลืมนด้วย แต่เวลานี้มันมีความไม่ชัดเจนในหลาย

แง่มุมว่าอะไรคือข้อยกเว้นและอะไรคือกฎ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมันไม่ชัดเจนด้วยว่าผู้คนจะสามารถได้รับการชี้แนะจากไหนเมื่อพวกเขาเผชิญกับคำถามและการตัดสินใจใหม่ๆ ในโลกแบบโลกาภิวัตน์ซึ่งมาพร้อมกับ การเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความเสี่ยงในตลาดแรงงานและแนวโน้มอื่นๆ ที่ล้นทะลักเข้าไปสู่ปริมาตรของโลกส่วนตัว

กล่าวอย่างสั้นๆ คือ ภาพโดยรวมของชีวิตครอบครัวได้เปิดออกและฐานเริ่มสั่นคลอน สำหรับผู้คนในวัยกลางคนและวัยสูงอายุจำนวนไม่น้อย และจำนวนมากขึ้นอีกในวัยหนุ่มสาว ผู้คนจำนวน มากร่วมกันสร้างวิถีชีวิตของพวกเขาเองขึ้น บางครั้งก็ประสบความสำเร็จ บางครั้งก็ไม่ นั่นคือองค์ประกอบ ที่หลากหลายใหม่ๆ ได้ก่อรูปขึ้นสำหรับ “ครอบครัว” ยุคใหม่ที่มีรูปและหลากหลายและมีแนวทางวิถีชีวิต และความต้องการเฉพาะตัวมากยิ่งขึ้น

2) การเรียนรู้บทบาทใหม่ในการดูแลครอบครัว

รูปแบบและลักษณะครอบครัวในสังคมอดีตและปัจจุบัน ส่งผลให้บทบาทของพ่อแม่ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว และอิทธิพลของครอบครัวต่อการถ่ายทอดความรู้และขัดเกลา ทางสังคม วัฒนธรรม ความสำคัญของครอบครัวแต่ละครอบครัวภายใต้บริบทของความแตกต่างและ หลากหลายเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น เรื่องจำเป็นที่ท้องถิ่น ชุมชน ต้องเข้ามามีบทบาทคือ การร่วมกันจัดการ เรียนรู้ที่เท่าทันและเพิ่มความสามารถปรับตัวให้ครอบครัวในอนาคต

2.1) การเรียนรู้เรื่องเพศศึกษาในครอบครัว

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้ทำให้ความเป็นพ่อแม่ ความเป็นครอบครัวถูกลดทอน บทบาทลง และยังทำให้ บทบาทของ “ตัวช่วย” ที่เคยมีมาในอดีต ไม่ว่าจะเป็น ญาติ พี่น้อง ระบบ โรงเรียน ระบบชุมชน ศาสนาต่างก็ห่างหายไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้นความซับซ้อนของปัญหาเด็กในทุกวันนี้ ยิ่ง ตอกย้ำระบบช่วยเหลือและเยียวยาของสังคม ถึงแม้ว่าในความเข้มแข็งแข็งแกร่งเกิดขึ้นได้จากการ อบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่ดี แต่ปัจจัยที่สำคัญที่นอกเหนือจากความรัก และความอบอุ่น คือ “ความรู้เท่าทัน ต่อความรุนแรงของอิทธิพลจากสื่อโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต และค่านิยมต่างๆ” ที่ไปได้แพร่กระจายผ่านการ โฆษณาชวนเชื่อและได้บั่นทอนสายสัมพันธ์อันเข้มแข็งจนกลายมาเป็นบรรทัดฐาน และความเชื่อใหม่ของ สังคม เป้าหมายการส่งเสริมเรียนรู้ของครอบครัวในเรื่อง บริบทความหลากหลายทางเพศนี้ อย่างน้อยก็ทำ ให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง “ได้ปรับทัศนคติและเปิดโลกทัศน์” เกี่ยวกับการนิยามในเรื่องเพศ รวมทั้งการที่ สามารถมองเห็นและแยกแยะเพศในปัจจุบันได้มากกว่า “เพศชายและหญิง” (Lauren Ayers, 2001)

แนวคิดเรื่องการให้คำแนะนำหรือเป็นที่ปรึกษาให้ครอบครัวในเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่แต่ เป็นความรู้ที่ “เท่าทัน” ต่อยุคสมัยและน่าจะเป็นเรื่องที่สำคัญมากกว่า ในหลายประเทศได้นำเสนอ แนวทางที่มุ่งเน้นในเรื่องการ “แก้ปัญหาเฉพาะเป็นรายกรณี” มากกว่า “การจัดสวัสดิการสำหรับเด็ก ทั่วไป” ตัวอย่างของเครือข่ายทางอินเทอร์เน็ต ที่มีชื่อว่า The Girl World! และ HipMama Magazine Homepage เป็นสื่อทางเลือกที่ช่วยเตือนสังคมให้เข้ามาช่วยเหลือการละเมิดและคุกคามเด็กของสื่อ โดยมี

การประมวลชิ้นงานจากทั่วโลกทำให้เราเห็นว่าในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา มีภาพเด็กผู้หญิงวัยรุ่นที่ข้องเกี่ยวกับสื่อลามกทางอินเทอร์เน็ตจำนวนมากกว่า 4 พันล้านชิ้นที่น่าเสียดายในมุมมองให้เด็กผู้หญิงเป็นเพียงวัตถุทางเพศ

2.2) การสอน “ทักษะชีวิต” ในครอบครัว

แนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตที่ชัดเจน โดยแนวทางของสำนักงานการศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) ได้สรุปแนวคิดเรื่องทักษะชีวิตและแนวทางการจัดกิจกรรมดังนี้ คำว่า **ทักษะ** หมายถึง ความชัดเจนและความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งบุคคลสามารถสร้างขึ้นได้จากการเรียนรู้ ได้แก่ ทักษะการอาชีพ การกีฬา การทำงานร่วมกับผู้อื่น การอ่าน การสอน การจัดการ ฯลฯ ซึ่งเป็นทักษะภายนอกที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนจากการกระทำ หรือการปฏิบัติ ซึ่งทักษะดังกล่าวจำเป็นต่อการดำรงชีวิตที่จะทำให้ผู้ที่มีทักษะเหล่านั้น มีชีวิตที่ดี สามารถดำรงชีวิตอยู่สภาพสังคมที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลง และมีโอกาสที่ดีกว่าผู้ที่ไม่มีความรู้

ทักษะชีวิตสำหรับครอบครัว จึงหมายถึงคุณลักษณะหรือความสามารถเชิงสังคม หรือจิตวิทยา ที่เป็นทักษะภายในที่จะช่วยให้บุคคลหรือสมาชิกในครอบครัว สามารถเผชิญสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเตรียมความพร้อมสำหรับการปรับตัวในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดูแลสุขภาพ เอดส์ ยาเสพติด สิ่งแวดล้อม จริยธรรม ฯลฯ เพื่อให้สามารถมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขหรือจะกล่าวง่ายๆ คือ ทักษะชีวิต คือ ความสามารถในการแก้ปัญหาที่ต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน เพื่อให้อยู่รอดปลอดภัย และสามารถอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

องค์ประกอบของทักษะชีวิตจะมีความแตกต่างกันตามวัฒนธรรมและสถานที่ แต่ทักษะชีวิตที่จำเป็นที่สุดที่ทุกครอบครัวควรมี ซึ่งองค์การอนามัยโลกได้สรุปไว้และถือเป็นหัวใจสำคัญในการดำรงชีวิต คือ

- (1) ทักษะการตัดสินใจ (Decision making) เป็นความสามารถในการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ในชีวิตได้อย่างมีระบบ เช่น ถ้าบุคคลสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับการกระทำของตนเองที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมด้านสุขภาพ หรือความปลอดภัยในชีวิต โดยประเมินทางเลือกและผลที่ได้จากการตัดสินใจเลือกทางที่ถูกต้องเหมาะสม ก็จะมีผลต่อการมีสุขภาพที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจ
- (2) ทักษะการแก้ปัญหา (Problem solving) เป็นความสามารถในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตได้อย่างมีระบบ ไม่เกิดความเครียดทางกายและจิตใจ จนอาจลุกลามเป็นปัญหาใหญ่โตเกินแก้ไข
- (3) ทักษะการคิดสร้างสรรค์ (Creative thinking) เป็นความสามารถในการคิดที่จะเป็นส่วนช่วยในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาโดยการคิดสร้างสรรค์ เพื่อค้นหาทางเลือก

ต่าง ๆ รวมทั้งผลที่จะเกิดขึ้นในแต่ละทางเลือก และสามารถนำประสบการณ์มาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

- (4) ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical thinking) เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ และประเมินปัญหา หรือสถานการณ์ที่อยู่รอบตัวเราที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต
- (5) ทักษะการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective communication) เป็นความสามารถในการใช้คำพูดและท่าทางเพื่อแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับวัฒนธรรม และสถานการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแสดงความคิดเห็น การแสดงความต้องการ การแสดงความชื่นชม การขอร้อง การเจรจาต่อรอง การตักเตือน การช่วยเหลือ การปฏิเสธ
- (6) ทักษะการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคล (Interpersonal relationship) เป็นความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันและกัน และสามารถรักษาสัมพันธภาพไว้ได้ยืนยาว
- (7) ทักษะการตระหนักรู้ในตน (Self-awareness) เป็นความสามารถในการค้นหารู้จักและเข้าใจตนเอง เช่น รู้ข้อดี ข้อเสียของตนเอง รู้ความต้องการ และสิ่งที่ไม่ต้องการของตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เรารู้ตัวเองเวลาเผชิญกับความเครียดหรือสถานการณ์ต่าง ๆ และทักษะนี้ยังเป็นพื้นฐานของการพัฒนาทักษะอื่น ๆ เช่น การสื่อสาร การสร้างสัมพันธภาพ การตัดสินใจ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น
- (8) ทักษะการเข้าใจผู้อื่น (Empathy) เป็นความสามารถในการเข้าใจความเหมือนหรือความแตกต่างระหว่างบุคคล ในด้านความสามารถ เพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา ความเชื่อ สีผิว อาชีพ ฯลฯ ช่วยให้เราสามารถยอมรับบุคคลอื่นที่ต่างจากเรา เกิดการช่วยเหลือบุคคลอื่นที่ด้อยกว่า หรือได้รับความเดือดร้อน เช่น ผู้ติดยาเสพติด ผู้ติดเชื้อเอชไอวี
- (9) ทักษะการจัดการกับอารมณ์ (Coping with emotion) เป็นความสามารถในการรับรู้อารมณ์ของตนเองและผู้อื่น รู้ว่าอารมณ์มีผลต่อการแสดงพฤติกรรมอย่างไร รู้วิธีการจัดการกับอารมณ์โกรธ และความเศร้าโศก ที่ส่งผลทางลบต่อร่างกาย และจิตใจได้อย่างเหมาะสม
- (10) ทักษะการจัดการกับความเครียด (Coping with stress) เป็นความสามารถในการรับรู้ถึงสาเหตุของความเครียด รู้วิธีผ่อนคลายความเครียด และแนวทางในการควบคุมระดับความเครียด เพื่อให้เกิดการเบี่ยงเบนพฤติกรรมไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสมและไม่เกิดปัญหาด้านสุขภาพ

การพัฒนาทักษะชีวิตสามารถแบ่งได้ 2 ส่วนคือ 1) ทักษะชีวิตทั่วไป คือความสามารถพื้นฐานที่ใช้เผชิญปัญหาปกติในชีวิตประจำวัน เช่นความเครียด สุขภาพ การบริโภค การปรับตัวในชีวิตประจำวัน 2) ทักษะชีวิตเฉพาะ คือความสามารถที่จำเป็นในการเผชิญปัญหาเฉพาะ เช่น ยาเสพติด โรคนิวโรส การถูกละเมิด เป็นต้น

เนื้อหาของการพัฒนาทักษะชีวิต องค์ประกอบของทักษะชีวิต 10 ประการ ได้มีการกำหนดเนื้อหาที่เป็นจุดเน้นในการพัฒนาทักษะชีวิต 4 ด้าน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการส่งเสริม การป้องกัน และการแก้ไขที่สอดคล้องสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายในแต่ละพื้นที่ คือ

- (1) ด้านสุขภาพอนามัย มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้มีความรู้ความเข้าใจและตระหนักในการดูแลตนเอง ให้มีสุขภาพอนามัยที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจ มีบุคลิกที่เหมาะสม รู้วิธีป้องกันไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ และสามารถแก้ไขปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
- (2) ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้มีความรู้ความเข้าใจและตระหนักในภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน รู้วิธีป้องกันภัยอันตรายที่เกิดขึ้น และสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากอันตรายได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม
- (3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้มีความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีจิตสำนึกในการร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้วิธีใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่า รู้วิธีป้องกันไม่ให้เกิดสภาพแวดล้อมเป็นพิษ และสามารถแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมเป็นพิษในชุมชนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
- (4) ด้านคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมให้มีความรู้ ความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการมีคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ถูกต้อง และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนในสังคมไทย รู้วิธีป้องกันไม่ให้ตนเอง ครอบครัว ชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับอบายมุข สามารถปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างที่ดีของครอบครัว ชุมชน และสามารถแก้ไขปัญหาพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

การเรียนรู้ของครอบครัว โดยการเรียนรู้ผ่านกระบวนการสร้างทักษะชีวิตในรูปแบบกิจกรรมที่ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยให้กลุ่มเป้าหมายได้ฝึก คิด ทำ จำ แก้ปัญหา และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จะเป็นการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นในการแก้ปัญหาเพื่อให้ครอบครัวมีความสุขและเข้มแข็งได้

3) การเรียนรู้และปรับตัวของครอบครัวเพื่อการเข้าถึงระบบสนับสนุนและบริการที่จำเป็น

นักการศึกษาจำเป็นอย่างที่ต้องทำความเข้าใจและแนวทางการเรียนรู้และการปรับตัวของครอบครัวเข้าสู่สภาวะแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความหลากหลายนั้นมียุ่่มากมาย และนับเป็นปัจจัยที่ควรคำนึงเป็นประการแรกสำหรับการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับครอบครัวภายใต้สังคมโลกาภิวัตน์

ประการที่สอง เราพบว่าความรู้ของครอบครัวเอง หรือการเรียนรู้ภายในครอบครัวเพียงฝ่ายเดียวเองอาจไม่เพียงพอและไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาเองได้ทุกเรื่อง เนื่องจากครอบครัวมีปัจจัยแทรกซ้อนและปัจจัยภายนอกอื่นๆ ที่ทำให้ศักยภาพในการแก้ปัญหาตามสถานการณ์ต่างๆ ลดลง เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจในครอบครัว ภาวะสงคราม และการอพยพย้ายถิ่น ประการที่สาม แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในประเทศที่พัฒนาแล้วต่างเริ่มจากการจัดทำฐานข้อมูลเพื่อสร้างความตระหนักให้สังคมและการเฝ้าระวังต่อกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีผลกระทบต่อเด็ก เพราะเด็กทุกคนต่างก็มีสิทธิ์ในการได้รับการศึกษาและการพัฒนาตนเองทั้งที่บ้านและและที่โรงเรียน ประการที่สี่ ความต้องการความหลากหลายของนโยบายและแนวทางการพัฒนาการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวควรสนองความต้องการที่หลากหลาย และประการสุดท้ายคือ การจะพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ให้ครอบครัวนั้นจำเป็นยิ่งที่ต้องมีแหล่งข้อมูล แหล่งงบประมาณในการสนับสนุน ช่วยเหลือครอบครัวที่เพียงพอ โดยเฉพาะเรื่องสุขภาพอนามัย การศึกษา และสังคม

ธนาคารโลกได้นำเสนอกรณีศึกษาของประเทศเคนยาไว้ว่า เราสามารถอธิบายปรากฏการณ์การเลี้ยงดูเด็กให้เติบโตเป็น “กำลังการพัฒนา” ในประเทศเคนยา พบว่าบรรยากาศสังคมและเศรษฐกิจในเคนยาระหว่างปี 1980-1994 ได้ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและรูปแบบครอบครัวจากครอบครัวขนาดใหญ่หมู่บ้านในชนบทกลายเป็นครอบครัวขนาดเล็กในเมืองใหญ่เกิดวิกฤตการณ์ “ขาดคนเลี้ยง ขาดคนรู้” ท่ามกลางนโยบายต่างๆ ธนาคารโลกได้ให้ข้อเสนอแนะให้รัฐบาลของประเทศเคนยา ได้ดำเนินแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับครอบครัว ไว้ดังนี้

- การเตรียมการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับครอบครัวโดยการหาต้นแบบที่ดีๆ เพื่อเป็น “เพื่อน” ในการให้การช่วยเหลือครอบครัวอื่นๆ
- การอนุญาตให้เกิดภาวะเงื่อนไขการทำงานที่ยืดหยุ่นสำหรับครอบครัวที่มีแม่เลี้ยงเดี่ยว
- การจัดเตรียมเพื่อพัฒนาระบบการดูแลสุขภาพ และระบบโภชนาการให้ดีขึ้น
- การจัดเตรียมคลินิกเคลื่อนที่เพื่อให้การช่วยเหลือและบริการครอบครัวแบบส่งตรงถึงบ้าน
- การถอดบทเรียนเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายของผู้ปกครองในปฐมวัย การเลี้ยงดูเด็กตั้งแต่เด็กๆ และเด็กในวัยโรงเรียน

- การทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีประสิทธิภาพสูงสุด โดยการจัดสรรตามสัดส่วนของความต้องการไปยังพ่อแม่และเด็กที่มีความต้องการในรูปแบบต่างๆ

ตัวอย่างสถานการณ์ครอบครัวในประเทศเคนยาช่วยให้เข้าใจและตระหนักถึงสิ่งที่สำคัญจริงๆ ถึงแม้ว่าจะอยู่ในภาวะความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเป็นการพิจารณาว่า ความต้องการพื้นฐานของประชากรในประเทศที่นับเป็นความต้องการพื้นฐานจริงๆ คืออะไร ตัวอย่างเช่นในระดับสากลแล้วเราทุกคนต้องการอาหารและน้ำที่สะอาด ที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย สุขภาวะที่ดี การศึกษา ไม่มีความแตกแยก และการมีส่วนร่วมทางสังคม

4) การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ในทำนองเดียวกัน หากเราพิจารณาในเรื่องความต้องการพื้นฐานของครอบครัว เราพบว่าแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวนั้นสามารถดำเนินการให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้ ถ้าเราสามารถก้าวข้ามค่านิยม ความเชื่อต่างๆ โดยอาจให้วัฒนธรรมเป็นตัวขับเคลื่อน และเพื่อให้นักการศึกษาได้ทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในแต่ละบริบท บางแนวทางก็สามารถที่จะพัฒนาครอบครัวได้ ถึงแม้ว่าไม่มีทรัพยากรที่เพียงพอหรืออยู่ในถิ่นทุรกันดาร แต่ถ้าเราปรับตามสภาพความต้องการ และปัญหาครอบครัวในแต่พื้นที่น่าจะทำได้

ภาวะข้ามวัฒนธรรม(Cross Cultural) ในช่วงปลาย 2-3 ทศวรรษนี้ เราได้เห็นครั้งแล้วครั้งเล่าว่าสงคราม การเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ทางการเมือง และการตกต่ำของเศรษฐกิจโลก ได้สร้างแบบแผนที่เป็นแบบฉบับในการแต่งงานสองชนชาติอย่างไร ตัวอย่างเช่น ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีจำนวนการแต่งงานระหว่างทหารของอเมริกาและผู้หญิงชาติอื่นๆ เพิ่มขึ้น “...ในทศวรรษ 1980 ผู้ชายเยอรมันเริ่มแต่งงานกับผู้หญิงจากประเทศที่มีสภาพทางเศรษฐกิจที่ด้อยมากขึ้น โดยเฉพาะประเทศฟิลิปปินส์และประเทศไทย และตั้งแต่การล่มสลายของกลุ่มตะวันออกได้มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ในตลาดการแต่งงาน ผู้ชายเยอรมันเดี่ยวนี้นี้มีแนวโน้มในการแต่งงานกับผู้หญิงจากยุโรปตะวันออกมากขึ้น...” ก่อให้เกิดการเปลี่ยนที่ไม่คาดคิดของการแต่งงานข้ามชนชาติและสถิติครอบครัว และการเพิ่มขึ้นของขนาดที่แม่นยำเป็นคำถามที่น่าสนใจที่สุดสำหรับทฤษฎีของ “ตลาดการแต่งงาน” ระหว่างประเทศ แต่ข้อมูลที่ได้รับการตีพิมพ์ไม่สามารถให้คำตอบได้มากไปกว่าการคาดการณ์หรือทำนายสภาพสังคมอนาคต

5) การเรียนรู้ของครอบครัวในภาวะยากลำบากและครอบครัวทดแทน

เมื่อไม่นานมานี้ เราพบว่าประมาณจำนวนร้อยละ 40 ของจำนวนผู้สูงอายุต้องกลายเป็นมาผู้ปกครองอีกครั้ง (Strom and Strom, 1993) โดยสมาคมคนวัยเกษียณของอเมริกา และศูนย์ข้อมูลผู้สูงอายุ (The American Association of Retired Persons, Grandparent Information Center : AARP-GIC) พบว่าในปี 1995 มีจำนวนเด็กเกือบ 4 พันล้านคน ที่อาศัยอยู่กับปู่ย่าตายาย และจำนวนนี้ต่างเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย โดยเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.2 ตั้งแต่ปี 1994 และเพิ่มขึ้นอีกร้อยละ 25.7 ภายในระยะเวลา 5 ปี (AARP-GIC, 1997) และในรายงานของ AARP-GIC ยังพบว่า เด็กที่อาศัยอยู่กับผู้สูงอายุ

เหล่านั้นไม่มีพ่อแม่ที่แท้จริงมาช่วยดูแล โดยเราจะเรียก ผู้ปกครองสูงอายุเหล่านี้ว่า “ครอบครัวทดแทน” หรือ “พ่อแม่จำลอง”

ปรากฏการณ์ “ครอบครัวทดแทน” นั้น เราพบได้ในทุกสังคม ศาสนา เชื้อชาติ ทุกชนชั้นทางสังคม ไม่ว่าจะรวยหรือจน โดยสภาพการณ์ที่ทำให้เกิด “สภาวะทดแทน” นี้ เกิดได้ทั้ง พ่อแม่ของเด็กเสียชีวิต การหย่าร้างของพ่อแม่เด็ก พ่อแม่ของเด็กไม่มีงานทำ และแม่วัยทีน ยิ่งไปกว่านั้นกรณีที่พ่อแม่เด็กต้องถูกจับกุมในคดียาเสพติด (Burton, 1992) ต่างมีผลให้เกิดภาวะพ่อแม่ทดแทน ในความเป็นจริงแล้ว “ภาวะพ่อแม่ทดแทน” นั้นบ่อยครั้งเป็นภาวะจำลองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องเลี้ยงดูหลานๆ ถึงแม้ว่าผู้สูงอายุเหล่านั้น จะมีปัญหาทั้งทางสถานะทางการเงิน ปัญหาสุขภาพ ที่อยู่อาศัยแต่ด้วย 2 เหตุผลหลักคือ (1) คุณธรรมทางจิตใจและศาสนา และ (2) ต้องการปกป้องเด็กก่อนถึงวันอันควร

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับนักการศึกษาควรมองความสัมพันธ์ที่มีผลกระทบต่อเด็กทั้งแนวตั้งและแนวนอน โดยวิธีการในแนวตั้งคือ การเตรียมคนดูแลเด็กหรือพี่เลี้ยงเด็กตั้งแต่ช่วงแรกเกิดจนถึงปฐมวัย หรือก่อนวัยเรียน เพราะการวางพื้นฐานที่ดีให้เด็กจะทำให้ช่วงชีวิตที่เติบโตขึ้นจะดี (Bowlby, 1973; Edwards, 1998; Hartup, 1989) และในทางตรงกันข้าม ความสัมพันธ์ในแนวนอนนั้น การช่วยเหลือในลักษณะของเพื่อนช่วยเพื่อน การที่สังคมและชุมชนเข้ามาให้ความช่วยเหลือดูแล หรือการแลกเปลี่ยนความรู้ในการเลี้ยงระหว่างพ่อแม่ทดแทนน่าจะช่วยให้ “ภาวะความตึงเครียด” และ “ภาวะการขาดความมั่นใจ” บรรเทาเบาบางลง ข้อค้นพบของการวิจัยพบว่า การช่วยเหลือเยียวยา “พ่อแม่ทดแทน” ด้วยการสร้างความสัมพันธ์ทั้งในระดับแนวตั้งและแนวนอนจะช่วยทำให้เด็กมีพัฒนาการที่ดีได้ตั้งแต่ช่วงประถมศึกษาปีที่ 3 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 1 นอกจากนี้ การสร้างสภาวะแวดล้อมที่ดีทั้งที่โรงเรียนและชุมชนต่างมีอิทธิพลต่อการเลี้ยงดูของ “พ่อแม่ทดแทน”

แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับครอบครัวทดแทน หรือพ่อแม่ทดแทนนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการเรียนบนปัญหาหรือสถานการณ์จริง ดังนั้นการจัดกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด งานวิจัยหลายชิ้นในต่างประเทศ พบว่า กลไกที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาและปรับปรุงศักยภาพ “ครอบครัวทดแทน” หรือ “พ่อแม่ทดแทน” ให้สามารถทำหน้าที่พ่อแม่ และผู้ปกครองของเด็กๆ ได้อย่างสมบูรณ์มากขึ้น อาทิ

“โครงการเพื่อนช่วยเพื่อน” เป็นโครงการที่ไม่ใช่เพียงเพื่อให้คำปรึกษาเท่านั้น แต่อาสาสมัครหรือคนทำหน้าที่คอยช่วยเหลือครอบครัวเหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีความรู้ที่ชัดเจน เป็นรูปธรรม และสามารถเยียวยาทางอารมณ์ ตามความต้องการของครอบครัวได้

“อาสาสมัครพี่เลี้ยงตามบ้าน” พบว่าครอบครัวทดแทนที่เป็นผู้สูงวัยจำนวนมากต้องการผู้ช่วยที่ทำหน้าที่คอยแนะนำ ให้ปรึกษา เป็นพี่เลี้ยงเพื่อ “ให้ความรู้สึกมั่นใจ” ในวิธีการเลี้ยงดูลูกหลานของตนเอง

การทำกิจกรรม “แลกเปลี่ยนเรียนรู้” ในกลุ่มครอบครัวทดแทน โดยความรู้สึกมักจะพบ เวลาทำกิจกรรมร่วมกับปู่ย่าตายายที่ต้องเลี้ยงดูลูกหลานตามลำพังคือ

ความรู้สึกของครอบครัวทดแทน
● ความรู้สึกที่ถูกปฏิเสธ
● ความรู้สึกที่สูญเสีย
● ความรู้สึกหมองหม่นและการต้องการการยอมรับจากครอบครัวอีกครั้ง
● ความรู้สึกหดหู่
● ความรู้สึกเดียวดาย ไร้คนช่วย
● ความรู้สึกโกรธ
● ความรู้สึกไม่พอใจ ชวนเคืองใจ
● ความรู้สึกพยาบาล อาฆาต
● ความรู้สึกกลัวความตาย
● ความรู้สึกสิ้น

ดังนั้น “เครือข่ายเพื่อนช่วยเพื่อน” “กลุ่มเพื่อนครอบครัวช่วยเหลือกัน” น่าจะเป็นหนทางที่ช่วยเติมพลัง เสริมกำลังใจ และสร้างความสุขให้ปู่ย่าตายาย และรู้สึกว่าตนเองไม่โดดเดี่ยวอย่างน้อยก็มีครอบครัวอีกหลายครอบครัวที่ประสบปัญหาในลักษณะเดียวกัน และกระบวนการสร้างนักพัฒนาครอบครัวที่ทำหน้าที่เป็นเสมือน “คุณเอื้อ” “มีวิทยากร” ที่ชี้แนะเติมเต็มความรู้หรือหลักคิดให้ครอบครัวทดแทนได้สามารถทำหน้าที่เป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ได้

นอกจากนี้บทบาทของครอบครัวและโรงเรียน เราทราบกันดีว่าทั้งครอบครัวและโรงเรียนต่างทำหน้าที่ “อบรมบ่มนิสัย” และ “ให้การศึกษา” ให้เด็กๆ แต่ในหลายๆ ครั้ง ความสัมพันธ์ของสถาบันทั้งสองนี้ต่างขัดแย้ง มีตั้งข้อสงสัยระหว่างกัน และบางครั้งก็ปรากฏว่า “บ้านและโรงเรียน” เหมือนโลกคนละใบกัน การส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับครอบครัว จึงมิใช่เรื่องเฉพาะครอบครัวแต่ยังต้องสัมพันธ์กับโรงเรียนด้วย บทบาทของชุมชนจะมีส่วนช่วยให้การส่งเสริมความสัมพันธ์และเอื้อให้การเรียนรู้ของครอบครัวและโรงเรียนสัมพันธ์ ซึ่งจะเป็นผลดีสำหรับเด็ก

6) การเรียนรู้ที่จะสร้างปัจจัยเงื่อนไขที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของครอบครัว

6.1) การใช้เวลาในครอบครัว

สำหรับการใช้เวลาที่มีคุณภาพ งานวิจัยหลายชิ้นพบว่า สมอของเด็กทำงานมากที่สุด ขณะเวลาเล่น ซึ่งทำให้เราเข้าใจได้ว่าการเล่นเป็นกิจกรรมสำคัญที่สุดในการพัฒนาสมองของเด็ก ในสังคมไทยมักมีอคติความเชื่อเกี่ยวกับการเล่นของเด็ก ไม่ว่าจะเป็น การเล่นมักไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดใด รวมทั้งการเล่นทำให้เสียเวลา ทั้งๆ ที่การเล่นช่วยพัฒนาเด็กในหลายๆ ด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา และจินตนาการ

- ด้านร่างกาย การที่เด็กเล็กๆ ได้เคลื่อนไหวร่างกายผ่านการเล่น ส่งผลให้กล้ามเนื้อมัดเล็กเช่นมือแข็งแรงขึ้น การประสานงานของตา และมือก็จะดีขึ้น ทำให้สามารถพัฒนาเรื่องการกระโดดและทิศทางให้ดีขึ้นได้
- ด้านอารมณ์ เด็กจะรู้สึกสนุก ผ่อนคลาย และอาจมีการเรียนรู้เรื่องอารมณ์ได้จากการเล่นเชิงจินตนาการและบทบาทสมมติ
- ด้านสังคม การเล่นร่วมกับเพื่อนนั้นส่งผลให้เด็กรู้จักการแบ่งปัน การรอคอย ตลอดจนการเรียนรู้เรื่องกติกาต่างๆ
- ด้านสติปัญญา การเรียนรู้ที่เหมาะสมควบคู่ไปการเล่นนั้น ทำให้เด็กสามารถเข้าใจและรู้จักคิดแก้ปัญหาต่างๆ รู้จักการแยกแยะสิ่งเกิดสิ่งต่างๆ หากพ่อแม่เปิดโอกาสและรู้จักสอนอย่างเหมาะสม เด็กจะเรียนรู้มากมายผ่านการเล่นที่หลากหลาย
- ด้านจินตนาการ การพัฒนาจินตนาการผ่านการเล่นบทบาทสมมติต่างๆ รวมทั้งการสร้างเสริมแต่งเติมสิ่งต่างๆ หากจินตนาการได้รับการสนับสนุนด้วยดีแล้ว เด็กจะสามารถเรียนรู้และพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ และรู้จักแก้ไขปัญหาด้วยวิธีใหม่ๆ

นอกจากนี้การเล่นยังถือเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับพ่อแม่ ผู้ปกครองในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกด้วย เนื่องจากความต้องการพื้นฐานของเด็กคือ การต้องการความสนใจ ความรัก และความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพ่อแม่กับลูก ดังนั้น หากพ่อแม่มีความสัมพันธ์ที่มีปัญหากับบรรดาลูก อาทิ การมีบทลงโทษที่รุนแรงอาจก่อให้เกิดปัญหาเรื่องพฤติกรรมของลูกที่ซับซ้อนและแก้ไขได้ยากขึ้น ดังนั้น พ่อแม่ควรเริ่มต้นด้วยการสานสัมพันธ์ที่ดีกับลูกผ่านการเล่นร่วมกับลูก

การใช้เวลาร่วมกันอย่างมีประโยชน์ เช่น การใช้เวลาเล่นร่วมกันก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดนั้น ควรยึดหลักการเล่นตามเด็กนั่นคือการให้เด็กเป็นผู้วางกฎเกณฑ์และคิดวางแผนการเล่นเอง การชื่นชมและกระตุ้นความคิดของเด็กให้รู้จักแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยตนเอง

นอกจากนี้การมีเวลาพิเศษด้วยกัน นั่นคือ การที่พ่อแม่ร่วมใช้เวลาทำกิจกรรมบางอย่างกับลูก โดยกิจกรรมเหล่านั้นควรเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้พ่อแม่ลูกได้มีโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนทางอารมณ์ซึ่งกันและกัน เช่น การอ่านหนังสือด้วยกัน การทำงานศิลปะ การเล่นกีฬาด้วยกัน ซึ่งจะส่งผลให้การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในครอบครัวมีพลังที่เข้มแข็งมากขึ้น

เกร็ดความรู้สำหรับพ่อแม่เรื่อง “การเล่น”
<ul style="list-style-type: none"> ● การเล่นเสริมสร้างให้เด็กเกิดความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง ● เมื่อลูกเล่นไม่ถูกต้องตามข้อเท็จจริง พ่อแม่ควรรีบแก้ไข ● เมื่อลูกไม่สามารถแก้ปัญหาขณะเล่นได้ พ่อแม่ควรรีบเข้าไปช่วยไม่ให้ลูกท้อแท้ ● เมื่อลูกๆ เล่นกันได้ดี พ่อแม่ไม่ควรให้ความสนใจ ● ในเกมที่ต้องแข่งขัน เรื่องแพ้ชนะเป็นเป้าหมายสำคัญที่ลูกต้องเรียนรู้ ● ในแต่ละวันพ่อแม่ควรมีเวลาเล่นหรือทำกิจกรรมพิเศษร่วมกับลูก ● การเล่นสามารถสร้างพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพ่อแม่กับลูกได้

(ที่มา : คู่มือการใช้สื่อเสียงชุด “พ่อแม่เลี้ยงบวก”, 2552)

กล่าวโดยสรุป สำหรับการศึกษาเรื่องการใช้เวลาที่มีคุณภาพของครอบครัวนั้น พบว่ามีประเด็นที่น่าจะนำมาตั้งข้อคำถามสำหรับการสำรวจสภาพการณ์ของครอบครัวหลายเรื่องดังตารางข้างล่างนี้

ประเด็นการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในเรื่อง “การใช้เวลาในครอบครัว”
<p><u>การใช้เวลาในครอบครัว</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● การทานข้าวเย็นกับครอบครัวเป็นประจำ ● การจัดสรรเวลาในแต่ละวันให้มีเวลาสำหรับครอบครัว ● การมีเวลาอยู่พร้อมหน้ากันทั้งครอบครัวทุกวันหรือแทบทุกวัน ● การมีกิจกรรมที่มักทำร่วมกันในครอบครัวเป็นประจำ เช่น ไปเที่ยว ไปเยี่ยมญาติ เล่นกีฬา <p><u>การใช้เวลาในการดูแลลูกหลาน</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● การดูโทรทัศน์กับลูกเป็นประจำ ● การมีเวลาพูดคุยกับลูกอย่างพอเพียง ● การไปไหนมาไหนกับลูกในวันหยุดสุดสัปดาห์เป็นประจำ ● การอยู่บ้านเพื่อพูดคุยหรือเล่นกับลูก (ข้อที่ 37)

6.2) การสื่อสารในครอบครัว

หลายครอบครัวมองข้ามความสำคัญของการพูดคุยหรือชื่นชมลูก หรือมองว่าพฤติกรรมที่ลูกทำเป็นสิ่งที่เขาสมควรทำอยู่แล้ว เป็นหน้าที่ของเด็กที่ต้องทำไม่จำเป็นต้องได้รับคำชมใดๆ แต่กลับจะตวาดหรือดุด่าทุกครั้งเมื่อลูกมีพฤติกรรมไม่ดี ซึ่งนำมาซึ่งปัญหาพฤติกรรมของเด็กได้ อาทิ การขาดความเชื่อมั่นในตนเอง การมองตนเองในแง่ลบ มีพฤติกรรมก้าวร้าวมากขึ้นจากการเลียนแบบหรือซึมซับจากพ่อ

แม่ โดยในความเป็นจริงแล้ว การชมเชยถือเป็นการให้ความสนใจพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับเด็กทุกคน การชมเชยมีส่วนช่วยเติบโตของเด็กหลายๆ ด้าน พ่อแม่สามารถฝึกฝนการชมเชยที่เหมาะสมได้

ผลดีของการสื่อสารที่มีคุณภาพในครอบครัว

เมื่อเด็กๆ ได้รับคำชมสามารถเสริมพฤติกรรมดี การพูดชมเชยในพฤติกรรมที่ดีจะมีผลทำให้พฤติกรรมที่ไม่ดีลดลงได้ เกิดความคิดเชิงบวก การสร้างความมั่นใจในตนเอง

เด็กสามารถเรียนรู้ที่คิดเชิงบวกจากแบบอย่างรอบตัว พ่อแม่นับเป็นต้นแบบที่สำคัญ คำชมเป็นการสื่อถึงความคิดเชิงบวกที่พ่อแม่มีต่อลูกโดยตรง เมื่อเกิดเด็กๆ รู้สึกเชิงบวกกับตนเองย่อมจะมีแนวโน้มที่จะคิดเชิงบวกกับสิ่งอื่นรอบตัวด้วย

การชมเชยให้ผลสูงสุด เนื่องจากการชมเชยเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างพฤติกรรมดีของเด็ก และยังทำให้เด็กรู้สึกดีต่อตนเอง รู้สึกมั่นใจในตนเอง และมีกำลังใจ เด็กจำเป็นต้องได้รับคำชมบ่อยๆ อย่างสม่ำเสมอ พ่อแม่ควรมีหลักการให้คำชม ดังนี้

เคล็ดลับ “การสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ”
<ul style="list-style-type: none"> ● การพูดชมเชยลูกมากทำให้ลูกเหลิงหรือเคยตัว ● การพูดชมเชยในพฤติกรรมที่ดีจะมีผลทำให้พฤติกรรมที่ไม่ดีลดลงได้ ● ควรพูดชมลูกก็ต่อเมื่อลูกทำสิ่งนั้นๆ สำเร็จแล้ว ● พ่อแม่ควรจับตามองพฤติกรรมที่ไม่ดีของลูก และคอยเตือนให้ลูกปรับปรุงตัว ● พ่อแม่ควรกระตุ้นหรือให้ลูกมองเห็นและพูดเกี่ยวกับความสำเร็จของตนเอง ● คุณรู้สึกอึดอัดเวลาที่พูดชมลูก หลายครั้งที่ลงเอยด้วยการอึดอัด พักหน้า หรือลูบศรีษะ ● ควรชมเฉพาะเจาะจง การชมควรระบุพฤติกรรมที่ดีประกอบด้วย ซึ่งจะ让孩子รับรู้ อย่างชัดเจนว่าเขาต้องการอะไรและพฤติกรรมที่ดีได้รับการชมเชยนั้นมักจะมีแนวโน้มในการทำซ้ำอีก ● เลือกประเด็นชม ให้ความสำคัญกับความพยายาม ● บอกความรู้สึก ชมอย่างเหมาะสมต่อสถานการณ์

(ที่มา : คู่มือการใช้สื่อเสียงชุด “พ่อแม่เลี้ยงบวก”, 2552)

การพูดเปรียบเทียบในเชิงลบเป็นการบั่นทอนและทำร้ายจิตใจ ทักษะสำคัญที่พ่อแม่ควรใช้ในการรับฟังปัญหาของลูกคือ การฟังลูกให้ได้ยิน การเข้าใจความรู้สึกของลูกมากกว่ามุ่งสอน และการสอนในมุมมอง

การปฏิเสธปัญหาหรือมองปัญหาในแง่ไม่ดี หรือกล่าวโทษคนใดคนหนึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดปัญหา นอกจากไม่ช่วยแก้ปัญหาแล้วยังทำให้เสียสัมพันธภาพ เสียกำลังใจ และที่สำคัญที่สุด ปัญหายังคงอยู่ต่อไป นอกจากนี้ การเป็นแบบอย่างการคิดและการดำเนินชีวิตมองมุมมองของพ่อแม่มีอิทธิพลสูง

ที่หล่อหลอมเด็กมากกว่าการสอนแค่คำพูด ดังนั้นการสอนทักษะการมองโลกในแง่บวกจะเป็นทักษะที่สำคัญที่จะช่วยให้ลูกสามารถเผชิญปัญหาอุปสรรคต่างๆ อย่างมีความหวัง

การประนีประนอมอภัยให้กัน โดยการสอนเรื่องการคิดบวกจะทำให้เด็กมีภูมิคุ้มกันทางใจที่สามารถเผชิญอุปสรรคและแก้ไขปัญหาได้ดีกว่า เด็กที่คิดลบ ดังนั้นสัมพันธภาพที่ดีจะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้ามาร่วมมือกัน สามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วย ความรัก ความเข้าใจ

กล่าวโดยสรุป สำหรับการศึกษาเรื่องการสื่อสารที่มีคุณภาพของครอบครัวนั้น พบว่ามีประเด็นที่น่าจะนำมาตั้งข้อคำถามสำหรับการสำรวจสภาพการณ์ของครอบครัวในพื้นที่ที่ศึกษา ดังนี้

ประเด็นการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในเรื่อง “สัมพันธภาพและการสื่อสารในครอบครัว”
<p><u>การสื่อสารในครอบครัว</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● การมีเรื่องขัดแย้งถกเถียงในครอบครัวเป็นประจำ ● การให้อภัยและประนีประนอมกันเสมอ ● การคุยเรื่องงานกับครอบครัวได้ ● การปรึกษาปัญหากับครอบครัว <p><u>การสื่อสารกับในการดูแลลูกหลาน</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● การที่พ่อแม่คุยกับลูกได้อย่างสบายใจทุกเรื่อง ● การที่ลูกคุยกับพ่อแม่ได้อย่างสบายใจทุกเรื่อง ● การชวนลูกคุยเกี่ยวกับข่าวสารเหตุการณ์ประจำวันต่างๆ เป็นประจำ ● การพูดชมเชยในสิ่งที่ลูกทำดี เพื่อป้องกันพฤติกรรมที่ไม่ดี

6.3) การสนับสนุนการเรียนรู้ในครอบครัว

ทุกครั้งที่พ่อแม่เข้าไปช่วยแก้ปัญหาให้ลูก ถือเป็นโอกาสในการเรียนรู้ที่แก้ปัญหา ดังนั้น พ่อแม่ควรปล่องวางให้เด็กๆ ได้เผชิญกับผลและแก้ไขปัญหาด้วยตนเองและช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้สูงสุด

“...จุดอ่อนของครอบครัวไทยในปัจจุบัน คือ พ่อแม่ไม่ฝึกให้ลูกได้พึ่งตนเอง หรือฝึกตนเองแต่ไม่ต่อเนื่อง มักแทรกทำแทน ทำให้เด็กไม่อดทนและสมาธิสั้น เด็กจึงขาดการเรียนรู้ในการดูแลตนเอง” พ่อแม่มักให้ความสำคัญกับความรู้จากหนังสือเรียนมากกว่าความรู้ที่พ่อแม่มีเพราะมองว่าไม่สำคัญ การฝึกให้ลูกช่วยตัวเองและทำงานบ้านถึงลูกได้มีประสบการณ์ที่หลากหลายแทนการเรียนรู้คนเดียว จะช่วยให้ลูกเก่งและพึ่งตนเองได้

นอกจากนี้ความเชื่อที่ว่าไม่อยากให้ลูกลำบาก ทำให้มีพ่อแม่จำนวนหนึ่งที่มักเน้นให้ลูกเรียนหนังสือให้เก่งอย่างเดียว แต่ไม่ฝึกทักษะด้านๆ ให้ลูก เด็กๆ จึงไม่ได้ “เรียนรู้” แต่เต็มไปด้วย “ความรู้”

แต่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองหรือพึ่งตนเองได้ ขาดทักษะการคิดและแก้ปัญหา ไม่มีความยับยั้ง ชั่งใจ ปัจจุบันเราพบเด็กกลุ่มนี้อยู่ในภาวะเสี่ยง อาทิ เด็กติเกม ดิตสาราสพติด ท้องในวัยเรียน วัยรุ่นฆ่าตัวตาย ยกพวกตีกัน ฯลฯ ดังนั้นพ่อแม่ควรฝึกให้ลูกพึ่งตนเองได้ โดยยึดหลักมรรณานุสติ และวางอุเบกขา

“...จะฝึกลูกให้เก่งพึ่งตนเองได้ อาจต้องเริ่มแก้ที่ใจของพ่อแม่ก่อนอันดับแรก” ดังนั้นพ่อแม่มักทุ่มเทให้ความสำคัญในการเรียนหนังสือหรือความรู้ในตำรามากกว่าการส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิต ทั้งๆ ที่การเรียนรู้ทักษะเหล่านี้จะเป็นประโยชน์และจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะความรู้จากพ่อแม่ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และนำมาถ่ายทอดได้หลากหลายรูปแบบและวิธีการ อาทิ การถ่ายทอดผ่านการเล่น การเดินทางท่องเที่ยว การทำสวน การทำครัว การสอนด้านการเงินและการช่วยกิจการที่บ้าน

“ความรู้ของพ่อแม่เป็นขุมทรัพย์สำคัญในการฝึกฝนลูก” ความรู้ที่มีอยู่ในตัวพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ญาติ เป็นความรู้ที่สำคัญที่ไม่ควรมองข้าม เพราะเป็นความรู้มหาศาลที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง นอกจากความรู้ที่ได้ เด็กยังมีความภาคภูมิใจต่อผู้ใหญ่ในครอบครัว ซึ่งเป็นสานสัมพันธ์ที่ยึดโยงจิตใจคนในครอบครัวเอาไว้

การเปิดโอกาสให้เด็กได้ตัดสินใจด้วยตนเองเป็นเรื่องสำคัญ เพราะได้คิดวางแผน ฝึกยอมรับผลที่ตามมาจากการตัดสินใจของตนเอง ซึ่งพ่อแม่ควรช่วยกระตุ้นโดยการตั้งคำถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน

สิ่งที่พ่อแม่ควรทำ คือ กระตุ้นให้เด็กหัดคิดด้วยการตั้งคำถาม และส่งเสริมให้หัดผสมผสานความคิดของคนหลายคน จะทำให้เกิดความคิดหรือทางออกที่ดีที่สุด เนื่องจากการตัดสินใจเป็นเรื่องที่สำคัญต่อการใช้ชีวิต ดังนั้นพ่อแม่ควรฝึกให้ลูกได้มีโอกาสเรียนรู้และฝึกตัดสินใจ อาทิ การตัดสินใจในเรื่องชีวิตประจำวัน

ตัวอย่างการเรียนรู้และการตั้งโจทย์การเรียนรู้สำหรับเด็กในครอบครัว

เป้าหมายการเรียนรู้	การมีส่วนร่วมและความร่วมมือในการตั้งโจทย์การเรียนรู้
การเห็นคุณค่าในประวัติศาสตร์ของครอบครัว	<ul style="list-style-type: none"> ● เด็กมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เรื่องสมาชิกในครอบครัวและคนที่สัมพันธ์กับชีวิต ● ชุมชน ท้องถิ่น จัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะผู้สูงอายุ เช่น กิจกรรมรดน้ำดำหัว กิจกรรมพรขอผู้ใหญ่ในวันขึ้นปีใหม่ รวมทั้งการสร้างโอกาสให้เด็กๆ ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนผ่าน “คำบอกเล่า” ของปู่ย่าตายาย เป็นต้น ● พ่อแม่ จะช่วยให้เด็กได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับครอบครัว และบรรพบุรุษของตนเอง เช่น “หนูมาจากไหนเพื่อให้ลูกๆ ได้สืบเสาะประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับนามสกุลของตนเอง” “กิจกรรมต้นไม้ครอบครัว”

<p>การเห็นคุณค่า และสำนึกต่อความสำคัญของครอบครัวในการพัฒนาพลังของครอบครัวให้กลายเป็นพลังในการพัฒนาชีวิตและสังคม</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● เด็กได้เรียนรู้ถึงคุณค่าแห่งครอบครัว โดยผ่านกิจกรรมในโรงเรียนเช่น กิจกรรมทัศนศึกษากับครอบครัว โครงการกิจกรรมประชาสังคม ฯลฯ ● ท้องถิ่น ชุมชน ส่งเสริมและเปิดโอกาสให้เครือข่ายภาคีต่างๆ เข้ามาสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของครอบครัวต่อชุมชน ● บทบาทพ่อแม่ในการส่งเสริมกระบวนการทางสังคม การปรับตัว โดยพ่อแม่จำเป็นต้องสอนให้เด็กได้เรียนรู้การสร้างมิตรภาพระหว่างเพื่อนและการมีส่วนร่วมทางสังคม เช่น “พ่อแม่ตั้งคำถามชวนคิดกับลูกว่า “เราได้อะไรจากการเรียนรู้และปรับตัวในสังคม” หรือ “ลูกๆ เรียนรู้อะไรได้บ้างจากสิ่งแวดล้อมหรือสังคมที่เขายู่” เป็นต้น
<p>ทักษะทางสังคม อารมณ์ ทั้งเพื่อสัมพันธ์ภายในครอบครัวและการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● เด็กเรียนรู้ที่จะเผชิญกับความแตกต่างของบุคคล และความหลากหลายในสังคม รู้จักปรับตัว คสขคตนเอง ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ การเรียนรู้สถานการณ์ในสังคม เช่น “เรียนรู้ที่จะทำอะไรให้สังคมน่าอยู่” ● โรงเรียน ชุมชน และท้องถิ่น ร่วมพัฒนาทักษะทางสังคมอย่างเป็นระบบ มีกลไกการจัดการต่างๆ ที่จะสร้างความยั่งยืนในการจัดกิจกรรมหรือพื้นที่สำหรับการพัฒนาทักษะทางสังคม และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของครอบครัว ● บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ควรส่งเสริมกระบวนการของท้องถิ่น ชุมชน และโรงเรียนเพื่อให้เด็กๆ สามารถปรับตัว เรียนรู้ในการสร้างมิตรภาพ และการมีส่วนร่วมทางสังคม เช่น กิจกรรมที่ “ทำอะไรให้เด็กๆ เรียนรู้และปรับตัวในสังคม” หรือ “เด็กๆ เรียนรู้อะไรได้บ้างจากสิ่งแวดล้อมหรือสังคมที่อยู่”

(ที่มา : สรุปสาระสำคัญจากเอกสารชุดแนวคิดและแนวทางการจัดการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะและทักษะชีวิตให้แก่เด็ก, 2550)

ผลการสำรวจและการวิจัยจากสถาบันต่างๆ แสดงให้เห็นถึงวิกฤตความรุนแรงที่แทรกและแอบแฝงในละคร ซึ่งจะเป็นปัญหาใหญ่ที่เด็กไทยกำลังเผชิญในอนาคต หากเด็กนั่งดูละครที่มีฉากความรุนแรงบ่อยๆ ย่อมเลียนแบบพฤติกรรมและซึมซับไปเป็นค่านิยมจนกลายเป็นปัญหาของสังคมต่อไป

ผลการสำรวจ Child Watch ในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา พบว่าเด็กไทยใช้เวลาอยู่หน้าโทรทัศน์และคอมพิวเตอร์รวมกันนานกว่า 3-5 ชั่วโมงต่อวัน ทำให้เสียเวลาทั้งหมด 1,095-1,825 ชั่วโมงต่อปี ดังนั้นการซึมซับความรุนแรงจากโทรทัศน์จากการเห็นบ่อยๆ จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมเด็กสูง

งานวิจัยเรื่อง “รู้เท่าทันละครไทย” ของ ผศ. พรทิพย์ เย็นจะบก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ศึกษาและวิเคราะห์ละครจำนวน 150 เรื่องพบว่า “...ส่วนใหญ่เต็มไปด้วยความรุนแรง การยกย่องคนมีฐานะ กตคนที่ด้อยกว่า ย่อมทำทุกอย่างเพื่อให้รวย มีกดขี่ทางเพศ ชู้สาวนอกใจ การมีเพศสัมพันธ์และตั้งครรภ์เมื่อไม่พร้อม การทิ้งลูก ความรุนแรงถูกแทรกในละคร นอกจากนี้ยัง

มีค่านิยมบางอย่างเช่น การใช้กำลัง-การทำร้ายคนอื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งความรักถือเป็นความชอบธรรม ลูกต้องแสดงความกตัญญูโดยการแต่งงานกับคนที่พ่อแม่หาให้....”

งานวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานของสถาบันวิจัยโภชนาการมหาวิทยาลัยมหิดล กล่าวว่า จากการสำรวจความฉลาดทางอารมณ์หรืออีคิวในเด็กไทยอายุ 3 ขวบขึ้นไปของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติปีล่าสุด พบว่า มีเด็กไทยร้อยละ 30 ที่เริ่มใช้ความรุนแรง มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และเป็นโจทย์การเรียนรู้ที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งในครอบครัวที่ควรใส่ใจ การเลี้ยงดูกล่อมเกลาคเด็ก พ่อแม่ยุคนี้มีหน้าที่ต้องชี้แนะ ชวนคิด ชวนคุย ถึงพฤติกรรมที่ดี-ไม่ดีในละคร และไม่ควรปล่อยให้ลูกดูทีวีหรือรับสื่อตามลำพัง

กล่าวโดยสรุป สำหรับการศึกษาเรื่องการสนับสนุนการเรียนรู้ของครอบครัวนั้น พบว่ามีประเด็นที่น่าจะนำมาตั้งข้อคำถามสำหรับการสำรวจสภาวะการณ์ของครอบครัวในพื้นที่ศึกษา ดังนี้

ประเด็นการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในเรื่อง “การสนับสนุนการเรียนรู้ในครอบครัว”
<p><u>การสนับสนุนการเรียนรู้ในครอบครัว</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● การสนับสนุนให้คนในครอบครัวดูรายการสารคดีต่างๆ ทางโทรทัศน์มากกว่ารายการบันเทิง ● การจะสอนคนในครอบครัวให้แก้ปัญหา โดยคำนึงถึงเหตุผลมากกว่าใช้ความรู้สึก ● การถกปัญห่าบ้านเมืองกับครอบครัว ● การให้กำลังใจคนในครอบครัวในการเรียนรู้เสมอ และชื่นชมเขาทุกครั้งเมื่อมีโอกาส <p><u>การสนับสนุนการเรียนรู้ในการดูแลลูกหลาน</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● การซื้อหนังสือต่างๆ ให้ลูกเป็นประจำ เช่น วารสาร นิตยสาร การ์ตูน เรื่องสั้น ● การพูดคุยถึงเรื่องราวในโทรทัศน์กับลูกเป็นประจำ ● การคิดว่าควรสอนวิธีแก้ปัญหาให้ลูกโดยตรง เมื่อลูกยังอ่อนประสบการณ์ ● การมีโอกาสพบกับครูประจำชั้นของลูกเป็นครั้งคราว

6.4) การตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัยในครอบครัว

การตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัยเป็นสิ่งที่จำเป็น นอกจากการที่เด็กมีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองจากคำชมและความรู้สึกดีที่พ่อแม่ ผู้ปกครองมอบให้แล้ว เด็กควรจะรู้สึกควบคุมตนเองได้จากวินัยที่พ่อแม่และเด็กร่วมกันสร้าง แต่ละครอบครัวอาจมีกฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติต่างกัน ขึ้นอยู่กับความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรมที่ถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ตลอดจนการยอมรับจากสังคมที่ครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งด้วย นอกจากนี้วินัยและกฎเกณฑ์อาจมาจากการตกลงและการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว ไม่ว่าจะกฎเกณฑ์ในครอบครัวจะได้รับอิทธิพลมาจากที่ไหน ครอบครัวควรมีการดำเนินการตามกฎเกณฑ์ให้ชัดเจน เพื่อให้เด็กได้รับรู้และเรียนรู้จะทำตาม การมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนช่วยให้เด็กทำตามได้

อย่างสม่ำเสมอ จะทำให้เด็กรู้สึกมั่นคงและปลอดภัยในที่สุด ในระยะแรกๆ ของการเรียนรู้ระเบียบกฎเกณฑ์ การลงโทษและจัดการกับพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์

สมาชิกในครอบครัวต้องเรียนรู้ในเรื่องการตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัย อาทิ การวางขอบเขตกติกาหรือข้อตกลงที่ชัดเจน การกำกับพฤติกรรมของลูกให้ทำอย่างจริงจัง สุภาพ ไม่ใช่อารมณ์ และควรมีการติดตามผลด้วย

หลักสำคัญ คือ พ่อแม่ ผู้ปกครองควรวางกติกาที่เข้าใจร่วมกันและปฏิบัติด้วยท่าทีที่สุภาพ ไม่ใช่อารมณ์ ขึ้นขมเมื่อลูกทำได้ และเด็กต้องเรียนรู้ที่จะผลถ้าหากไม่ปฏิบัติตาม การมุ่งมั่นทำตามข้อตกลงด้วยความอดทน จะทำให้เด็กรู้สึกมีเกียรติ เกิดความภาคภูมิใจและเคารพตนเอง และการตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัยวินัยที่ได้ผลคือ การจัดวางเวลากิจกรรมของลูกให้เหมาะสม สร้างข้อตกลง รับรู้ร่วมกัน ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จนเคยเป็นนิสัย และต้องรับผิดชอบหากไม่ทำตามกติกา

การตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัย พ่อแม่ต้องเรียนรู้ในสิ่งต่อไปนี้
“เป็นคำสั่งที่เด็กทำได้ทำเนาๆ” เช่น ล้างจาน ตากผ้า
“เป็นคำสั่งที่เหมาะสมกับเวลา” เช่น สั่งให้ทำหลังดูทีวีจบ
“เป็นคำสั่งที่ชัดเจน เข้าใจง่าย”
“เป็นคำสั่งที่สั่งลูกคน” เช่น ไม่สั่งให้พี่ไปทำงานในหน้าที่ของน้อง”
“เป็นคำสั่งที่สั่งแล้วความจริง เอาจริง กำกับให้ทำ อย่าเปิดโอกาสให้หลีกเลี่ยง”

ครอบครัวควรมีกฎระเบียบที่ชัดเจนและแน่นอน เวลาที่ลูกทำอะไร จะใช้คำพูดที่ง่าย สั้น และชัดเจน การใช้คำสั่งมากเกินไป อาจทำให้ลูกขาดความเชื่อมั่นในตนเอง เมื่อสั่งแล้วควรปล่อยให้ลูกรับผิดชอบด้วยตนเอง โดยพ่อแม่ไม่จำเป็นต้องติดตาม

การออกคำสั่ง ดิดสินบน บ่น ชมชู้ หรือการลงโทษด้วยอารมณ์เป็นวิธีการฝึกเด็กที่ไม่ได้ผล พ่อแม่ควรกำหนดกติกาหรือฝึกให้เด็กปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดสม่ำเสมอ จะทำให้เด็กควบคุมตัวเองได้ การตั้งกฎสำคัญของบ้าน 2-3 ข้อที่ลูกต้องรู้และปฏิบัติตาม

การฝึกระเบียบวินัยด้วยงานบ้านมีคุณค่า ช่วยฝึกกายฝึกใจให้ลูก งานบ้านเป็นเหมือนเครื่องมือในการฝึกฝนและพัฒนาเด็กในหลายๆ ด้าน เช่น เพิ่มความสามารถติดตัวให้ลูก ฝึกความอดทน ละเอียด และรอบคอบ ฝึกการทำงานหลายรูปแบบ ฝึกให้คิดวางแผน แก้ปัญหา และพัฒนาการทำงานให้เร็วขึ้น และเพื่อให้ลูกได้แสดงน้ำใจ ทำประโยชน์เพื่อส่วนร่วมเป็นการทำความดีต่างๆ ในบ้าน

กล่าวโดยสรุป สำหรับการศึกษารื่องการตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัยของครอบครัวนั้น พบว่า มีประเด็นที่น่าจะนำมาตั้งข้อคำถามสำหรับการสำรวจสภาพการณ์ของครอบครัวในพื้นที่ที่ศึกษาดังนี้

ประเด็นการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในเรื่อง “การตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัย”
<p><u>การตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัยในครอบครัว</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● การมีกติกาในครอบครัวที่ทุกคนช่วยกันปฏิบัติ เช่น การกลับบ้านเป็นเวลา การแบ่งความรับผิดชอบงานบ้าน ● การเห็นความสำคัญของการมีกติกาในครอบครัว ● การเปิดโอกาสให้คนในบ้านโต้แย้งความเห็นกันได้โดยไม่ขุ่นเคือง ● การมีกฎระเบียบหรือหลักร่วมกันระหว่างพ่อแม่ในการอบรมเลี้ยงดูลูก <p><u>การตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัยในการดูแลลูกหลาน</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ● การตั้งกติกาในบ้านไม่ให้ลูกดูโทรทัศน์ เล่นเกม หรือเล่นคอมพิวเตอร์นานเกินไป ● การออกคำสั่งเมื่อจำเป็นต้องบังคับให้ลูกทำในสิ่งที่พ่อแม่คิดว่าเหมาะสม ● การรับฟังเหตุผลของลูกเสมอ ● การคอยดูแลอาหารการกินของลูกให้ถูกหลักโภชนาการ

นอกจากนี้ ยังมีงานวิชาการเกี่ยวกับความเข้มแข็งของครอบครัวหลายชิ้นที่ได้ศึกษาปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของครอบครัว ตัวอย่างเช่นงานของณัฐกานต์ เพ็ชรศรี (2548) เรื่องความเข้มแข็งในครอบครัวของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น : กรณีศึกษาในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม พบว่า ปัจจัยในพื้นที่ฐานของครอบครัว อาทิ ระดับการศึกษาของพ่อแม่ อาชีพ รายได้ และภูมิหลังของครอบครัวมีผลต่อ “ความเข้มแข็งในครอบครัว” และยังพบอีกว่าลักษณะของความเข้มแข็งของครอบครัวในทุกด้าน คือ ด้านการทำกิจกรรมร่วมกัน ด้านความผูกพันต่อกัน ด้านการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ ด้านการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม ด้านการสื่อสารต่อกันและด้านการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยครอบครัวที่มีลักษณะนี้จะไม่มีลักษณะของความไร้สมรรถนะของครอบครัว

นอกจากนี้ การศึกษาผลการปฏิบัติของโครงการการสร้างเสริมครอบครัวไทยให้เข้มแข็ง (2546) พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเสริมสร้างครอบครัวไทยให้เข้มแข็ง คือ การปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัวเพื่อครอบครัว การปฏิบัติการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ครอบครัว การปฏิบัติการให้และความรักความผูกพันที่ดีต่อครอบครัว การแบ่งเวลาเพื่อครอบครัวและการใช้เวลาเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งการปฏิบัติที่ดีของสมาชิกในครอบครัว เมื่อครอบครัวต้องเผชิญกับปัญหาหรือวิกฤติการณ์และความเครียด และการปฏิบัติที่มีปฏิบัติที่ดีต่อกันและกันภายในครอบครัวและต่อสังคมภายนอก

ผลจากการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของครอบครัว โดยธัญติกัลยา หวังเจริญ (2549) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเข้มแข็งของครอบครัวโดยศึกษาในพื้นที่ครอบครัว 4 ภาค พบว่า (1) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความจำเป็นพื้นฐานในด้านต่างๆ ของชีวิต เช่น ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

กับสภาพแวดล้อม ได้แก่ การมีที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (2) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนของสมาชิกในครอบครัว อาทิ คนในครัวเรือนไม่ติดสุรา ไม่ติดบุหรี่ มีจิตสำนึกที่ดีต่อครอบครัวและสังคม อนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีโอกาสร่วมกันทำกิจกรรมตามประเพณี ศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของบังอร เทพเทียน และคณะ (2551) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับความเข้มแข็งของครอบครัวพบว่า ครอบครัวที่มีความเข้มแข็งมีปัจจัยด้านการมีสัมพันธภาพที่ดีกับสมาชิกในครอบครัว สามารถปรับตัวและพึ่งตนเองทั้งทางเศรษฐกิจ สุขภาพ และการเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของข้อมูลข่าวสารทางสังคม โดยถ้าศึกษาในรายละเอียดพบว่า ปัจจัยด้านสัมพันธภาพของครอบครัวจะส่งผลต่อความเข้มแข็งของครอบครัวเมื่อครอบครัวมีเวลาพูดคุยกัน ปรึกษาหารือกัน พุดกันด้วยเหตุผล ปัจจัยการพึ่งตนเองนั้น พบว่าในเรื่องของเศรษฐกิจ ครอบครัวจะเข้มแข็งต้องสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ มีเงินออม ไม่มีหนี้สิน และมีการทำบัญชีครัวเรือน เรื่องของสุขภาพ สมาชิกในครอบครัวจำเป็นต้องมีหลักประกันสุขภาพ และไม่มีพฤติกรรมที่เสี่ยงต่อการติดอบายมุข และสารเสพติดต่างๆ

นอกจากนี้เมื่อครอบครัวมีปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งเสริมความเข้มแข็ง ก็จะทำให้สมาชิกในครอบครัวมีโอกาสเพิ่มพูนความรู้และทักษะในด้านต่างๆ และสามารถปรับตัวได้ในภาวะยากลำบาก และยังสามารถช่วยเหลือ เกื้อกูลต่อสังคมและชุมชนได้ ซึ่งจะนำมาซึ่งการสร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวอื่นๆ และสังคมอื่นๆ ได้อีกด้วย

3. แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว

การเรียนรู้ในที่นี้ไม่ได้แปลว่าให้ครอบครัวไปท่องหนังสือหรือให้มีใครไปสอนความรู้สำเร็จรูป เพราะปัญหาของครอบครัวยากเกินกว่าที่ท่องหนังสือหรือการรับความรู้สำเร็จรูปจะแก้ปัญหาได้ การเรียนรู้ของครอบครัวต้องเป็นการศึกษาที่ยืดหยุ่นและอรรถประโยชน์ต่อกระบวนการวิเคราะห์ปัญหา การวินิจฉัยปัญหา การวิเคราะห์ทางเลือก การตัดสินใจทางเลือกที่ถูกต้องให้คนในครอบครัวแล้ว ดั่งมีตัวอย่างมาแล้วทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย ทั้งในชนบทและในเมือง ว่าเมื่อคนในครอบครัวร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา และวิเคราะห์ทางเลือก ทำให้สามารถปรับตัวได้อย่างต่อเนื่องต่อความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดตามมา ถึงแม้ว่าบริบทของโลกจะเปลี่ยนไปอย่างไร ความเปลี่ยนแปลงนั้นก็จะเป็นตัวแปรที่ถูกนำมาวิเคราะห์ ที่ทำให้ครอบครัวสามารถวินิจฉัยปัญหา และตัดสินใจอย่างปรับตัวไปได้เรื่อย ๆ

ดังนั้นความหมายเรียนรู้ควรมีวัตถุประสงค์คือ

- 1) เรียนรู้เพื่อตนเอง
- 2) เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเองทั้งที่ใกล้และไกล
- 3) เรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งภายในตัวและนอกตัว และสามารถจัดความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน

พรวิไล เลิศวิชา (2532: 7) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้มนุษย์ได้มีศักยภาพในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้ คือ กระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณี วัฒนธรรม ท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ อิลิจิโอ บี. บาซากา (อ้างในศักดิ์ชัย นิรุธทร์, 2511: 87) ได้สรุปว่า การศึกษาที่เหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์นี้ ต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิต มีความหมายครอบคลุมไปถึงการเรียนรู้วิธีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในที่ทำงานและมีความหมายรวมไปถึงการก่อรูปร่างบุคลิกภาพ อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้มีการเรียนรู้เวลาใดก็ได้ตลอดชีวิต โดยการเรียนรู้ในการศึกษาตลอดชีวิต มีสาระสำคัญ 3 ประการคือ

- (1) การเรียนรู้เพื่อรู้ เน้นการเรียนรู้ความรู้ทั่วไปอย่างกว้างๆ ผนวกกับการเรียนวิชาจำนวนหนึ่งอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือเป็นการเรียนรู้เพื่อให้ได้ประโยชน์จากโอกาสทางการศึกษาตลอดชีวิตด้วย
- (2) การเรียนรู้เพื่อทำ คือ การฝึกหัดอาชีพ หรือการทำงานจำเป็นต้องพัฒนาความสามารถเผชิญหน้าในสถานการณ์ที่หลากหลายที่ไม่ได้คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นและความสามารถในการทำงานเป็นทีม
- (3) การเรียนรู้เพื่อเป็น ทุกคนจำเป็นต้องมีอาชีพเพิ่มขึ้น มีการตัดสินใจที่ถูกต้องและมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อการทำงานของตนเอง การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน ต้องเข้าใจผู้อื่น เข้าใจธรรมเนียมประเพณีและจิตใจของผู้อื่น

ความหมายและความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่ได้กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปสาระสำคัญได้ 3 ประเด็นใหญ่ๆ ดังนี้คือ

- (1) ด้านการเรียนรู้ การเรียนรู้ความมีลักษณะเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีการการเรียนรู้เพื่อทำ การเรียนรู้เพื่อเป็น และการเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน จากการเรียนรู้ดังกล่าว ความหมายทางด้านการเรียนรู้ ผู้เรียนควรมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ เรียนรู้เพื่อตนเอง เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตนเองทั้งใกล้และไกล และเรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์กับสิ่งนอกตัว
- (2) ด้านการปฏิบัติ เมื่อการเรียนรู้แล้วเกิดความรู้แก่ผู้เรียน โดยนำความรู้มาสีบทอดปฏิบัติผ่านช่องทางต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม วัฒนธรรม วิถีชีวิต มีการเรียนรู้และปฏิบัติเป็นเนื้อเดียวกัน และมีกระบวนการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นที่มีมุมมองแตกต่างกันออกไป
- (3) การนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องค่อนข้างถาวรในเรื่องของความรู้ ทักษะ และทักษะ

ดังนั้น ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ทั่วโลกเต็มไปด้วยข่าวสารและข้อมูลต่างๆ ที่ล้นส่ง ผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจของผู้คนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้ที่สามารถเข้าถึง และมีความแม่นยำของข่าวสารและข้อมูลมากกว่า ย่อมตัดสินใจในสิ่งต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม และถูกต้อง การรับรู้ข่าวสารและข้อมูลเหล่านี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตบนพื้นฐานของการเรียนรู้ด้วยตนเอง

3.1) การเรียนรู้ด้วยตนเอง

แนวคิดพื้นฐานมาจากทฤษฎีกลุ่มมานุษยนิยม (Humanism) ซึ่งมีความเชื่อเรื่องความเป็นอิสระ และความเป็นตัวของตัวเองของมนุษย์ ดังที่มีผู้กล่าวไว้ว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับความดี มีความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง สามารถหาทางเลือกของตนเอง มีศักยภาพและพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างไม่มีขีดจำกัด มีความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับนักจิตวิทยามานุษยนิยม(Humanistic Psychology) ที่ให้ความสำคัญในฐานะที่ผู้เรียนเป็นปัจเจกบุคคล และมีแนวคิดที่ มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพ และมีความโน้มเอียงที่จะใส่ใจ ใฝ่รู้ ขวนขวายเรียนรู้ด้วยตนเอง มนุษย์สามารถรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของตนเองและถือว่าตนเองเป็นคนที่มีความ

การเรียนรู้ด้วยตนเองของครอบครัว มีกระบวนการสำคัญๆ ดังนี้ ครอบครัวต้องสามารถประเมินความต้องการของครอบครัว(Assessing Needs) การกำหนดจุดมุ่งหมาย (Setting goals) การกำหนดสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ (Specifying learning content) ซึ่งแนวคิดการเรียนรู้แบบนี้จะสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ มีสาระสำคัญดังนี้ (Knowles, 1978: 31) ดังนี้

1) ความต้องการและความสนใจ (Need and Interests)

ผู้ใหญ่จะถูกชักจูงให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี หากตรงกับความต้องการและความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา เพราะฉะนั้นควรมีการเริ่มต้นในสิ่งเหล่านี้ที่เหมาะสม โดยเฉพาะกิจกรรมเพื่อให้ผู้ใหญ่เกิดการเรียนรู้ขึ้นต้องคำนึงถึงสิ่งนี้ด้วยเสมอ

2) สถานการณ์เกี่ยวข้องกับชีวิต (Life Situations)

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะได้ผลดีถ้าหากถือเอาตัวผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน ดังนั้น การจัดหน่วยการเรียนรู้ที่เหมาะสมเพื่อการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ควรยึดถือเอาสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่เป็นสำคัญมิใช่ตัวเนื้อหาวิชา

3) การวิเคราะห์ประสบการณ์ (Analysis of Experience)

เนื่องจากประสบการณ์เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่ามากที่สุดสำหรับผู้ใหญ่ ดังนั้นหลักสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ ก็คือ การวิเคราะห์ถึงประสบการณ์ของผู้ใหญ่แต่ละคนอย่างละเอียดว่ามีส่วนไหนของประสบการณ์ที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้บ้างแล้วจึงหาทางนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์

4) ผู้ใหญ่ต้องการเป็นผู้นำตนเอง (Self-Directing)

ความต้องการที่อยู่ในส่วนลึกของผู้ใหญ่ก็คือ การมีความรู้สึกที่จะสามารถนำตนเองได้ เพราะฉะนั้นบทบาทของครูจึงควรอยู่ในกระบวนการสืบหาหรือค้นหาคำตอบร่วมกันกับผู้เรียน มากกว่าการทำหน้าที่ส่งผ่านหรือเป็นสื่อความรู้ แล้วทำหน้าที่ประเมินผลว่าเขาคล้อยตามเพียงใด

5) ความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual Difference)

ความแตกต่างระหว่างบุคคลจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในแต่ละบุคคลเมื่อมีอายุมากขึ้น และประการสำคัญคือ ความสามารถในการเรียนรู้ในแต่ละขั้นของผู้ใหญ่ย่อมเป็นไปตามความสามารถของผู้ใหญ่แต่ละคน

นอกจากนี้ หากเรามองครอบครัวเปรียบเหมือนกลุ่มคนหรือเป็นชุมชนเล็ก ๆ ชุมชนหนึ่ง กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในครอบครัวเหล่านี้ อาจเกิดได้ในทำนองเดียวกัน สีลาภรณ์ นาครทรรพ (2538: 61 - 64) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไว้ดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์ วิจาร์ณ ปัญหาและข้อเสนอแนะ แนวทางแก้ปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม ยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ เนื่องจากคนที่มาเรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน เขาย่อมเป็นผู้รู้ที่ดีที่สุดเกี่ยวกับปัญหาของตนเองและชุมชน ได้มีประสบการณ์ของการทดลองทางเลือก การแก้ปัญหาต่าง ๆ มาแล้วในชีวิตจริง การพูดคุย ถกเถียงของคนในชุมชน จึงเป็นการนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

2) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ปัญหา เมื่อได้แนวทางแล้วสมาชิกก็นำไปลงมือปฏิบัติ เมื่อได้ทดลองทำตามที่ได้ตกลงไว้แล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้น ก็กลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเพื่อหาแนวทางแก้ต่อไปอีก การคิดทำ ทบทวนวิเคราะห์ทำจึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชน ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี เรียกกระบวนการนี้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (Interactive Learning Through Action)

3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง (Problem Oriented) และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิด สติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองได้ อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถช่วยกัน

แก้ปัญหาของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นหาทางเรียนรู้เพิ่มเติม เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น

4) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายนี้ คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและ/หรือทรัพยากรระหว่างกันและกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกัน สม่่าเสมอแต่ไม่มีการบังคับบัญชา สิ่งการ ไม่มีโครงสร้าง อำนาจ เครือข่ายจึงมีลักษณะค่อนข้างหลวม จุดร่วมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย มักจะได้แก่ การมีแนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยเครือข่ายในแต่ละชุมชนก็คือ กลุ่มคนที่เข้าร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันทำงาน โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั่นเอง แต่ในระดับที่สูงกว่าชุมชนขึ้นมา คำว่าเครือข่ายมักจะถูกใช้โดยนัยว่า หมายถึง องค์กรชุมชนในหลาย ๆ แห่งที่มีวัตถุประสงค์หรือกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน ร่วมกันหรือเชื่อมโยงกัน อาทิ เครือข่ายลุ่มน้ำในภาคเหนือ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายออมทรัพย์ เป็นต้น องค์กรชุมชนที่ร่วมกันอยู่ในเครือข่ายเหล่านี้มีการแลกเปลี่ยนความรู้และติดต่อสื่อสารถึงกันเป็นระยะ ๆ

โลกและสังคมยุคใหม่มีความสลับซับซ้อนที่ท้าทายคนรุ่นใหม่มากขึ้น ตั้งแต่การเผชิญความผันผวนทางเศรษฐกิจที่อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ไปจนถึงการอยู่ร่วมและอยู่รอดในสังคมที่เต็มไปด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเร่งร้อนในสภาพชีวิตประจำวัน แม้กระทั้งการศึกษาเรียนรู้ของคนยุคใหม่ก็เผชิญความท้าทายมากมายภายใต้สังคมที่ซับซ้อนและหลากหลายขึ้นนี้ การเรียนรู้มีอาจถูกจำกัดอยู่ภายใต้กรอบคิดของความเป็นหลักสูตร เป็นคาบเวลา หรือแม้แต่ความเป็นโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัยแต่อย่างใดอีกต่อไป ไม่ว่าจะเป็นการเรียนวิชาความรู้ที่มีอยู่อีกมากมายมหาศาลนอกตำราที่เราเล่าเรียนและท่องจำ ไปจนถึงการเรียนรู้และการปรับตัวต่อการใช้ชีวิตในสังคมยุคใหม่ที่มีทักษะชีวิตมากมายที่ต้องเรียนรู้จากสภาพความเป็นจริง

สังคมไทยจะก้าวไปข้างหน้าอย่างเข้มแข็งมั่นคงได้ต้องอาศัยคนรุ่นใหม่ที่มีขีดความสามารถในการเรียนรู้ที่มากกว่าที่เป็นมาในอดีต การเรียนรู้ด้วยตนเองหรือ self-directed learning จึงกลายเป็นโจทย์ที่ท้าทายนักพัฒนาและนักการศึกษา ที่จะต้องแสวงหายุทธศาสตร์และแนวทางในการส่งเสริมขีดความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองให้แก่คนทุกเพศทุกวัยทุกระดับในสังคม เพื่อการเพิ่มศักยภาพของคนในการเรียนรู้และพัฒนาหน้าที่การงานของตน จากเกษตรกรในนากว้างถึงพนักงานในดีกระฟ้าความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองย่อมเป็นผลดีทั้งต่อตัวบุคคลและต่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ การเรียนรู้ด้วยตนเองยังหมายรวมถึงการเรียนรู้ทางสังคมเพื่อสำนึกในรากเหง้าทางวัฒนธรรม ความเป็นท้องถิ่น ตลอดจนการเรียนรู้ที่จะแบ่งปันและอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม เพื่อความเข้าใจอันดีและสันติสุขในสังคมในอนาคต

3.2) การเรียนรู้และการขัดเกลาทางสังคม

เนื่องจากยุคโลกาภิวัตน์ได้นำมาซึ่งความหลากหลายและบรรทัดฐานทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมหาศาล ซึ่งการที่ผู้เรียนจะเรียนรู้และปรับตัวทางสังคมได้นั้นจำเป็นต้องมีการเรียนรู้ที่กว้างขวางกว่าสังคมในโรงเรียนอีกมาก ข้อจำกัดที่สองเป็นข้อจำกัดของแนวคิดทฤษฎีที่ว่าด้วยการรู้หนังสือ (The Limit of Literacy) ที่ผูกขาดการ “มีความรู้” ไว้กับการ “เรียนหนังสือ” (อมรรวิชน์ นาคทรพรพ, 2551) ที่ไม่อาจเป็นจริงได้ทั้งหมดอีกต่อไปในโลกที่ความรู้มีมหาศาลและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และการเรียนหนังสืออย่างมากที่สุดก็อาจให้ความรู้ได้แต่เพียงส่วนหนึ่ง โดยที่ผู้เรียนต้องไปแสวงหาค้นคว้าเองอีกมากมายในชีวิตจริง ข้อจำกัดประการสุดท้ายเป็นข้อจำกัดของแนวคิดทฤษฎีที่ว่าด้วยการพัฒนาที่ยึดเอาตัวเด็กเป็นศูนย์กลาง (The Limit of Child-Centeredness) ที่เน้นให้เด็กเป็นศูนย์กลางการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาปัจเจกบุคคลให้เต็มศักยภาพ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวก็เป็นจริงได้เพียงครึ่งๆ กลางๆ ในระบบการศึกษาแบบปิดที่เน้นเนื้อหาความรู้เป็นแก่นสารสำคัญ (subject-centeredness) การพัฒนาบุคคลให้เต็มศักยภาพและยึดความถนัดความสนใจและธรรมชาติของแต่ละบุคคลเป็นหัวใจจำต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดกว้างไปจนถึงวิธีวัด “ความสำเร็จทางการศึกษา” ที่ยืดหยุ่นและกว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่อีกมาก

กระบวนการทัศน์ใหม่ของการเรียนรู้และการส่งเสริมการเรียนรู้จำเป็นต้องเปิดกว้างกว่าเดิม โดยเฉพาะกระบวนการทัศน์ด้านการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-directed Learning) เป็นกระบวนการทัศน์ที่เชื่อว่า จะแก้ปัญหาหรือข้อจำกัดที่กล่าวมาลงได้ ไม่ว่าจะเป็นการที่ครอบครัวสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อเปิดโลกแห่งความรู้ที่ไม่มีที่สิ้นสุดให้ผู้เรียนทุกเพศทุกวัย รวมถึงการส่งเสริมเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อการค้นหาประสบการณ์การเรียนรู้ทางสังคมในโลกพหุวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายซับซ้อนขึ้นทุกขณะ ตลอดจนการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อการรู้จักตนเองและพัฒนาตนเอง ไปตามความถนัดและความสนใจอย่างเต็มศักยภาพ ซึ่งต้องอาศัยความยืดหยุ่นในการแสวงหาประสบการณ์การเรียนรู้ที่ดีให้แก่แต่ละปัจเจกบุคคลอีกเช่นกัน

ในขณะเดียวกันกระบวนการ ทัศน์การเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ตรงของผู้มีทักษะและประสบการณ์จริงในการปฏิบัติงาน ก็ได้รับความสนใจและพัฒนาขึ้นมาเป็นศาสตร์ ในรูปของการจัดการความรู้ (Knowledge management) และการส่งเสริมการพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) เป็นต้น

การทำแนวทางสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่ช่วยให้คนสามารถจะเรียนรู้ได้ตลอดชีวิตเพื่อเต็มเต็มศักยภาพความเป็นมนุษย์แต่ละคน จึงไม่ได้เป็นแต่เพียงวิถีชีวิตในอนาคเท่านั้น แต่ยังเป็นโจทย์ที่ท้าทายการพัฒนาและปฏิรูปการเรียนรู้ของทุกสังคมในปัจจุบันอีกด้วย การได้มาซึ่งคำตอบในการพัฒนาระบบ กลไก และวิธีการที่จะส่งเสริมให้คนและสังคมสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องอย่างมีประสิทธิภาพจะเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาที่สำคัญยิ่งของทุกสังคมในอนาคต

ยุทธศาสตร์การบริหารความเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องกับธรรมชาติของกลุ่มเป้าหมายต่างๆ อาทิ กลุ่มครู กลุ่มผู้บริหาร กลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครอง กลุ่มชุมชน กลุ่มแรงงาน ให้อะไรๆ รับผิดชอบธรรม และพฤติกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยอาศัยหลักการบริหารความเปลี่ยนแปลง (Change Management) ที่ดีบางประการ ดังนี้

- หลักของการ “จัดการความรู้” (knowledge management) เพื่อให้ความรู้ริเริ่มและความสำเร็จจากตัวแบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ไม่ว่าจะในโรงเรียน มหาวิทยาลัย ชุมชน โรงงาน ครอบครัว เป็นบทเรียนที่ถูกต้อง ทำความเข้าใจ และขยายผล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปยังกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องได้
- หลักของการ “เพิ่มขีดความสามารถ” (capacity building) ที่ครอบคลุมทั้งการฝึกอบรม การดูงาน การจัดการกิจกรรมวิชาการ เช่น การประชุมปฏิบัติการต่างๆ ในเรื่อง การเรียนรู้ด้วยตนเองให้แก่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ
- หลักของการ “เสริมพลังอำนาจ” (empowerment) คือการเปิดพื้นที่การริเริ่มให้แก่กลุ่มเป้าหมายต่างๆ ให้สามารถริเริ่ม ทดลอง ประเมินผล และสรุปความรู้ในการ ริเริ่มนวัตกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองแบบต่างๆ
- หลักของการ “สร้างเครือข่าย” (networking) ให้ผู้ปฏิบัติงานในกลุ่มเป้าหมายต่างๆ มีการเชื่อมต่องานและแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลถึงกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อรองรับ การจัดการความรู้และการขยายผลความสำเร็จในระยะยาว
- หลักของการสร้าง “แรงจูงใจ” (incentives) ได้แก่ มาตรการเสริมแรงต่างๆ ทั้งใน รูปความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ไปจนถึงการยกย่องทางสังคม เพื่อหนุนให้เกิด คนทำงานที่มีกำลังใจริเริ่มและสานต่อความเปลี่ยนแปลงต่างๆ มากยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ เป้าหมายปลายทางของการมีเครือข่ายยุทธศาสตร์และองค์กรประสานเครือข่าย เพื่อ “ตั้งโจทย์เชิงระบบ” นั้น ก็เพื่อใช้เครือข่ายในการ “สร้างตัวแบบการเรียนรู้” หลายๆ แบบ เป็น รูปแบบ “ทางเลือก” ผ่านบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร ฯลฯ ที่จะค่อยๆ เชื่อมต่อกับระบบที่เป็น “ทางหลัก” จนกลายเป็นระบบการเรียนรู้ของคนไทยที่มีความซับซ้อน (complex learning system) ที่ ไม่มีใครผูกขาดการจัดการเรียนรู้หรือการขับเคลื่อนการเรียนรู้ของคนไทยแต่ผู้เดียว แต่เป็นระบบที่มีกลไก การจัดการเรียนรู้หลายๆ แบบที่เป็นที่ยอมรับ เชื่อมต่อกันได้ ภายใต้การมีส่วนร่วมและตรวจสอบจาก ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ระบบการเรียนรู้ที่ซับซ้อนแต่มีความเชื่อมโยง (Connectedness) มีผู้เล่น (actor) หลาย ภาคส่วน ภายใต้การจัดการที่มีประสิทธิภาพจะทำให้ระบบการเรียนรู้ของคนไทยเข้าถึงคนทุกช่วงวัย ทุก อาชีพ ทุกภูมิภาค ทุกฐานะ ทุกวัฒนธรรม ทุกพื้นที่ และทุกเวลาอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม สนองความ ต้องการทุกมิติ ทั้งการงาน คุณภาพชีวิต และการพัฒนาตนเอง

ระบบการเรียนรู้ที่ซับซ้อนและมีการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นหัวใจสำคัญจะแก้ปมการเรียนรู้ทั้งหมด ทั้งข้อจำกัดเรื่องกระบวนการเรียนรู้สังคม (The Limit of Socialization) กระบวนการเรียนรู้หนังสือ (The Limit of Literacy) และกระบวนการพัฒนาศักยภาพเด็ก (The Limit of Child-Centeredness)

3.3) การเรียนรู้ผ่านเครือข่าย (Learning Network)

การเรียนรู้ผ่านเครือข่าย หมายถึง การแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ และการเรียนรู้ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร และแหล่งความรู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จนเป็นระบบที่เชื่อมโยงกัน ส่งผลให้เกิดการเผยแพร่และการประยุกต์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาชีพหรือทางสังคม

แนวความคิดการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนต้องเป็นผู้จัดกระทำต่อสิ่งเร้าหรือสาระการเรียนรู้ มิใช่เพียงรับสิ่งเร้าหรือสาระเข้ามาเท่านั้น ผู้เรียนต้องเป็นผู้สร้างความหมายของสิ่งเร้า หรือข้อความความรู้ ที่รับเข้ามาด้วยตนเอง กระบวนการสร้างความหมายของสิ่งเร้าที่รับเข้ามาที่เป็นประสบการณ์เฉพาะตน (Personal experience) ซึ่งมีความแตกต่างกันและมีกระบวนการคิดที่แตกต่างกัน ดังนั้น การเรียนรู้ของบุคคลจึงเป็นกระบวนการที่แต่ละบุคคลต้องดำเนินการเอง เพราะกระบวนการสร้างความหมายเป็นกระบวนการเฉพาะตน

หลักสำคัญของการเรียนรู้ผ่านเครือข่าย การเรียนรู้ตลอดชีวิตควรเริ่มจากการมีส่วนร่วมของบุคคล องค์กรและชุมชนในการตระหนักถึงปัญหาและการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการสร้างเสริมประสบการณ์ การถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน จนทำให้เกิดการเรียนรู้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้สรุปหลักการสำคัญของเครือข่ายการเรียนรู้ไว้ ดังนี้

- การกระตุ้นความคิด ความใฝ่แสวงหาความรู้ จิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมในการพัฒนา
- การถ่ายทอด แลกเปลี่ยน การกระจายความรู้ทั้งในส่วนของวิทยากรสากลและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ
- การแลกเปลี่ยนข่าวสารกับหน่วยงานต่างๆ ของทั้งในภาครัฐและเอกชน
- การระดมและประสานการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เพื่อการพัฒนาและลดความซ้ำซ้อน สูญเปล่าให้มากที่สุด

การเรียนรู้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์มากขึ้นสำหรับบุคคลและความเจริญของชาติ ด้วยการเรียนรู้เป็นสื่อเชื่อมโยงกับข้อมูลข่าวสาร องค์ความรู้และทักษะซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ การเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จก็คือ การที่แต่ละบุคคลสามารถประยุกต์ใช้เครื่องมือ ข้อมูลข่าวสารและองค์ความรู้ที่เหมาะสม เพื่อแก้ปัญหา และแสวงหาโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต ส่วนเครือข่ายการเรียนรู้ก็เป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาการเรียนรู้ตลอดชีวิต เครือข่ายเป็น

ระบบการเชื่อมโยงระหว่างบุคคล หน่วยงาน องค์กร สถาบันเข้าด้วยกัน ทำให้สามารถแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากร ตลอดจนส่งเสริมการภารกิจให้มีผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

เราให้ความสำคัญกับเครือข่ายการเรียนรู้ (Learning Network) เป็นอย่างมากต่อไป จะต้องเรียนรู้สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ที่เรียกว่า New Knowledge และถ้าหาก New Knowledge เหล่านั้นวางอยู่ทั่วโลก ที่เรียกว่าเป็น World Knowledge นับจากวันนี้ต่อไปจะไม่มีอาจารย์คนใดจะสอนนักเรียนได้หมด เพราะความรู้เกิดใหม่อย่างรวดเร็ว และจะต้องศึกษาหาความรู้ในรูปแบบที่เรียกว่า "เป็นการ" "เรียนรู้ตลอดชีวิต"

โมเดลของการเรียนรู้ที่เรียกว่า "Learning Network" นั้นจะต้องพยายามทำการผสมผสาน ลักษณะนี้เราเรียกว่าเป็นการส่งข้อมูลแบบประสานเวลา(Synchronous) ของการทำงานพร้อมกันในเวลาเดียวกัน หรือในรูปแบบที่เรียกว่าการส่งข้อมูลแบบไม่ประสานเวลา (Asynchronous) ก็ตาม เพราะฉะนั้น นี่คือการผสมผสานตามความเหมาะสมของการสร้างเครือข่ายของการเรียนรู้ เครือข่ายของการเรียนรู้มันเกิดขึ้นได้ทุกขณะ ทุกเวลา ทุกสถานที่ ไม่จำเป็นที่จะต้องจำกัดตัวเองว่าจะต้องอยู่ในห้องเรียนเท่านั้น ตรงนี้เองเราคงจะต้องเปิดรูปแบบของการศึกษาเป็นลักษณะสภาพของความต้องการการอ่อนตื้อมากขึ้น ซึ่งก็หมายความว่าเรียนอะไร เรียนในลักษณะใดนั้นเราสามารถเปิดโอกาสให้เขานั้นมีโอกาสได้มากขึ้น ซึ่งเราเรียกตรงนี้ว่าเป็นการอ่อนตื้อมากขึ้น การอ่อนตื้อตรงนี้เองจำเป็นว่าครูจะต้องเปลี่ยนบทบาทตัวเองให้เป็น Knowledge Constructor ก็คือเป็นผู้ที่จะทำการสร้างให้เกิดสิ่งที่เราเรียกว่าเป็นความรู้ และให้เกิดความรู้ที่นั้นใช้ได้ไม่รู้จักจบ (Reusable) แต่ไม่มีการสอนซ้ำ หรือพูดซ้ำ ๆ แต่จะทำอย่างไรที่ถ้าไปครั้งหนึ่งแล้วจะทำให้มัน Reusable ได้ตลอดเวลา หรือในลักษณะที่จะเรียกใช้เมื่อไรก็ได้ การเรียนรู้ที่จำเป็นจะต้องหา มาใช้ "เครื่องมือ" ระบบในปัจจุบันนี้ทำอย่างไรจึงจะเรียนรู้ได้เร็วได้มาก และขณะเดียวกันมีต้นทุนต่ำ เครือข่ายการเรียนรู้เหล่านี้จะเป็นตัวช่วย เราสามารถสร้างเครือข่ายของสถานีวิจัย ห้องสมุด ฯลฯ ที่เรียกว่าเป็นการเรียนรู้ที่ไม่จำเป็นต้องเรียนรู้อายุเท่ากัน

3.4) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชน

ความพยายามที่จะให้ครอบครัวและชุมชน ท้องถิ่นสามารถการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหา การวางแผนดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหา ปฏิบัติการตามแผน และติดตามประเมินผล ทั้งนี้ การวิจัยในทุกขั้นตอน คนในชุมชน หรือชาวบ้านต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

การมีส่วนร่วมจึงหมายถึง การที่ประชาชนหรือสมาชิกของชุมชนกับผู้วิจัย ได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประเมินปัญหาความต้องการของชุมชน (Need Assessment) ร่วมกันตลอดจนวิเคราะห์และศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหา การสำรวจทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อวางแผนในการแก้ปัญหา ดำเนินการและประเมินผลในขั้นสุดท้าย โดยในกระบวนการนี้ คนในท้องถิ่นชุมชนจะเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจโดยตลอดในที่นี้

โดยนัยนี้ การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชนจึงมี “ฐานคิด” ที่สำคัญอยู่ที่การมุ่งเน้นทั้งงาน “พัฒนา” และ “วิจัย” ซึ่งจริงๆ แล้ว “...การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมไม่ได้จบแค่การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหานั้นได้ผลหรือไม่อย่างไร มีดัชนีอะไรเป็นตัวชี้วัดผลสำเร็จ เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ นับเป็นการวิจัยที่จะต้อง implement หรือ invent นวัตกรรม (Innovation) การพัฒนาให้เกิดขึ้น...”

ปัจจัยและเงื่อนไขที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว และชุมชน

ครอบครัวที่จะอยู่รอดได้อย่างสง่างามจึงต้องเป็นครอบครัวที่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีทั้งภูมิด้านทานและมีขีดความสามารถในการ “เลี้ยววิกฤติ-เสาะโอกาส” จากความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบจากรอบข้าง มีความสามารถในการจัดการวิถีชีวิตและการทำมาหากินของตนได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นไปในสังคม มีโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่เปิดกว้าง แต่ในขณะเดียวกันควรตระหนักถึงคุณค่าแห่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองหรือชุมชนตนเอง และที่สำคัญที่สุดคือความสามารถในการพึ่งตนเองของบุคคลและชุมชนให้สามารถเผชิญความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเข้มแข็ง

วิสัยทัศน์สังคมกับนัยที่มีต่อครอบครัว ชุมชน

วิสัยทัศน์สังคม	นัยต่อครอบครัว ชุมชน
<ul style="list-style-type: none"> • โครงสร้างอำนาจเศรษฐกิจการเมือง คลี่คลาย ไปสู่ภาคการผลิตที่ย่อมลง และลงสู่ชุมชนมากขึ้น • การผสมผสานของวัฒนธรรมกระแสหลัก/การผูกเรือนของวัฒนธรรมชุมชน ท้องถิ่น • วิถีชีวิตที่ซับซ้อน ปัญหาคุณภาพชีวิต ปัญหาทางวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น • เทคโนโลยีที่เร่งเร้าการเปลี่ยนแปลง ตลอดเวลา 	<ul style="list-style-type: none"> • ความสามารถในการพึ่งตนเอง จัดการ วิถีชีวิต การทำกินและทรัพยากรของตน • การมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมควบคู่กับการมีโลกทัศน์ที่เปิดกว้าง ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ • การมีหลักทางใจเพื่อเผชิญความกดดันในชีวิตสมัยใหม่ • ความสามารถในการรับรู้เรียนรู้และเลือกสรรสิ่งที่ดีให้ตนเอง

สิ่งเหล่านี้ส่วนเป็นโจทย์ที่ท้าทายของการศึกษาที่พึงต้องเตรียมความพร้อมทางกำลังกาย กำลังความคิด กำลังสติปัญญา ให้ครอบครัวรุ่นใหม่เพื่อให้มีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับสังคมยุคใหม่ ที่จะช่วยให้เขาสามารถดูแลตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วิสัยทัศน์การพัฒนาทั้งของนักวิชาการต่างประเทศและของไทยที่ล้วนเน้นไปที่ความสำคัญของชุมชนต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ดังนั้นแนวคิดเรื่อง “ประชาสังคม” หรือ “Civil Society” และแนวคิดเกี่ยวกับ “ความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน” รวมไปถึงงานศึกษางานที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการปรับตัวของครอบครัว

ชุมชนในกระแสการเปลี่ยนแปลงอีกจำนวนหนึ่งซึ่งให้เห็นมุมมองทางการศึกษาในการเข้าไปเสริมกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวตามธรรมชาติบนฐานภูมิปัญญาและพลังของชุมชนท้องถิ่น

- การมีโครงสร้าง (Structure) หรือองค์กร (Association) รองรับ เช่น การมีกลุ่มหรือองค์กรในชุมชนการมีปัจจัยพื้นฐานในการติดต่อสื่อสารกัน การมีทรัพยากร การมีระบบการจัดการ
- การมีระบบความสัมพันธ์ (Relationship) และการติดต่อสื่อสาร (Communication) ระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอ
- การมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วน (Partnership) หรือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (Reciprocity) ระหว่างคนในชุมชน
- การมีกิจกรรมที่ทำร่วมกันและนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และตัดสินใจปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน
- การมีจิตสำนึกสาธารณะ (Civic Consciousness) บนพื้นฐานของความไว้วางใจ (Trust) ระหว่างกันของคนในชุมชน
- การมีภาวะผู้นำที่ดี และชัดเจน มีคุณธรรม (Leadership)

แนวคิดประชาสังคมของนักวิชาการในต่างประเทศเท่าที่ประมวลจากงานหลักๆ บางชิ้นนับได้ว่าเป็นฐานคิดและภาพสะท้อนกระแสประชาสังคมในบ้านเราที่มีมุมมองไม่ต่างกัน ดังเช่นที่นพ.ชูชัย ศุภวงศ์ ได้ให้คำจำกัดความของ Civil Society ไว้ค่อนข้างจะคล้ายคลึงกันคือ “...การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข วัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic group/organization) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำให้บางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรักความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civic network)...”

ประเด็นที่น่าสังเกตคือ นักวิชาการดูจะเน้นเรื่องจิตใจหรือจิตวิญญาณ (Spirituality) มากโดยเน้นให้จิตใจและสัมพันธ์ภาพที่ดีงามในชุมชนเป็นปัจจัยแห่งความเข้มแข็งของชุมชนนั้น ดังตัวอย่างความคิดของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ซึ่งได้นิยามความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งไว้ว่า “...การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารหรือมีการรวมกลุ่มกันจะอยู่ห่างกันมิได้ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างจะเรื่องใดก็แล้วแต่ และมีการจัดการ...”

นอกจากนี้ปัจจัยที่จะส่งเสริม “ความเข้มแข็งของครอบครัว” นั้น “ชุมชนต้องมีส่วนร่วม” โดยมีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยได้เสนอข้อคิดและข้อค้นพบเงื่อนไขปัจจัยแห่งความสำเร็จแห่งความเข้มแข็งของชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้และปรับตัวของครอบครัวที่คล้ายคลึงกันหลายเรื่อง เช่น

- ปัจจัยอันเนื่องมาจากสภาพกายภาพของชุมชน เช่น จุดที่ตั้ง ความอุดมสมบูรณ์ สภาพภูมิประเทศ
- ปัจจัยผู้นำที่เข้มแข็งซื่อสัตย์เป็นแบบอย่างทางคุณธรรม
- ปัจจัยระบบเครือญาติ และความสัมพันธ์แน่นแฟ้นในชุมชน
- ปัจจัยการจัดการกลุ่ม การเชื่อมประสานทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้

สำหรับเรื่องการจัดการให้เกิดเรียนรู้ของครอบครัวและชุมชน ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้เข้าไปศึกษาในชุมชน พบว่า การศึกษากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติแบบดั้งเดิมของครอบครัวและชุมชน และทั้งที่ศึกษาเฉพาะกรณีกระบวนการศึกษาของชุมชนบนปัญหาหรือวิกฤตการณ์บางอย่าง ซึ่งงานเหล่านี้ก็ได้ข้อคิดและมุมมองทางการศึกษาที่สำคัญหลายเรื่อง อาทิ

- กระบวนการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนเกิดขึ้นผ่านกระบวนการทางสังคมในครอบครัวหรือชุมชน เช่น การถ่ายทอดอาชีพในครอบครัว เครือญาติ การถ่ายทอดอาชีพหลักของหมู่บ้าน เป็นต้น
- กระบวนการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลางสำคัญ
- กระบวนการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนถูกปิดกั้นด้วยระบบการศึกษายุคใหม่ที่ผิดแผกไปจากเดิม
- กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนสามารถฟื้นความเข้มแข็งให้ชุมชนได้ด้วยการทำงานเป็นเครือข่ายและด้วยการเกื้อหนุนอย่างเข้าใจและให้เกียรติของหน่วยงานภายนอก

จะเห็นได้ว่า การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ของครอบครัวชุมชนนั้น จึงเป็นเรื่องที่สำคัญต่อการปรับกระบวนการพัฒนา ดังนั้นบทบาทของนักการศึกษาในอนาคตควรสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ตัวอย่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับครอบครัวทั่วไป

เป้าหมายการเรียนรู้ : การเกิดสำนึกต่อการเห็นคุณค่าความสำคัญของครอบครัวและพลังของครอบครัวกับการพัฒนาชีวิตและสังคม โดยแนวทางการเรียนรู้จะเน้นให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองตามความต้องการและความสนใจ (Need and Interests) และการเรียนรู้สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต (Life Situations)

ตัวอย่างกิจกรรมสำหรับสมาชิกในครอบครัว

- เด็กเรียนรู้ที่จะใช้ทักษะต่างๆ ในการเรียนรู้ด้วยตนเอง และเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อม และผู้อื่น ผ่านกิจกรรมในโรงเรียน เช่น การตั้งคำถามว่า “รู้สึกอย่างไรต่อครอบครัว” หรือ “จะทำอะไรให้ครอบครัวตนเองอบอุ่น” และเรียนรู้ที่จะเผชิญความแตกต่างและความหลากหลายในสังคม และสามารถควบคุมตนเองให้เหมาะสมได้ในสถานการณ์ต่างๆ เช่น การตั้งคำถามกับเด็กว่า “เรียนรู้อะไรจากเพื่อน” และ “เราจะทำสังคมให้น่าอยู่ได้อย่างไร”
- บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครองนั้นควรสนับสนุน ส่งเสริม รวมทั้งเอื้อให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตครอบครัว บทบาทสมาชิก หน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลในครอบครัวผ่านกิจกรรมภายในโรงเรียน และชุมชน นอกจากนี้ควรมีการส่งเสริมกระบวนการทางสังคม การปรับตัว การเรียนรู้การสร้างมิตรภาพระหว่างเพื่อนและการมีส่วนร่วมทางสังคม เช่น พ่อแม่ควรส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้การปรับตัวในสังคม และ พูดคุยกับลูกว่า “เรียนรู้อะไรได้บ้างจากเพื่อนๆ สิ่งแวดล้อม และชุมชนที่เราอยู่”

ตัวอย่างกิจกรรมสำหรับโรงเรียน และชุมชน

- โรงเรียน มีกิจกรรมนอกหลักสูตรที่ให้เด็กได้เรียนรู้และปรับตัวในการใช้ชีวิตทั้งที่บ้านและโรงเรียน รวมทั้งการเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้ของวิชาต่างๆ ให้สามารถเชื่อมต่อระหว่างบ้านและโรงเรียนได้
- ชุมชน ท้องถิ่นร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของครอบครัว ผ่านประเพณีและวัฒนธรรมภายในชุมชน และกำหนดให้แต่ละเขตพื้นที่การศึกษาสำรวจ และจัดทำทำเนียบแหล่งเรียนรู้ในเขตพื้นที่ชุมชนอย่างเป็นระบบ และเผยแพร่ในวงกว้างสำหรับเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันสำหรับเด็กและครอบครัว
- กิจกรรมพัฒนาแหล่งเรียนรู้สำหรับการปรับตัวในการใช้ชีวิตในครอบครัว เป็นการเปิดโอกาสให้ครอบครัว สถาบันศาสนา สถานประกอบการ ชุมชนและผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกันจัดแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ของตนด้วยรูปแบบและวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย และจัดกิจกรรมให้เกิดการระหว่างคนในครอบครัว เช่น การทัศนศึกษากับครอบครัว หรือการทำโครงการกิจกรรมประชาสังคม ฯลฯ

ตัวอย่างแนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับครอบครัวเฉพาะกลุ่ม

เป้าหมายการเรียนรู้ : การสร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว โดยการพัฒนาความรู้ความเข้าใจและทักษะในการสื่อสารเชิงบวก และเพื่อให้ทุกคนในครอบครัวมองเห็นคุณค่าในตัวเองและผู้อื่น เพื่อการอยู่ร่วมกันในครอบครัวอย่างมีความสุขผู้ปกครองที่ผ่านกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการเรียนรู้ผ่านเครือข่าย

- “กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์” เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว โดยอาศัยกิจกรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวได้ทำร่วมกัน และมีการสื่อสารเชิงบวกระหว่างกัน โดยครอบครัวจะมีโอกาสได้ใช้เวลาทำกิจกรรมร่วมกันและมีการสื่อสารที่ดีระหว่างกัน ซึ่งจะช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เกิดความสนิทสนม เหมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน ด้วยการใช้กิจกรรมต่างๆ เป็นตัวเชื่อมสายสัมพันธ์ให้เกิดขึ้น อาทิ กิจกรรมการเล่นครอบครัว คือกิจกรรมที่พ่อ แม่ ลูก ได้ร่วมทำด้วยกัน ผลัดกันเป็นผู้คิดและผู้ตาม เป็นต้น
- “กิจกรรมเฉพาะกลุ่มครอบครัว” เป็นกิจกรรมที่ให้พ่อแม่ได้มาพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลลูก ปัญหาที่เกิดขึ้นกับลูก เพื่อช่วยกันหาทางแก้ไข เป็นการเปิดโอกาสให้พ่อแม่ผู้ปกครองได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการเลี้ยงดูลูกกับผู้ปกครองคนอื่น นอกจากนี้การพูดคุยของผู้เชี่ยวชาญในเวทีเสวนาต่างๆ โดยการหยิบยกประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดูแลลูก หรือปัญหาสุขภาพจิต ด้วยการเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้ อบรมทักษะต่างๆ ให้กับครอบครัว

ตัวอย่างกิจกรรมของมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวที่เรียกว่า “Self help group” เป็นกิจกรรมที่ทำให้พ่อแม่ผู้ปกครองได้เห็นว่าปัญหาที่ตนเองกำลังเผชิญอยู่นั้นบางปัญหาเป็นปัญหาร่วมกันของกลุ่ม นอกจากนี้ในบางปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ พ่อแม่ผู้ปกครองบางคนก็ได้มีเทคนิควิธีการบางอย่างที่ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาได้

- กิจกรรม “การสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนที่ปลอดภัยสำหรับเด็ก” ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันของผู้ใหญ่ทุกคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐและเอกชน อาทิ สำนักงานเขต ศูนย์บริการสาธารณสุขต่างๆ ฯลฯ ต้องช่วยกันจัดสร้างระบบความปลอดภัยภายในชุมชนขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติและป้องกันให้ชุมชนปลอดภัย มีการจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ ให้ความรู้ขึ้นภายในชุมชน เพื่อใช้เป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ที่ได้พบเจอ ระดมความคิดเห็นเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นภายในชุมชนได้

ตารางที่ 15: สรุปสาระสำคัญของการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว

บริบทที่เปลี่ยนไป ในการกำหนดเป้าหมาย ของการเรียนรู้ของ ครอบครัว	รูปแบบครอบครัว	โจทย์การเรียนรู้ใหม่ของ ครอบครัว ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนไป	แนวทางการส่งเสริม การเรียนรู้
<ul style="list-style-type: none"> ● การจัดระเบียบใหม่ให้แก่โลก (One World Order) ● เกิดรัฐบาลโลก (World Government) ● การแข่งขันในเวทีการค้าโลก จะทวีความรุนแรงขึ้นมาก ● ทรัพยากรด้านสื่อสารสนเทศจะกลายมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการผลิต ● การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไปสู่สังคมข่าวสาร (information sociality) ● เกิดสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledgebased economic society) ● ภาวะช่องว่างของการเข้าถึงความรู้และเทคโนโลยีหรือที่เรียกว่า “ช่องว่างทางดิจิทัล (Digital device) ● เกิด “มลภาวะทางข้อมูล” (information pollution) สังคมที่จะเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารความรู้ในปริมาณที่มหาศาล ● การเปลี่ยนแปลงลักษณะประชากร (The New Demographics) ● ภาวะการพึ่งพิงและร่วมมือระหว่างกันมีมากขึ้น (More Interdependent) 	<ol style="list-style-type: none"> 1) ครอบครัวทั่วไป 2) ครอบครัวแปรสภาพ <ul style="list-style-type: none"> ● ครอบครัว ตกขอบ” “ความรู้ ● ครอบครัวที่มี “ผู้หญิงเป็นผู้นำ” ● ครอบครัวที่ “เด็กถูกทอดทิ้ง” ● ครอบครัวทดแทน 3) ครอบครัวเสื่อมสภาพ <ul style="list-style-type: none"> ● ครอบครัวขาดการให้เวลาแก่กันอย่างมีคุณภาพ ● ครอบครัวขาดความอบอุ่น ● ครอบครัวแม่วัยรุ่น ● ครอบครัวที่มีความรุนแรงในครอบครัว ● ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เจ็บป่วยเรื้อรังหรือทุพพลภาพ 4) ครอบครัวหมดสภาพเรื้อรัง <ul style="list-style-type: none"> ● ครอบครัวที่ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ● ครอบครัวที่สมาชิกในครอบครัวต้องโทษคดีร้ายแรง หรือติดยาเสพติด ● ครอบครัวที่สมาชิกไม่สามารถทำหน้าที่บทบาท/ของตนเองได้ 	<ol style="list-style-type: none"> 1) การเรียนรู้เพื่อยอมรับบริบทโครงสร้างและสภาพใหม่ของครอบครัวยุคใหม่ที่ซับซ้อน 2) การเรียนรู้บทบาทใหม่ในการดูแลครอบครัว อาทิ <ul style="list-style-type: none"> ● การเรียนรู้เรื่องเพศศึกษาในครอบครัว ● การสอน “ทักษะชีวิต” ในครอบครัว (3) การเรียนรู้และปรับตัวของครอบครัวเพื่อการเข้าถึงระบบสนับสนุนและบริการที่จำเป็น (4) การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในความหลากหลายทางวัฒนธรรม (5) การเรียนรู้ของครอบครัวในภาวะยากลำบาก (6) การเรียนรู้ที่จะสร้างปัจจัยเงื่อนไขที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของครอบครัว เช่น <ul style="list-style-type: none"> ● การใช้เวลาในครอบครัว ● การสื่อสารในครอบครัว ● การสนับสนุนการเรียนรู้ในครอบครัว ● การตั้งกฎกติกาและระเบียบวินัยในครอบครัว 	<p>แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) การเรียนรู้ของครอบครัว <ul style="list-style-type: none"> ● การเรียนรู้เพื่อสนองความต้องการของตนเอง ● การเรียนรู้แบบเฉพาะเรื่องเน้นการแก้ปัญหาตามสถานการณ์ ● การเรียนรู้แบบเครือข่าย / จากการรวมกลุ่ม(network) ● การเรียนรู้แบบแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ● การเรียนรู้โดยการจัดการความรู้ (KM) 2) ปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว <ul style="list-style-type: none"> ● บุคคลในท้องถิ่น บทบาทของผู้นำท้องถิ่น ● ผู้นำและบรรดาแกนนำในพื้นที่ ● ระบบคุณค่าของชุมชน ● ระบบการสื่อสาร ● ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษากับชุมชน ● การรวมพลังของเครือข่ายทางสังคม ● การมีส่วนร่วมทางสังคมเป็นการเชื่อมโยงระหว่างคนในครอบครัว ชุมชน และอปท.

สรุป บริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจทั้งของโลกและท้องถิ่นได้เปลี่ยนไปดังนั้นการกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ของครอบครัวทั้งการให้นิยามความหมายของครอบครัวใหม่ ความจำเป็นในการส่งเสริมครอบครัวที่มีรูปแบบหลากหลายให้มีความเข้มแข็งในแบบของตนเอง การตระหนักถึงบทบาทของสื่อและเทคโนโลยีต่างๆ ในการเป็นกลไกในสำคัญการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวย่อมเป็นเรื่องควรให้ความสำคัญ และในอนาคตครอบครัวศึกษาจะกลายเป็นวาทกรรมสำคัญในการจัดการศึกษาในอนาคต ดังนั้น เพื่อให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน ครอบครัวจะต้องเรียนรู้ ยอมรับ และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเพื่อตั้งรับ และปรับตัวได้ โดยในการปรับตัวของครอบครัวนั้นมีปัจจัยที่ทุกคนในครอบครัวจะต้องช่วยกันสร้างเพื่อให้ครอบครัวมีความอบอุ่นได้ คือ การสื่อสารในครอบครัว การใช้เวลาร่วมกัน การแบ่งปันใส่ใจกันในครอบครัว รวมถึงการแสดงความรักการโอบกอด การมีข้อตกลงร่วมกัน แบ่งปันความรับผิดชอบ การห่วงใยสุขภาพคนในครอบครัว

ประเด็นเหล่านี้เป็นเป้าหมายของครอบครัวที่ต้องเรียนรู้ และร่วมกันสร้างให้เกิดขึ้น เพื่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเป็นไปอย่างเหนียวแน่น ดังนั้นการเปิดพื้นที่สำหรับเรียนรู้ของครอบครัวจึงยังเป็นอีกหนึ่งทางออกที่สำคัญเช่นกัน โดยโจทย์การเรียนรู้ของครอบครัวในอนาคต ต้องเป็นการเรียนรู้เพื่อยอมรับบริบทโครงสร้างและสภาวะใหม่ของครอบครัวยุคใหม่ที่ซับซ้อน เรียนรู้ในเรื่องบทบาทใหม่ในการดูแลครอบครัว อาทิ การเรียนรู้เรื่องเพศศึกษาในครอบครัว การสอน “ทักษะชีวิต” ในครอบครัว การเรียนรู้และปรับตัวของครอบครัวเพื่อการเข้าถึงระบบสนับสนุนและบริการที่จำเป็น การส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัวในความหลากหลายทางวัฒนธรรม การเรียนรู้ของครอบครัวในภาวะยากลำบาก และการเรียนรู้ที่จะสร้างปัจจัยเงื่อนไขที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของครอบครัว เช่น การใช้เวลาในครอบครัว สื่อสารในครอบครัว ฯลฯ

ดังนั้น บทบาทของท้องถิ่นในฐานะกลไกที่สำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้ของครอบครัว จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพิจารณาในประเด็นดังที่ได้กล่าวมานี้ เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นมีความสามารถดำรงชีวิตในสังคม ได้อย่างมีความสุข